



## Hoofstuk 5: Die Eerste Wêreldoorlog

### 5.1 Inleiding

'n Kookpot van politieke intriges en gebeure, wat tot in die 1800's teruggevoer kan word, het in Augustus 1914 in Europa tot uitbarsting gekom na die dood van aartshertog Franz Ferdinand van Oostenryk-Hongarye in 'n sluipmoord aanval.<sup>1</sup> Die verraderlike daad was die vonk vir 'n wêreldkonflik wat vanaf 1914 tot November 1918 geduur het. Militêre betrokkenheid het 'n aanvang geneem met 'n Duitse aanval op Frankryk deur België en die noordwestelike gedeelte van Frankryk op 1 Augustus 1914. Brussel het op 20 Augustus geval en teen die einde van Augustus was die Duitse voorhoede binne 80 kilometer van Parys. Danksy 'n teenaanval deur 'n gekombineerde Britse en Franse mag is die Duitse aanval egter afgeweer.<sup>2</sup>

Teen November 1914 het 'n stelsel van teenoorstaande bemande loopgrawe en fortifikasies, wat gestrek het vanaf die Noordsee tot by die grens van Switserland, die gang van die oorlog in Europa bepaal. Vanaf 1915 is verskeie aanvalle deur albei kante geloods, maar die goedbeplande aanvalle het, ten spyte van hoë verliese, gewoonlik nie in 'n oorwinning of nederlaag geëindig nie. Vir die volgende ongeveer vier jaar het die lyn op die Westerse front nooit vir meer as 16 kilometer in enige rigting beweeg nie.<sup>3</sup>

Die Eerste Wêreldoorlog was egter nie net beperk tot die loopgrawe nie. Vyandighede is ook uitgevoer deur middel van meer dinamiese invalle en gevegte, deur gevegte op see en, vir die eerste keer, gevegte in en vanuit die lug. Meer as nege miljoen soldate het op die verskillende slagvelde gesterf en amper net soveel in die deelnemende partye se tuislande as gevolg van

---

<sup>1</sup> S.L.A. Marshall, *World War I*, pp. 7-13.

<sup>2</sup> G. Spenceley, *The search for security: A modern world history*, pp. 142-143.

<sup>3</sup> *Ibid.*, pp. 144-145.

voedseltekorte en volksmoord wat gepleeg is onder dekking van verskeie burgeroorloë en interne konflikte.<sup>4</sup>

Met die uitbreek van die Eerste Wêreldoorlog was die hele Afrika suid van die Sahara, met die uitsondering van Ethiopië en Liberië, in Europese hande, òf as protektorate òf as kolonies. Vier hiervan was onder Duitse beheer, naamlik Togoland, Kameroen, Duits-Suidwes-Afrika en Duits-Oos-Afrika en van die eerste vyandighede gedurende die oorlog het in Afrika en die Stille Oseaan plaasgevind.<sup>5</sup> Op 8 Augustus 1914 het 'n gekombineerde Franse en Britse mag Togoland in Wes-Afrika ingeval. Kort daarna, op 10 Augustus, het Duitse- en Suid-Afrikaanse magte in Duits-Suidwes-Afrika slaags geraak. 'n Ander Britse vrygewes, Nieu-Seeland, het Duits-Samoa (later Wes Samoa) op 30 Augustus ingeval en op 11 September het die Australian Naval and Military Expeditionary Force op die eiland van Neu-Pommern, 'n gedeelte van Duits-Nieu-Guinea, geland. Binne 'n paar maande is al die Duitse magte òf tot oorgawe gedwing òf uit die Stille Oseaan gedryf. Sporadiese gevegte het egter vir die res van die oorlog in Afrika voortgeduur.<sup>6</sup>

## 5.2 Die 1914-Rebellie

As gevolg van sy status as Britse vrygewes was Suid-Afrika feitlik outomaties by die oorlog betrek, maar dit kon nie op 'n meer ongeleë tydperk gekom het nie. Die Unie was slegs vier jaar oud en glad nie op oorlog voorberei nie. Die land se leiers was boonop deur 'n bevolking waarvan 'n groot deel teen Suid-Afrika se deelname aan die oorlog gekant was, gekonfronteer.<sup>7</sup> Uiteindelik sou veldtogte in Duits-Suidwes-Afrika en Duits-Oos-Afrika die groter wordende gaping tussen die imperialistiese en nasionalistiese aanhangers in Suid-Afrika verder op 'n spits dryf.

---

<sup>4</sup> [http://en.wikipedia.org/wiki/World\\_War\\_I](http://en.wikipedia.org/wiki/World_War_I), *World War I*, 25/02/2006.

<sup>5</sup> B. Farwell, *The Great War in Africa 1914-1918*, p. 13.

<sup>6</sup> [http://en.wikipedia.org/wiki/World\\_War\\_I](http://en.wikipedia.org/wiki/World_War_I), *World War I*, 25/02/2006.

<sup>7</sup> A. Samson, *Britain, South Africa and the East Africa Campaign 1914-1918: The Union comes of age*, pp. 68-69.



Suid-Afrikaanse betrokkenheid by die Eerste Wêreldoorlog het 'n aanvang geneem toe die Unieregering op 4 Augustus 1914 aangebied het om die Britse garnisoen in Suid-Afrika vry te maak vir diens in Europa deur hulle verpligtinge oor te neem. Dié Britse soldate was reeds sedert die Anglo-Boereoorlog in Suid-Afrika, aanvanklik om die kolonies en later die Unie te beskerm, maar ook om interne vrede te bewaar indien dit nodig sou wees. Teen 1914 het Jan Smuts, Minister van Verdediging, egter gevoel dat die Unie-Verdedigingsmag, wat in 1912 gestig was, self hierdie take sou kon verrig.<sup>8</sup> Hierdie aanbod was opgevolg deur 'n versoek van die Britse regering dat Suid-Afrikaanse troepe Swakopmund en Lüderitzbucht in Duits-Suidwes-Afrika moes beset om die Duitse radiostasies daar, asook verder die binneland in, te neutraliseer. Die Britse regering was bevrees dat die radiostasies gebruik sou word om inligting na Duitsland te stuur, terwyl die Swakopmund en Lüderitzbucht hawens as basisse vir Duitse aanvalle gebruik kon word. Hierdie geriewe moes gevolglik van die Duitse Ryk weerhou word.<sup>9</sup> Indien die Suid-Afrikaanse regering nie bereid sou wees om die aanvalle te doen nie, sou ander Imperiale magte (Nieu-Seelanders en Australiërs) gestuur word om dit te doen. Vir die Suid-Afrikaanse regering het 'n veldtog in Duits-Suidwes-Afrika dus belangrik geword vanuit 'n onmiddellike militêre oogpunt asook in nasionale belang oor 'n langer termyn. Dit kon later moontlik tot die inlywing van Duits-Suidwes-Afrika by die Unie lei.<sup>10</sup>

Ondanks aanvanklike verdeeldheid oor 'n inval in Duits-Suidwes-Afrika het die Suid-Afrikaanse kabinet op 10 Augustus 1914 wel daartoe ingestem. Op 10 September, tydens 'n spesiale sitting, het die Parlement boonop 'n mosie ten gunste van militêre optrede teen Duits-Suidwes-Afrika met 'n meerderheid van 91 stemme teen 12 aangeneem. Hierdie oorwinning is in die Senaat met 24 stemme teen 5 voortgesit. Slegs genl. Hertzog en sy volgelinge, wat sterk teen die Regering se besluit standpunt ingeneem het, het daarteen gestem.<sup>11</sup>

---

<sup>8</sup> A. Samson, *Britain, South Africa and the East Africa Campaign 1914-1918*, pp. 80-81.

<sup>9</sup> Paterson, Hamish, *First Allied Victory. The South African campaign in German South-West Africa, 1914-1915*, *Military History Journal*, vol. 13, no. 2, p. 1.

<sup>10</sup> T.R.H. Davenport, *South Africa: A modern history*, p. 271.

<sup>11</sup> T. Cameron (red.), *Nuwe geskiedenis van Suid-Afrika*, pp. 235-236.



Volgens Deneys Reitz, 'n Botha aanhanger, het Hertzog gesê dat dit dwaasheid sou wees om 'n magtige land soos Duitsland te antagoniseer. Hertzog was volgens Reitz van mening dat die beste van die Suid-Afrikaanse jong mans hulle lewens in die woestyn sou verloor en dat dit beter sou wees om te wag en sien wat gebeur. As Duitsland die oorlog verloor, sou Duits-Suidwes-Afrika soos 'n ryp appel in Suid-Afrika se skoot val en as hulle wen sou Suid-Afrikaners deurloop omdat hulle Brittanje ondersteun het.<sup>12</sup>

Die direkte gevolg van die Unie Parlement se besluit om Duits-Suidwes-Afrika in te val, was dat 'n gewapende protes of rebellie, met baie van die kenmerke van 'n burgeroorlog, onder die Afrikaners uitbreek het.<sup>13</sup> Die inval van Duits-Suidwes-Afrika was egter nie die hoofrede vir dié rebellie nie. Dit was slegs die finale gebeurtenis wat 12-jaar se gevoelens en weerstand teen Britse oorheersing tot uiting laat kom het. Baie Afrikaners het steeds na hulle verlore onafhanklikheid gehunker. Beweringe was gemaak dat 'n aantal bittereinders in 1902 by Vereeniging slegs tot vrede toegestem het omdat daar afgespreek was om die onafhanklikheidsstryd weer op te neem wanneer Brittanje in 'n ander oorlog betrokke raak.<sup>14</sup> In 1912 het Manie Maritz, J.C.G. Kemp en ander voormalige Boeregeneraals en –kommandante boonop die moontlikheid bespreek om hulle posisie in die Verdedigingsmag te gebruik om die republieke te herstel as die geleentheid hom sou voordoen.<sup>15</sup> Die uiteindelige leiers van die rebelle was dan ook vooraanstaande oud bevelvoerders van die Anglo-Boereoorlog, individue soos C.R. de Wet in die Noordoos-Vrystaat, J.C.G. Kemp in die Wes-Transvaal en S.G. Maritz in die Noordwes-Kaap.<sup>16</sup>

Verskeie ander gebeurtenisse het ook tot griewe gelei wat bydraende faktore vir die rebellie was. Hiervan was Louis Botha se versoeningsbeleid teenoor Engelssprekendes, wat hom die Afrikaners se gramskap op die hals gehaal

---

<sup>12</sup> D. Reitz, *Trekking on*, pp. 48-49.

<sup>13</sup> T. Cameron (red.), *Nuwe geskiedenis van Suid-Afrika*, p. 236.

<sup>14</sup> H.H. Ligthelm, *Generaal J.C.G. Kemp se rol in die rebellie van 1914-15* (Ongepubliseerde M.A.-verhandeling, UP, 1979), p. 7.

<sup>15</sup> T. Cameron (red.), *Nuwe geskiedenis van Suid-Afrika*, p. 236.

<sup>16</sup> *Ibid.*, p. 236.



het, waarskynlik die belangrikste. Gebeure in 1907 soos Botha se lojaliteitsbetuiging teenoor Brittanje tydens die Rykskonferensie, die skenking van die Cullinandiamant aan koning Eduard VII en die instelling van die Onderwyswet wat gepoog het om Afrikaanssprekende kinders te verengels, het die Afrikaners Botha laat wantrou.<sup>17</sup> Veral in die Vrystaat het weerstand teen Botha se standpunte sterker geraak, terwyl al hoe meer steun aan Hertzog en sy Afrikaanse nasieskapidee verleen is. In 1912 het Botha 'n storm ontketen deur Hertzog uit sy kabinet weg te laat en dit het die voorspel geword vir die skeuring van die Suid-Afrikaanse Party (S.A.P.) en die stigting van die Nasionale Party (N.P.) in 1914.<sup>18</sup>

Opruiende gemoedere is verder aangewakker deur die bedanking van genl. C.F. Beyers as kmdt.genl. van die Unie-Verdedigingsmag en die dood van genl. J.H. de la Rey, albei op 15 September 1914. Beyers en De la Rey was bereid om Suid-Afrika te verdedig indien hulle aangeval sou word, maar hulle was gekant teen offensiewe optrede in Duits-Suidwes-Afrika.<sup>19</sup>

Ten spyte van bogenoemde teenkating teen die inval in Duits-Suidwes-Afrika, was die regering bereid om daarmee voort te gaan, aangesien hulle van mening was dat 'n oorwinning in die gebied, teenstand teen hulle beleid sou laat verkrummel. So skryf Smuts op 22 September aan Reitz dat "Jy zal zien als alles over is en Duitz Zuidwes Afrika vormt weer een deel van ons Afikaansche erfenis, het gevoel vinnig zal omdraaien en onze handelwijze goedgekeurd worden".<sup>20</sup>

---

<sup>17</sup> G.D. Scholtz, *Die Rebelle 1914-1915*, pp. 26-27.

<sup>18</sup> B.M. Schoeman, *Parlementêre verkiesings in Suid-Afrika 1910-1976*, pp. 37-40.

<sup>19</sup> S.L. Strydom, *Die rebellie van 1914 en die Nederduitsch Hervormde Kerk*, p. 13.

<sup>20</sup> W.K. Hancock, *Selections from the Smuts Papers, III*, p. 198; W.K. Hancock, *Selections from the Smuts Papers, I*, p. 385. Soos aangehaal deur G.D. Scholtz, *Die ontwikkeling van die politieke denke van die Afrikaner VI*, p. 220.

### 5.2.1 Die rebellie in Heilbron

Die rebellie het, volgens Reitz en in soverre dit die Oranje-Vrystaat aanbetref het, in die Heilbrondistrik ontstaan.<sup>21</sup> Reitz en Edward Reading, magistraat van Heilbron, meld verskeie faktore wat bygedra het tot die uitbreek van die rebellie in dié distrik. Dit sluit in die skeuring van die Suid-Afrikaanse Party as gevolg van die weglating van genl. Hertzog uit die kabinet, asook latere gebeurtenisse soos die bedanking van genl. Beyers as bevelvoerder van die Unie-Verdedigingsmag en die dood van genl. De la Rey.<sup>22</sup> Reading merk verder ook op dat hy die indruk gekry het dat die inwoners van die streek die uitbreek van die oorlog wou gebruik as 'n geleentheid om hulle onafhanklikheid terug te kry.<sup>23</sup>

Vir Reitz was die rebellie 'n direkte gevolg van die politieke "oorlog" in die land. Hy het dit gesien as 'n party politieke twispunt en het die stelling gemotiveer deur te sê dat die hele Suid-Afrikaanse Party genl. Botha ondersteun het en dat, terwyl al die Nasionaliste nie rebelle was nie, al die rebelle Nasionaliste was. Vir hom was die rebellie 'n interne dispuut tussen die Boere en vyandigheid teenoor die Britte het slegs 'n baie klein deel daarvan uitgemaak. Van die 30 000 man wat volgens hom die rebellie help onderdruk het, was 21 000 Boere en van die 900 regeringsoldate wat gesterf het, was amper 700 Boere. (Anders as wat Reitz beweer en volgens amptelike syfers is slegs sowat 132 soldate gedood.) Hy meld verder dat die rebellie deur Boerekommando's met Boereoffisiere onderdruk is en dat die negatiewe gevoel wat bestaan het nie tussen Boer en Brit was nie, maar slegs tussen die Afrikaners.<sup>24</sup>

Volgens Reitz was die rebellie vir die meeste van die rebelle slegs 'n meer intensiewe voortsetting van die politieke verskille in die samelewing en het hy nie 'n enkele man teëgekome wat gedink het dat hy 'n oortreding begaan het

---

<sup>21</sup> Die rebellie het op 24 Oktober in Reitz en Ventersburg 'n aanvang geneem en Reitz se bewering kan gevolglik bevraagteken word. G.D. Scholtz, *Die Rebellie 1914-1915*, p. 224.

<sup>22</sup> U.G. 46-'16, Rapport van de rechterlike kommissie van onderzoek naar de oorzaken van en omstandighede met betrekking tot de recente rebellie in Zuid-Afrika, p. 49.

<sup>23</sup> *Ibid.*, p. 196.

<sup>24</sup> D. Reitz, *Trekking on*, pp. 66-67.



deur die wapen teen die Suid-Afrikaanse regering op te neem nie.<sup>25</sup> Hy was verder van mening dat omtrent die helfte van die Heilbronniers slegs by die rebellie aangesluit het omdat hulle leiers hulle daartoe oorreed het. By navraag aan die wat hy gevang het, het hulle glo aan hom gesê “De Wet het ons gekommandeerd,” of Beyers het gesê “Wij zullen ons land terugkrijgen”. Ander het glo slegs aangesluit omdat hulle vriende aangesluit het en nog ander omdat hulle daartoe gedwing was. Hulle was glo bevrees dat hulle eiendom en perde gekonfiskeer sou word. Die meerderheid van die burgers sou glo ook nie in opstand gekom het as dit nie vir die gebeure van die voorafgaande jare was nie. Hulle het almal steeds na hulle onafhanklikheid gestreef en dit was gevolglik nie baie moeilik om hulle te oortuig om die rebelle te ondersteun nie. Stories soos dat die burgers in die Kaap ook in opstand gekom het en dat Beyers reeds Pretoria ingeneem het, het die indruk geskep dat die saak amper gewonne was en is ook gebruik om die burgers te oortuig om aan die rebellie deel te neem.<sup>26</sup> Die inval in Duits-Suidwes-Afrika was volgens Reitz nie voorgehou as ‘n rede vir die rebellie nie,<sup>27</sup> maar dit is wel deur Hertzog se volgelinge gebruik om “politieke kapitaal” vir die volgende verkiesing te maak.<sup>28</sup> Die standpunt van Reitz word bevestig deurdat Hertzog deurentyd sy lojaliteit aan die Unie beklemtoon het en self nooit aan die rebellie deelgeneem het nie. Die feit dat hy egter nooit die optrede van die rebelle afgekeur het nie, het Botha se ondersteuners laat glo dat hy die rebelle ondersteun het.<sup>29</sup>

Die vernaamste opstokers van die rebellie in die Heilbrondistrik was Rocco de Villiers, ‘n prokureur en kommandante D.H. van Coller en J.M. Els. De Villiers het volgens Reitz ‘n baie sterk invloed op die mense in die distrik uitgeoefen. Hy is deur De Wet as assistent-kmdt.genl. in die Vrystaat aangestel en het

---

<sup>25</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 62.

<sup>26</sup> U.G. 42-'16, Rechterlike kommissie van ondersoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente rebellie in Zuid-Afrika. Notulen van getuigenis, p. 29.

<sup>27</sup> *Ibid.*, p. 30.

<sup>28</sup> SAB, A1, Smuts-versameling, vol.196, privaat briewe 1914, nos. 1–181 (103), 12/09/1914.

<sup>29</sup> A. Samson, *Britain, South Africa and the East Africa Campaign 1914-1918*, p. 87.

gehelp om die rebellie in die Noord-Vrystaat aan te hits en te organiseer.<sup>30</sup> Volgens die getuienis gelewer voor die regterlike kommissie van ondersoek na die oorsake en omstandighede van die rebellie, was De Villiers grootliks verantwoordelik vir die uitbreek van die rebellie in die Heilbrondistrik.<sup>31</sup> Reitz het nie 'n hoë mening van De Villiers gehad nie en het hom 'n "...onheilspellende figuur in die noordelik distrikt" genoem.<sup>32</sup>

Volgens Reitz was Van Coller en Els aanvanklik regeringsgesind en het Van Coller selfs so ver gegaan as om burgers te probeer werf vir die inval in Duits-Suidwes-Afrika, maar op 26 Oktober 1914 het hy skielik omgeswaai en die rebelle begin aanvoer. Reitz skryf dit daaraan toe dat hulle deur De Villiers en De Wet verlei is om na die rebelle oor te loop.<sup>33</sup> Of hierdie ommeswaai van Van Coller en Els werklik so vinnig was as wat Reitz beweer het, is te betwyfel. Harm Oost skryf dat beide Els en Van Coller tydens 'n vergadering by Koppies op 23 September 1914 reeds die vraag gevra het of hulle Beyers se voorbeeld moes volg en bedank. Hulle het in daardie stadium reeds verklaar dat hulle bereid was om hulle land te verdedig, maar dat hulle nie bereid was om 'n ander land in te val nie.<sup>34</sup>

Die ongelukkigheid in die Heilbrondistrik het vanaf Januarie 1914 stelselmatig toegeneem en daar is feitlik weekliks deur ontevredenes vergaderings gehou.<sup>35</sup> Reitz het in dié tydperk gereeld aan Jan Smuts verslag gedoen oor die gebeure in die distrik. Verskeie briewe waarin hy vrylik aan Smuts advies gegee het, is deur hom geskryf. Hy het gemaan dat indien die regering nie taktvol optree nie, daar ernstige onluste en muitery met verreikende gevolge

---

<sup>30</sup> U.G. 46-'16, Rapport van de rechterlike kommissie van ondersoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente rebellie in Zuid-Afrika, p. 49.

<sup>31</sup> *Ibid.*, p. 51.

<sup>32</sup> U.G. 42-'16, Rechterlike kommissie van ondersoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente rebellie in Zuid-Afrika. Notulen van getuigenis, p. 26.

<sup>33</sup> U.G. 46-'16, Rapport van de rechterlike kommissie van ondersoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente rebellie in Zuid-Afrika, pp. 49-50.

<sup>34</sup> H. Oost, *Wie is die skuldiges?*, pp. 259-260.

<sup>35</sup> U.G. 42-'16, Rechterlike kommissie van ondersoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente rebellie in Zuid-Afrika. Notulen van getuigenis, pp. 26-17.



sou wees.<sup>36</sup> In September, twee dae voor Beyers se bedanking as hoof van die Unie-Verdedigingsmag, skryf hy dat die hele Heilbrondistrik in “rep en roer” was en dat die burgers in groepies rondstaan en uitvaar teen die regering oor sy benadering tot die Duits-Suidwes-Afrika aangeleentheid.<sup>37</sup> Op 20 Oktober beveel hy verder aan dat die twee kommandante in Heilbron onmiddellik opdrag gegee moet word om burgers op te kommandeer, selfs al is dit net vyftig man elk en al is hulle nie werklik nodig nie, aangesien dit die distrik sou regruk. Hy het nie veel vertroue in die “...een onzamehangend klompje vrijwilligers...” wat in daardie stadium gebruik was, gehad nie.<sup>38</sup>

Gewapende weerstand het op 9 Oktober 1914 ‘n aanvang geneem toe Manie Maritz, in daardie stadium ‘n luitenant-kolonel in die Unie-Verdedigingsmag in bevel van die deel van Noordwes-Kaapland wat aan Duits-Suidwes-Afrika grens, met tussen 500 en 600 van die burgermag en 60 van sy eie troepe as gevangenes, die grens oorgesteek en by die vyand aangesluit het.<sup>39</sup> Reitz se broer Joubert en Jack Borrius, wat saam met Reitz in die Rijk Sectie was tydens die Anglo-Boereoorlog, was van Maritz se gevangenes.<sup>40</sup>

Maritz se oorloper na die Duitsers het die Suid-Afrikaanse Regering genoop om op 12 Oktober krygswet af te kondig en om burgers te kommandeer om dié nuwe krisis die hoof te bied.<sup>41</sup> Reitz, wat nooit as ‘n draadsitter beskryf sou kon word nie, het onmiddellik aan hierdie oproep gehoor gegee, alhoewel dit sake nie vir hom maklik gemaak het nie. In Heilbron het die inwoners van die dorp hulle rûe op hom gedraai wanneer hulle hom sien aankom het. Hy is boonop deur genl. De Wet aangespreek omdat hy Botha en Smuts ondersteun en toe hy aan dié sê dat hy doen wat hy dink reg is, het De Wet hom vir hom vervies. Kort daarna het Reitz uitgevind dat De Wet

---

<sup>36</sup> SAB, A1, Smuts-versameling, vol.196, privaat briewe 1914, nos. 1–181 (103), 12/09/1914.

<sup>37</sup> SAB, A1, Smuts-versameling, vol.196, privaat briewe 1914, nos. 1–181 (103), 12/09/1914. Hierdie is ‘n direkte weerspreking van die getuienis wat Reitz voor die kommissie wat die oorsake van die rebellie ondersoek het, uitgespreek het. (Sien voetnoot 26 se teks.)

<sup>38</sup> SAB, A1, Smuts-versameling, vol.196, privaat briewe 1914, nos. 1–181 (104), 20/10/1914.

<sup>39</sup> G.D. Scholtz, *Die Rebelle 1914-1915*, pp. 26-27.

<sup>40</sup> D. Reitz, *Trekking on*, pp. 51 en 83.

<sup>41</sup> G.D. Scholtz, *Die Rebelle 1914-1915*, pp. 148-151.



vergaderings in die omgewing gehou het waar hy gewapende weerstand teen die regering verkondig het. Reitz het die uitsprake in 'n baie ernstige lig beskou, aangesien De Wet groot invloed in die Vrystaat gehad het. Sy landgenote het as gevolg van sy optrede in die Anglo-Boereoorlog 'n hoë dunk van hom gehad en duisende van sy ondersteuners sou sy houding navolg.<sup>42</sup>

Bekommerd oor dié toestand van sake is Reitz na Pretoria om 'n gesprek met genls. Botha en Smuts te gaan voer. Hulle het sy mening gedeel dat die toestand in die Vrystaat nie gerusstellend was nie en was verder ook bevrees dat Beyers probleme in die Wes-Transvaal sou veroorsaak. Ten spyte hiervan het hulle steeds gehoop dat die opstokery maar net die werk van politici was wat hulle eie partye wou bevorder. Reitz is egter gevra om sy oë oop te hou en hulle te laat weet as daar probleme in die suide sou opduik.<sup>43</sup>

Die situasie het tot Vrydag 23 Oktober 1914, toe Edward Reading berig gekry het dat Heilbron daardie nag deur 'n gewapende rebelle-kommando aangeval sou word, stabiel gebly. Hy het onmiddellik begin om wapens en ammunisie bymekaar te maak, maar het van Smuts opdrag ontvang om nie enige bloed te vergiet nie. Die dorp is die volgende oggend deur 'n rebellekommando van 200 man ingeval wat die oorgawe daarvan geëis het. Aangesien weerstand onmoontlik was, is die eis toegestaan. Die Britse vlag voor die magistraatskantoor is gestryk, telegraafdrade is geknip en die spoorlyn onbruikbaar gemaak. Die dorp was vir die volgende drie weke lank beleër en geen kommunikasie is na buite toegelaat nie.<sup>44</sup> Die rebelle het selfs sover gegaan as om 'n nuwe magistraat in die dorp aan te stel.<sup>45</sup>

Vir Reitz het die anneksasie van Heilbron 'n persoonlike bedreiging ingehou. Hy is op 23 Oktober gewaarsku dat die mag wat Heilbron sou inneem ook

---

<sup>42</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 50.

<sup>43</sup> *Ibid.*, p. 50.

<sup>44</sup> U.G. 46-'16, Rapport van de rechterlike kommissie van onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente rebellie in Zuid-Afrika, pp. 50-51.

<sup>45</sup> U.G. 42-'16, Rechterlike kommissie van onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente rebellie in Zuid-Afrika. Notulen van getuigenis, p. 199.



daarop uit was om hom tereg te stel. Sy reaksie was om Smuts van die aanval in kennis te stel en voor te stel dat hy (Reitz) vrywilligers bymekaar moes maak om die dorp te verdedig. Volgens Reitz wou Smuts nie aan die voorstel toegee nie, aangesien hy bevrees was dat indien Reitz en sy makkers hulle sou teësit, die regering beskuldig sou word dat hulle die probleme in Heilbron veroorsaak het. Hy het Reitz egter gemaan om na homself om te sien.<sup>46</sup>

In lig van die bogenoemde het Reitz besluit dat daar geen rede was waarom hy hom deur sy politieke teenstanders moes laat vang nie. Hy het nie geglo dat hy geskiet sou word nie, maar het met al sy politieke wedywering baie vyande gemaak en het gevoel dat hy wel gearresteer en verneder sou word. In 'n poging om die rebelle wat reeds om die dorp gestasioneer was om die paaie dop te hou, te vermy, het hy besluit om Heilbron nog dieselfde nag te verlaat. Twee jong regeringsondersteuners, Daniel Malherbe en Fritz Weilbach, het hulle by hom aangesluit. Albei van hulle het sterk standpunte tydens die politieke oorlog ingeneem en het dit raadsaam gevind om eerder in die dorp skuiling te soek. Nadat hulle egter van Smuts se opdrag aan Reitz gehoor het, het hulle besluit om saam met hom te probeer ontsnap.<sup>47</sup>

Sonder enige definitiewe plan het die driemanskap die dorp verlaat en by 'n spoorwegkruising sowat 6 kilometer buite die dorp oornag. Die oggend van die 24ste het 'n groep van ongeveer 70 gewapende mans gepoog om Reitz-hulle te vang, maar hulle het ontsnap na Wolwehoekstasie, vanwaar hulle per trein na Johannesburg is. Volgens Reitz het hy lank na die rebellie uitgevind dat die groep mans deur Van Coller daar geplaas is in 'n poging om hom te probeer arresteer.<sup>48</sup>

Alhoewel hulle vlug vanuit Heilbron Reitz se twee makkers depressief gemaak het omdat hulle hulle vrouens en eiendom moes agterlaat, het die gebeure vir Reitz in 'n goeie stemming geplaas. Hy was lankal verveeld met

---

<sup>46</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 52.

<sup>47</sup> *Ibid.*, pp. 52–53.

<sup>48</sup> *Ibid.*, pp. 53–55.

sy eentonige bestaan en die rebellie het hom geleentheid gegee om 'n wilder lewe te lei.<sup>49</sup> Uit Reitz se eie beskrywing en ten spyte van sy professionele beroep as prokureur en verpligtinge as 'n gesiene burger in 'n gevestigde Vrystaatse dorp, blyk dit dat hy op 32-jarige ouderdom nie veel verskil het van toe hy 17-jaar oud was nie. Op daardie ouderdom het hy gehunker na avontuur en die opwinding van oorlog. Vyftien jaar later het hy steeds dieselfde gevoel en het hy die twis in Afrikanergeledere as die ideale geleentheid gesien om soortgelyke gebeure as in sy jeug deur te maak. Hy het die geleentheid met beide hande aangegryp en het hom, sonder om twee maal daaroor te dink, in die stryd teen sy landgenote gewerp. Sy benadering skep die indruk dat hy dit nie gedoen het bloot uit lojaliteit teenoor Botha en Smuts nie, maar eerder om 'n dieper dors in homself te bevredig.

Vanaf Johannesburg is Reitz na Pretoria om genl. Smuts te gaan opsoek. Nadat Smuts Reitz 'n oorsig van gebeure in die res van die land gegee het, is Reitz in Van Coller se plek as kommandant van die Heilbronnkommando aangestel.<sup>50</sup> Ten spyte van wat reeds gebeur het, het Reitz steeds nie geglo dat Van Coller werklik sou rebelleer nie. Smuts het hom gevolglik aangestel op voorwaarde dat as Van Coller die rebelle sou verlaat, Reitz aan hom sou moes rapporteer.<sup>51</sup> Die rang wat aan hom op 24 Oktober 1914 toegeken is, was dié van 'n Junior Kommandant.<sup>52</sup>

Smuts se vertroue in hom moes hom ongetwyfeld belangrik laat voel het en dit het veroorsaak dat hy onmiddellik werk van sy nuwe status gemaak het. Tydens sy terugtog na die Vrystaat het Reitz 'n groep van sowat 30 regeringsondersteuners teëgekom wat, nadat hy sy aanstellingsbrief aan hulle getoon het, hulle bereid verklaar het om 'n kommando onder hom te vorm. By Wolwehoekstasie het die stasiemeester aan Reitz vertel dat Van Coller met 'n kommando van sowat 400 man die vorige nag daar besoek

---

<sup>49</sup> D. Reitz, *Trekking on*, pp. 53–55.

<sup>50</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 56; U.G. 46-'16, Rapport van de rechterlike kommissie van onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente rebellie in Zuid-Afrika, p. 51.

<sup>51</sup> U.G. 42-'16, Rechterlike kommissie van onderzoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente rebellie in Zuid-Afrika. Notulen van getuigenis, p. 28.

<sup>52</sup> SANW Dokumentasiediens, P1/6319/1, Record of Service of D. Reitz.

afgelê het. Die stasiemeester het beweer dat Van Coller gesê het dat as Reitz dit enigsins sou waag om na die distrik terug te keer, hy met hom sou klaarspeel. Alhoewel ongemaklik daaroor, het dit Reitz nie verhoed om met sy werksaamhede voort te gaan en 'n verkenningspatroolie na die Clydesdalesteenkolmyn te onderneem nie.<sup>53</sup>

'n Dag later het Reitz 'n brief van Van Coller ontvang waarin hy wou weet wat Reitz met 'n gewapende mag in 'n gebied gedoen het wat onder sy (Van Coller) beheer was. Reitz het op tipies ligsinnige wyse geantwoord dat hy beheer van die omgewing oorgeneem het en dat dit sy doel was om met Van Coller te veg. Na die grootpraterige boodskap het Reitz egter onmiddellik vir Smuts gebel en aan hom gesê dat hy glo hulle die stasie sal kan verdedig, maar dat 'n kommando gestuur moet word om hulle te kom verlig. Smuts se opdrag was dat hy onder geen omstandighede moes veg of iets doen wat die onderhandelinge met die rebelleiers in gevaar sou stel nie. Hy het Reitz ook beveel om na die Vaalrivier terug te val en Reitz het aan die opdrag gehoor gegee omdat "...his instructions were too explicit to be disregarded...". Die rebelle het hulle egter agtervolg en, aangesien Reitz van mening was dat Smuts nie sou verwag dat hulle passief moes weerstand bied indien hulle aangeval word nie, het hy tot aksie oorgegaan deur van sy perd te spring en op die rebelle te skiet. Volgens Reitz is een van die rebelle in die kortstondige geveg wat daarop gevolg het, gewond, maar nie een van sy eie kommando nie. 'n Regeringsgesinde Transvaalse kommando het gelukkig op die toneel verskyn en sodoende verhoed dat Reitz-hulle gevang word.<sup>54</sup>

In verdere korrespondensie tussen Reitz en Van Coller het Van Coller Reitz beskuldig dat die bloed wat verspil is Reitz se skuld was en dat hy die dag wat hy gebore is sou berou. Reitz het egter net kortaf geantwoord en sonder enige verdere voorval Vereeniging toe gery.<sup>55</sup> Tot watter mate 'n persoonlike

---

<sup>53</sup> D. Reitz, *Trekking on*, pp. 55-57.

<sup>54</sup> D. Reitz, *Trekking on*, pp. 57-58; U.G. 42-'16, Rechterlike kommissie van ondersoek naar de oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente rebellie in Zuid-Afrika. Notulen van getuigenis, p. 28.

<sup>55</sup> D. Reitz, *Trekking on*, pp. 58-59.

vete tussen Reitz en Van Coller ontstaan het, blyk uit 'n antwoord wat Reitz aan 'n ler kort na bogenoemde geveg gegee het. Die ler het aan hom gevra of die rebellie 'n oorlog tussen die Britte en die Suid-Afrikaners, tussen Botha en Hertzog, of tussen Reitz en Van Coller, was. Reitz se antwoord was dat dit 'n mengsel van al drie was.<sup>56</sup> Uit Reitz se beskrywings word die indruk egter geskep dat 'n slegte verhouding tussen hom en Van Coller later 'n veel groter dryfveer vir hulle optredes was as enigiets anders.

By Vereeniging het Reitz en sy kommando by die regeringsmagte wat besig was om daar te versamel, aangesluit. In dié stadium was die kommando van Beyers reeds verslaan en gevegte tussen regeringsgesindes en rebelle het op verskeie plekke in die Transvaal plaasgevind. Maritz het die Kaapprovinsie aan die voorpunt van Duitse troepe ingeval en Christiaan de Wet en Rocco de Villiers was besig om 'n sterk rebellemag in die Vrystaat saam te stel. Die doel agter die saamtrek van die regeringsmagte by Vereeniging was onder meer om voor te berei vir 'n inval in die Vrystaat. Gedurende sy verblyf in Vereeniging is Reitz se kommando uitgebrei tot sowat 250 man, almal regeringsgesindes afkomstig van Heilbron. Sy kommando is onder bevel van genl. Coen Brits geplaas.<sup>57</sup>

Die fokus van die regeringsmagte was aanvanklik op die kommando's van Christiaan de Wet in die Vrystaat. Die dryfjag op hom het op 12 November 1914 'n hoogtepunt bereik toe sy mag deur dié van genl. Louis Botha by Mushroom Valley, suid van Winburg, verslaan is. Aan rebellekant het 22 burgers gesneuwel en tussen 500 en 600 is gevange geneem, terwyl slegs ses regeringsoldate gesneuwel het.<sup>58</sup> Reitz se kommando het nie direk aan die geveg by Mushroom Valley deelgeneem nie en in verskillende bronne gee hy verskillende redes hiervoor aan. In *Trekking on* meld hy dat hy aangesê is om die regeringsmag se agterhoede te dek en 'n moontlike ontsnappingsroete van die rebelle af te sny.<sup>59</sup> Tydens sy getuienis voor die

---

<sup>56</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 59.

<sup>57</sup> *Ibid.*, pp. 59-60.

<sup>58</sup> G.D. Scholtz, *Die Rebelle 1914-1915*, p. 265.

<sup>59</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 60.



regerlike kommissie wat ondersoek na die oorsake van die rebellie ingestel het, meld hy egter dat hulle te laat was om aan die geveg deel te neem.<sup>60</sup> As die bron naaste aan die gebeurtenis, moet laasgenoemde waarskynlik as die meer tegnies korrekte aanvaar word.

Na afloop van die Mushroom Valley-geveg het die regeringsmagte De Wet se kommando's in 'n dryfjag oor die Vrystaatse vlaktes probeer vastrek. De Wet het eers in die rigting van Clocolan uitgewyk en daarna noordwaarts tussen Winburg en Marquard deur. In 'n geveg by Virginia is sy oorblywende magte tot oorgawe gedwing of verstrooi, waarna hy 'n laaste poging aangewend het om die Duits-Suidwes-Afrika grens te haal.<sup>61</sup> Reitz het aktief aan hierdie dryfjag deelgeneem. Sy kommando het 'n roete van sowat 240 kilometer verby Bloemfontein en langs die Modderrivier af tot by Paardeberg gevolg, maar nie hy of enige van Coen Brits se ander kommando's het hulle prooi gewaar nie.<sup>62</sup> De Wet is uiteindelik by Waterbury, naby die grens van Betsjoeanaland, in hegtenis geneem<sup>63</sup> nadat Coen Brits motorkarre gebruik het om hom mee in te haal. Die manier waarmee De Wet uiteindelik gevang is, het Reitz "...almost sorry..." laat voel, aangesien dit hom laat besef het dat dit die einde van die "...picturesque South African commando system" voorspel het.<sup>64</sup>

By Paardeberg het Reitz opdrag ontvang om na Reitz, die dorpie in die Noordoos-Vrystaat wat na sy vader vernoem is, terug te keer. Die rebellekommandos van Van Coller, Wessel Wessels, 'n besigheidsmans van Reitz en Niklaas Serfontein, die LP van Frankfort, was besig om hier saam te trek. Sy terugtog is gedoen oor Kroonstad, Lindley en Heilbron en het nie sonder opwinding plaasgevind nie. In die Heilbrondistrik het 'n ou vriend van Reitz, Doris Botha en 'n groep rebelle onder sy beheer, Reitz en sy kommando toegang tot die gebied probeer verhoed, maar na 'n kort

---

<sup>60</sup> U.G. 42-'16, Rechterlike kommissie van ondersoek na die oorzaken van en omstandigheden met betrekking tot de recente rebellie in Zuid-Afrika. Notulen van getuigenis, p. 30.

<sup>61</sup> G.D. Scholtz, *Die Rebelle 1914-1915*, pp. 274, 278-281.

<sup>62</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 60.

<sup>63</sup> M.C.E. van Schoor, *Generaal J.C.G. Kemp en die epiiese woestyntog*, p. 74.

<sup>64</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 63.



skermutseling is die rebelle gevange geneem. Die oorgawe het in 'n goeie gees plaasgevind en almal het mekaar vriendelik gegroet. By dié rebelle het Reitz tot sy teleurstelling verneem dat Heilbron reeds<sup>65</sup> op 16 November deur die kommando van kommandant Grobler van Potchefstroom bevry is. Twaalf rebelle is in die proses gevange geneem.<sup>66</sup> Reitz sou self graag die takie wou verrig het, maar moes tevrede wees met 'n heldeverering en -ontvangs toe hulle die dorp binnery. Reitz se huis was geplunder, maar geen moedswillige skade is aangerig nie en hy het dit heel gelate aanvaar. Hy het dit in dieselfde lig gesien as die plundering van winkels en store en skryf dit toe daaraan dat die kommandeer van voorrade deel van die Boere se militêre stelsel was. Volgens hom het die Heilbronrebelle ten minste 'n goeie humorsin geopenbaar. Meeste van hulle kommandeerbriewe het ge lees “Payable to bearer by winning side”.<sup>67</sup>

In die periode van 1 tot 8 Desember 1914 het Louis Botha se magte die rebelle in die Reitz-omgewing oor 'n breë front aangeval en op 8 Desember het die rebelle onder Van Coller, Wessels en Serfontein onvoorwaardelik aan hom oorgegee.<sup>68</sup> Reitz se aandeel hierin was om 'n rebellegroep van ongeveer 300 man op die walle van die Wilgerivier te vang. Tot sy verrassing was dit 'n gedeelte van David van Coller se Heilbronnkommando en elkeen van die gevangenes was 'n kennis, kliënt, of vriend.<sup>69</sup> Hy is beveel om hierdie rebelle na Heilbron terug te neem en daar vry te laat<sup>70</sup> en op 14 Desember 1914 het hy 312 gevangenes, 378 perde en ongeveer 300 saals aan die Magistraat te Heilbron oorhandig.<sup>71</sup> As finale fase in die rebellie was Reitz daarvoor verantwoordelik om die laaste rebelle in die Heilbronomgewing uit te snuffel - 'n taak wat hy teen die einde van Januarie 1915 afgehandel het.<sup>72</sup>

---

<sup>65</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 61.

<sup>66</sup> SANW Dokumentasiediens, PM727, 30, Town Heilbron – retaken by loyalist forces, 16/11/1914.

<sup>67</sup> D. Reitz, *Trekking on*, pp. 61-62.

<sup>68</sup> *The Union of South Africa and the great war 1914-1918: Official History*, pp. 22-23.

<sup>69</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 62.

<sup>70</sup> *Ibid.*, pp. 64-65.

<sup>71</sup> SANW Dokumentasiediens, PM4520, 139, telegram to Provost Marshall.

<sup>72</sup> D. Reitz, *Trekking on*, pp. 63-65.





Na raming het tussen 11 000 en 12 000 man gerebelleer en het die regering sowat 32 000 troepe opgeroep om die opstand te onderdruk. Van die 32 000 man was ongeveer 25 000 lede van kommando's. Die res het uit ongeveer 5 000 Aktiewe Burgermaglede en 2 000 Staandemagtroepe bestaan. Aan die kant van die rebelle het 190 man gesneuwel en 350 is gewond en aan regeringskant het 132 gesneuwel en 242 is gewond.<sup>73</sup> Na afloop van die rebellie het spesiale howe die gewone rebelle boetes en kort gevangenstermyne opgelê. Van die leiers het Kemp die swaarste vonnis gekry, naamlik sewe jaar gevangenisstraf en 'n boete van £1000. De Wet is tot ses jaar gevangenisstraf en £2000 gevonniss.<sup>74</sup> Van die Heilbronse rebelle is Rocco de Villiers tot vier jaar gevangenisstraf sonder harde arbeid en £500 gevonniss en Van Coller tot ses maande en £500.<sup>75</sup>

Tot groot ongelukkigheid van Louis Botha se Engelssprekende volgelinge het die regering in Desember 1915 meer as 100 van die rebelle, waaronder genl. De Wet, vrygelaat. Die ander rebelleleiers is binne die volgende 12 maande ook almal vrygelaat.<sup>76</sup> Reitz was hewig teen hierdie vrylating gekant en in 'n sterk bewoorde brief skryf hy aan Jan Smuts dat die regering se behandeling van die regeringsondersteuners "...een vervloekte schande..." was. Volgens hom het Louis Botha hulle belowe dat die rebelle nie vrygelaat sou word nie, maar het hy nie sy woord gehou nie. Die terugkeer van die rebelle na Heilbron het glo die lewe vir Reitz en sy vriende ondraaglik gemaak en hulle het klaarblyklik tydens 'n vergadering van die Heilbronse tak van die S.A.P. besluit om van die hoofparty weg te breek.<sup>77</sup> As na sy latere betrokkenheid by die S.A.P. gekyk word, is hierdie besluit egter nooit deurgevoer nie. Die ironie van dié brief is dat Reitz, ten spyte van sy ernstige uitsprake, aan Smuts skryf dat sy klagtes niks met hulle persoonlike vriendskap te doen het nie en dat hy vroeg in die nuwe jaar by Smuts in Pretoria sou gaan kuier.

<sup>73</sup> T. Cameron (red.), *Nuwe geskiedenis van Suid-Afrika*, p. 238; C.J. Nöthlingh, *Suid-Afrika en die Eerste Wêreldoorlog 1914-1919*, pp. 22-23.

<sup>74</sup> T. Cameron (red.), *Nuwe geskiedenis van Suid-Afrika*, p. 238; C.J. Nöthlingh, *Suid-Afrika en die Eerste Wêreldoorlog 1914-1919*, pp. 22-23.

<sup>75</sup> SANW Dokumentasiediens, Diverse 1, Treason Trail Orange Free State.

<sup>76</sup> B.M. Schoeman, *Parlementêre verkiesings in Suid-Afrika 1910-1976*, p. 46.

<sup>77</sup> SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 197, privaat briewe 1915, nos. 1-191 (113), D. Reitz - J.C. Smuts, 12/1915.



In *Trekking On*, 19 jaar na die rebellie, blyk dit egter dat Reitz se gevoelens teenoor die rebelle heelwat afgekoel het. Hy beskryf die gebeure sonder veel emosie en kan ook die humor van die situasie insien. Sodoende vertel hy byvoorbeeld van die verwarring wat onder die inwoners van Reitz geheers het toe die regeringsmagte die dorp ingeneem het. Klaarblyklik het van die inwoners van Reitz geglo dat Botha besig was om die rebelle met oorsese troepe te beveg, terwyl die kommando wat Reitz ingeneem het uit Boere vanuit die Oos-Transvaal bestaan het. 'n Ou, vroulike ondersteuner van die rebelle het glo in 'n straat uitgestorm en die verslonste kommandoede gevra "Waar is die verdomde Engelse?", waarop een van hulle geantwoord het: "Ons is die verdomde Engelse".<sup>78</sup>

### **5.3 Die veldtog in Duits-Suidwes-Afrika**

Ten spyte van die uitbreek van die rebellie het die Suid-Afrikaanse regering voortgegaan met voorbereidings vir die inval in Duits-Suidwes-Afrika. Op 18 Augustus 1914 is 'n proklamasie uitgevaardig waarvolgens gedeeltes van die Unie-Verdedigingsmag vir aktiewe diens opgeroep kon word.<sup>79</sup> Op 21 Augustus is dié voorbereidings verder gevoer toe 'n aanvalsplan opgestel is waarvolgens die Suid-Afrikaanse magte Duits-Suidwes-Afrika uit drie verskillende windrigtings sou inval. 'n Mag onder bevel van brig.genl. H.T. Lukin sou by Port Nolloth land en moes die suidelike grens van die land patrolleer. 'n Tweede mag, onder leiding van kol. Manie Maritz, wat in Uppington gestasioneer was, sou druk toepas op Duits-Suidwes-Afrika se oostelike grens. 'n Derde mag, onder bevel van kol. S.P. Beves, sou Lüderitzbucht beset, terwyl die Britse vloot terselfdertyd versoek sou word om die radiostasie en hawe by Swakopmund deur middel van kanonvuur te vernietig.<sup>80</sup>

---

<sup>78</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 63.

<sup>79</sup> C.J. Nöthling, *Suid-Afrika in die Eerste Wêreldoorlog 1914-1918*, p. 17.

<sup>80</sup> H. Paterson, First Allied Victory. The South African campaign in German South-West Africa 1914-1915, *Military History Journal*, vol. 13, no. 2, pp. 2-3.

Alhoewel die regering se voorbereidings ietwat deurmekaar gekrap is deur Maritz se oorloper na die Duitsers en Beyers se bedanking as kommandant-generaal, het Lukin se mag teen 31 Augustus 1914 by Port Nolloth geland. Op 14 September is die radiostasie te Swakopmund vernietig en op 15 September het Beves se mag Lüderitzbucht beset.<sup>81</sup>

Toe Louis Botha Swakopmund teen 11 Februarie 1915 bereik het om bevel van die veldtog in Duits-Suidwes-Afrika oor te neem, was die Suid-Afrikaanse mag in vier verdeel. Dit het bestaan uit 'n noordelike mag onder Botha, 'n Suidelike Mag onder bevel van brig.genl. Jaap van Deventer, 'n Oostelike Mag onder aanvoering van kol. C.A.L. Berrangé en 'n Sentrale Mag onder brig.genl. Duncan McKenzie.<sup>82</sup> Smuts, wat aanvanklik in beheer van die regering in Suid-Afrika gelaat is, het op 14 April in Kalkfontein aangekom om beheer van die Suidelike Mag oor te neem.<sup>83</sup>

Reitz moes eers sy opruimingsaktiwiteite in die Heilbrondistrik voltooi voordat hy hom by Smuts se personeel by Aus in Duits-Suidwes-Afrika kon gaan aansluit.<sup>84</sup> Hy het vanaf 15 April 1914 as Inligtingsoffisier op die staf van die Bevelvoerder van die Suidelike Weermag (Smuts) met die rang van tydelike majoor op die botallige lys van die Aktiewe Burgermag, gedien. Vir die periode vanaf 19 April 1915 tot 6 Junie 1915 is hy oorgeplaas na die hoofkwartier personeel.<sup>85</sup>

Die omstandighede wat Reitz in Duits-Suidwes-Afrika sou beleef, was totaal en al anders as waaraan hy in Suid-Afrika gewoond was. Ten eerste was die land geweldig groot. Dit het gestrek vanaf die Oranjerivier tot by die Kunene, 1 450 kilometer verder noord. Verder was dit geleë, van wes na oos, tussen die Atlantiese Oseaan en die Kalahari woestyn, 'n afstand van sowat 640

---

<sup>81</sup> H. Paterson, *First Allied Victory. The South African campaign in German South-West Africa 1914-1915*, *Military History Journal*, vol. 13, no. 2, pp. 2-3.

<sup>82</sup> C.J. Nöthling, *Suid-Afrika in die Eerste Wêreldoorlog 1914-1918*, p. 24.

<sup>83</sup> G. L'ange, *Urgent Imperial Service: South African forces in German South West Africa 1914-1915*, p. 155.

<sup>84</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 68.

<sup>85</sup> SANW Dokumentasiediens, P1/6319/1, Record of Service of Deneys Reitz



kilometer. Die grootste gedeelte van die gebied was uiters droog en woestynagtig,<sup>86</sup> en uiterste weerstoestande het geheers. In die dag was dit geweldig warm en in die nag snerpnd koud. Groot water- en voedseltekorte het voorgekom en die gebroke terrein waaroor hulle beweeg het, was gevul met stof.<sup>87</sup> Gerald L'ange vertel stories van uiterste koue wat deur die Suidelike Mag beleef is en hoe koffiemoer (droesems) gevries het binne minute nadat dit neergesit is. Hy haal soldate aan wat geskryf het dat hulle van honger sou omkom omdat daar te min kos beskikbaar was. Hulle het klaarblyklik van skaapvleis oorleef, aangesien daar niks anders was om te eet nie. Boonop het hulle in die veld geleef, op die kaal grond geslaap en hulle klere was aan flenters geskeur.<sup>88</sup> Alhoewel nie in groot detail beskryf nie, kom dit in *Trekking on* duidelik na vore dat Reitz ook aan dié omstandighede onderwerp was, maar aangesien hy slegs losweg aan die Suidelike Mag gekoppel was, was sy ontberinge nie naastenby so erg soos dié van die gewone soldate nie.

Die vyand waarteen hulle geveg het, was ook totaal en al anders as die Britte waarmee hulle in die Anglo-Boereoorlog te doen gekry het. By Aus het die Duitsers byvoorbeeld vir hulle groot hoeveelhede onaangename verrassings gelos. Landmyne is op paaie, die spoorlyn, in die veld, asook in huise en stalle, geplant en waterputte is vergiftig. Vir laasgenoemde is waarskuwings gelos, maar die landmyne was iets totaal en al nuut vir die Suid-Afrikaners.<sup>89</sup> Beide hierdie taktieke het teen die Unie-Verdedigingsmag, wat grootliks uit Afrikaners bestaan het, se “gevegskode” ingedryf en genl. Botha het verskeie tevergeefse besware aan die Duitse bevelvoerder daarvoor gestuur.<sup>90</sup> Reitz het vroeg reeds met landmyne te doen gekry nadat een van hulle hom sy perd Bismarck gekos het. Dié is nie gedood nie, maar het so groot vir 'n

---

<sup>86</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 69.

<sup>87</sup> G. L'ange, *Urgent Imperial Service*, p. 340.

<sup>88</sup> *Ibid.*, p. 225.

<sup>89</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 69.

<sup>90</sup> B. Farwell, *The Great War in Africa 1914-1918*, p. 92.

landmyn geskrik dat hy die woestyn ingehardloop het en Reitz kon hom glad nie weer opspoor nie.<sup>91</sup>

Dit was egter nie net die terrein wat Reitz anders gevind het nie. Sy eerste kennismaking met die vyand was met gevange Duitse soldate by Gibeon en die indruk word geskep dat hy ietwat teleurgesteld was in hulle voorkoms. "They were regulars, but not as spick and span as I had expected."<sup>92</sup> Dit laat egter die vraag ontstaan of Reitz, ten spyte van sy ervaringe tydens die Anglo-Boereoorlog, steeds oorlog en die beeld van soldate verromantiseer het. Met die uitbreek van die Anglo-Boereoorlog het hy die idee gehad dat die Britse soldate pragtige rooi uniforms met beervelhems gedra het,<sup>93</sup> en hier voel hy ook teleurgesteld oor die Duitsers se voorkoms.

Gedurende die Duits-Suidwes-Afrika veldtog het Reitz glad nie by enige gevegte betrokke geraak nie, aangesien Smuts hom hoofsaaklik aangewend het as boodskapper tussen sy hoofkantoor en die verskillende kolonnes. Reitz en James Leisk, 'n ou kennis van hom, is byvoorbeeld gestuur om sir Duncan McKenzie op te spoor.<sup>94</sup> McKenzie is deur Botha in 'n noordoostelike rigting gestuur om die spoorlyn by Gibeon af te sny en die Duitse magte in die suide van dié gebied vas te keer.<sup>95</sup> Die enigste spoor wat Reitz-hulle aanvanklik van McKenzie kon kry, was dooie perde en muile. Na 'n vier dae-lange reis vanaf Wasserfall en Besondermaid na die Groot Visrivier en van daar verby Bukarosspek en deur die Berseba natuurreservaat, het hulle McKenzie by Gibeon opgespoor. Hier het hulle vir 'n paar dae oorgebly voordat hulle, saam met 'n kol. Muller, na Windhoek gestuur is om kontak met genl. Botha se mag te maak.<sup>96</sup>

Dié reis was vir Reitz uniek, aangesien dit met twee motors gedoen was. Hulle tog het hulle aanvanklik na Mariental geneem en van daar af al langs

---

<sup>91</sup> D. Reitz, *Trekking on*, pp. 69-70.

<sup>92</sup> *Ibid.*, p. 70.

<sup>93</sup> Brenthurstbiblioteek, MS272/1, vol. 1, D. Reitz, Herinneringen van 1899-1902, p. 35.

<sup>94</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 70.

<sup>95</sup> G. L'ange, *Urgent Imperial Service*, p. 210.

<sup>96</sup> D. Reitz, *Trekking on*, pp. 70-71.

die treinspoor af deur die Rehoboth natuurresewaat tot by Rehobothstasie. Dit was 'n uitputtende reis deur 'n verlate en dorre streek, met 'n gesukkel teen sand en versengende hitte en teen die aand van die eerste dag was hulle water op. Al die boorgate, putte en watertenks langs die spoorlyn is deur die Duitsers opgeblaas en daar was geen ander water in die nabyheid nie. 'n Bietjie inisiatief die volgende dag het egter die probleem vir hulle opgelos. Hulle het die plaaslike inboorlinge se voorbeeld gevolg deur water uit Tsammawaatlemonoene te tap en kon sodoende genoeg water vir hulle self asook die motors se verkoelers bymekaar skraap. Die teenspoed het hulle egter weer ingehaal en as gevolg van die moeilike roete en die hitte het die motors teen die middel van daardie dag weer sonder water gaan staan. Hulle het nietemin gereken dat hulle binne stapafstand van die Rehobothstasie was en het die roete verder te voet aangepak. Na ongeveer drie ure se stap was hulle gelukkig om water te kry in die ketel van 'n lokomotief wat deur die Duitsers opgeblaas is. Daarmee kon hulle hulle eie dors les en weer die motors gaan haal. Die gevolg was dat hulle Rehobothstasie daardie nag bereik het. By Rehobothstasie het hulle geluk gehou en kon hulle genoeg water opspoor om Windhoek die volgende dag te bereik. Vir Reitz was die enigste noemenswaardige gebeurtenis van hierdie tog, uit 'n militêre oogpunt beskou, dat hulle Duitsers op 'n afstand gesien het - die naaste wat hy volgens sy eie beskrywing aan die vyand gedurende dié veldtog gekom het.<sup>97</sup>

Reitz het hom hierna by brig.genl. Coen Brits te Karibib aangesluit in afwagting van verdere opdragte van Smuts. Gedurende die paar weke wat hy by Brits deurgebring het, was sy hoofsaak om instruksies na afgeleë buiteposte te neem.<sup>98</sup> Die Suidelike Mag is na hulle inname van Gibeon ontbind en die eerste van dié troepe het reeds in Mei begin om vanaf Lüderitzbucht na Kaapstad terug te keer.<sup>99</sup> Reitz is ook tydens die onttrekking van die Suidelike Weermag na Suid-Afrika teruggestuur en dit het tot gevolg gehad dat hy die laaste gedeelte van die veldtog in Duits-Suidwes-Afrika

---

<sup>97</sup> D. Reitz, *Trekking on*, pp. 71–73.

<sup>98</sup> *Ibid.*, p. 76.

<sup>99</sup> G. L'ange, *Urgent Imperial Service*, p. 226.

misgeloop het.<sup>100</sup> Teen 9 Julie was die oorlog in Duits-Suidwes-Afrika verby met Theodor Seitz, die Duitse goewerneur, se amptelike oorgawe.<sup>101</sup> Teen Augustus 1915 was al die Suid-Afrikaanse burgers weer terug in Kaapstad.<sup>102</sup>

Gesien in die lig van die res van die Eerste Wêreldoorlog was die veldtog in Duits-Suidwes-Afrika een van die kleiner ondernemings. Dit is gekenmerk deur 'n groot hoeveelheid beweging met 'n minimum ongevalle. Selfs die 1914-Rebellie het meer ongevalle tot gevolg gehad as dié veldtog en uit 'n militêre oogpunt gesien, was die waarde daarvan beperk.

Wat die betekenis van die veldtog in Duits-Suidwes-Afrika vir Reitz was, is nie duidelik nie, maar hy het dit waarskynlik as net nog 'n avontuur beskou. Teen die einde van die veldtog toon hy egter duidelike tekens van simpatie met die Duitse bevolking in die gebied. Hy haal artikels uit 'n plaaslike Duitse koerant aan wat verwys na die Suid-Afrikaanse aanvallers asook die wyse waarop die Duitse inwoners hierdie aanslag op hulle vryheid sou hanteer. Dit het hom tot die besef gebring dat die Duitsers deur sulke artikels slegs gepoog het om hulle moed hoog te hou. Hy het dit vergelyk met die hoop wat die burgers tydens die Anglo-Boereoorlog bly koester het, selfs al het hulle besef dat daar nie werklik hoop was nie.<sup>103</sup>

Reitz was trots daarop dat Botha en Smuts, ten spyte van die rebellie en "...in the teeth of violent opposition from the powerful Nationalist Party...", daarin kon slaag om 'n oorwinning in Duits-Suidwes-Afrika te behaal met 'n minimum lewensverlies.<sup>104</sup> En, alhoewel nêrens gemeld, kan daar aangeneem word dat hy hierdie oorwinning onder sy politieke opponente se neuse sou vryf. Dit beteken egter nie dat hy hom verlekker het in die nederlae wat die Duitsers in Duits-Suidwes-Afrika gelei het nie. Hy het steeds medemenslikheid getoon

---

<sup>100</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 76.

<sup>101</sup> H.E.W. Strachan, *The First World War in Africa*, p. 91.

<sup>102</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 76.

<sup>103</sup> *Ibid.*, pp. 75-76.

<sup>104</sup> *Ibid.*, p. 76.

deur te besef dat die Suid-Afrikaanse magte aan die Duitsers gedoen het wat Brittanje 13 jaar tevore aan hulle gedoen het.

#### **5.4 Die algemene verkiesing van 1915**

Met die terugkeer van die Suid-Afrikaanse magte vanaf Duits-Suidwes-Afrika het Botha en sy ondersteuners hulle onmiddellik in 'n volgende geveg bevind, naamlik die vyfjaarlikse parlementêre verkiesing wat in Oktober 1915 plaasgevind het. In lig van die wêreldoorlog wat aan die gang was, sou Louis Botha waarskynlik nie verkwalik gewees het as hy nie met die verkiesing wou voortgaan nie. Dit was egter 'n vereiste van die Unie Verdedigingswet van 1912 dat hy goedkeuring van Suid-Afrikaners moes verkry om burgers op te roep om buite die landsgrense te veg en daarvoor het hy 'n parlementêre meerderheid nodig gehad. Hy het dus daarop aangedring dat die verkiesing moet voortgaan. Sukses in die verkiesing sou hom die goedkeuring gee vir die uitvoer van enige toekomstige planne.<sup>105</sup>

Die verkiesing is grootliks aan die hand van hoe Brittanje en die Britse Ryk deur Suid-Afrikaanse burgers ervaar is, gevoer. Drie basiese verdelings het bestaan. Die kleinste hiervan was die Engelse gemeenskap, oorwegend Unioniste, wat almal ten gunste van Brittanje was. Die tweede groep en die ander uiterste, was die Afrikaner ondersteuners van Hertzog se Nasionale Party. Hulle het steeds onafhanklikheid van Brittanje geëis, wou nie in Brittanje se stryd teen Duitsland betrokke raak nie en sou slegs teen Duitsland veg as die land Suid-Afrika direk aangeval het. Baie van hulle was pro-Duits. Die derde groep, die Suid-Afrikaanse Party van Botha, was meer gematig, het die goue middeweg gevolg en het uit beide Afrikaans- en Engelssprekendes bestaan. Hulle was die lojale ondersteuners van Botha.<sup>106</sup>

---

<sup>105</sup> A. Samson, *Britain, South Africa and the East Africa Campaign 1914-1918*, p. 89.

<sup>106</sup> *Ibid.*, pp. 102-104.





Reitz skryf dat die stryd wat in dié verkiesing gevoer is, vorige geskille mak laat lyk het. Die Nasionaliste was steeds ongelukkig oor die nederlaag wat hulle in die rebellie gelei het, terwyl die Sappe ontevrede was omdat die Nasionaliste nie aan die inval in Duits-Suidwes-Afrika wou deelneem nie. Vir Reitz het dit by tye gevoel of hulle weer op die randjie van 'n burgeroorlog was.<sup>107</sup>

In weerwil van dié gevoel het Reitz in Heilbron vir die S.A.P. teen M.L. Malan meegeding. Hy kon egter net daarin slaag om 659 van die 2 339 stemme in dié kiesafdeling te verower.<sup>108</sup> Volgens Reitz was deelname aan die verkiesing geen maklike taak nie. Tydens die rebellie het hy hom aan regeringskant geskaar en die mense wie se stemme hy tydens die verkiesing gesoek het, het hom teen 1915 nog nie daarvoor vergewe nie. Die gevolg was dat elke vergadering wat hy toegesprek het in 'n slagveld verander het en dat meer as een "...village hall still bears the scars and bloodstains of those days."<sup>109</sup>

As gekyk word na die uitsprake wat hy gemaak het, is dit heel verstaanbaar dat sy politieke vergaderings nie stil en stemmig verloop het nie. Tydens 'n vergadering in die begin van Oktober 1915 by die Kopjes Besproeiingsnederstelling het Reitz gesê dat die ontstaan van die Nasionale Party slegs probleme vir Suid-Afrika veroorsaak het. Hy was verder ook van mening dat die regering nie streng genoeg teen die rebelle tydens die rebellie opgetree het nie.<sup>110</sup> Reitz het ook genadelose bewerings oor van die Nasionale Party kandidate gemaak. Hy het beweer dat C.G. (Charlie) Fichardt, Minister van Mynbou en Lande, na die Britte oorgeloop het tydens die Anglo-Boereoorlog en dat hy die res van die oorlog in Engeland deurgebring het. Hy het Fichardt ook daarvan beskuldig dat hy tydens die slag van Doornberg in die rebellie onder sy motor weggekruip het. Reitz het gesê dat van Fichardt waar is wat Shakespeare sê: "And were it not for those

---

<sup>107</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 77

<sup>108</sup> B.M. Schoeman, *Parlementêre verkiesings in Suid-Afrika 1910-1976*, p. 56.

<sup>109</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 77

<sup>110</sup> *The Cape Argus*, 11/10/1915, Mr. Deneys Reitz at Kopjes. Vote of confidence, p. 6.



vile guns, he would have been a soldier.” Hy het Tielman Roos daarvan beskuldig dat hy in die oorlog in Pretoria agtergebly het en dat hy tydens die rebellie die mense opgesweep het, maar self te bang was om te veg. Volgens Reitz was Roos indirek vir Jopie Fourie se dood verantwoordelik.<sup>111</sup> Hierdie sienswyses van hom verklaar waarom hy so min stemme kon trek tydens die verkiesing.

Die uitslag van die verkiesing het die verdeeldheid en skeuring tussen die ondersteuners van die S.A.P. en N.P. duidelik getoon. Na afloop van die verkiesing het die N.P. 27 verteenwoordigers in die Volksraad gehad en die S.A.P. 54. Slegs met behulp van die Unioniste, wat 40 verteenwoordigers gehad het, kon die S.A.P. 'n effektiewe administrasie daarstel. Die S.A.P. het 93 484 stemme getrek en die N.P. 78 184. In die Vrystaat kon die S.A.P. nie een setel wen nie, al het hulle kandidate in 15 kiesafdelings gehad. Vir Botha moes die groot hoeveelheid steun wat hy tydens die verkiesing verloor het, 'n groot ontugtering gewees het.<sup>112</sup>

Wat dié verkiesing noemenswaardig gemaak het, was dat dit die eerste teken was dat Reitz se kop in 'n politieke rigting begin staan het. In ag genome sy afkoms, die konstante kontak wat hy van kleins af al met politici gehad het, asook sy vriendskapsbande met Jan Smuts, was die besluit seker te verwagte. In lig van die wyse waarop hy voel hy benader was deur die inwoners van Heilbron tydens, voor en na die rebellie, is dit egter vreemd dat hy enigsins bereid was om in Heilbron tot die verkiesing toe te tree. Dit sou waarskynlik makliker gewees het in 'n omgewing waar hy minder kontroversieel was, maar sy hardkoppigheid sou veroorsaak het dat hy vir enigiets kans gesien het en ten volle bereid was om sy politieke opponente in Heilbron die stryd aan te sê, ongeag van wat in die verlede gebeur het.

Reitz se vasbeslotenheid om aan die verkiesing deel te neem, is reeds vroeër in 1915 uitgespreek toe hy aan Smuts geskryf het dat hy hoop dat die SAP se

---

<sup>111</sup> *De Vriend des Volks*, 18/09/1915 (Soos aangehaal in A.H. Marais, Aspekte van die 1915-verkiesing, *Suid-Afrikaanse Historiese Joernaal*, nr. 5, November 1973, p. 80.)

<sup>112</sup> B.M. Schoeman, *Parlementêre verkiesings in Suid-Afrika 1910-1976*, pp. 46-47.



Hoofkomitee nie 'n persoon van buite sou stuur om vir die setel in Heilbron mee te ding nie. Hy was van mening dat 'n vreemdeling slegs af en toe vergaderings in Heilbron sou kon bywoon, terwyl 'n plaaslike inwoner altyd beskikbaar sou wees. Hy het ook die standpunt gehuldig dat 'n plaaslike kandidaat weens persoonlike redes stemme sou kon trek wat 'n kandidaat van buite nie sou kon doen nie. Sy eie kanses om die verkiesing te wen, het hy vanweë, volgens hom, 'n groot ondersteuningsbasis in Heilbron, nie gering geskat nie.<sup>113</sup> Die indruk wat in Reitz se brief geskep word, is dat hy Smuts se steun probeer werf het om as S.A.P.-kandidaat in Heilbron te staan. As in ag geneem word dat hy wel namens die S.A.P. aan die verkiesing deelgeneem het, was hierdie bewerkery van Smuts heel suksesvol.

## **5.5 Die veldtog in Duits-Oos-Afrika**

Na afloop van die Suid-Afrikaanse Party se oorwinning in die 1915-verkiesing het die regering se aandag na die Ooskus van Afrika verskuif waar vyandelikhede reeds in Augustus 1914 uitbreek het met 'n onsuksesvolle Britse aanval op die hawestad Dar-es-Salaam. Die stryd in die gebied het uiteindelik oor 'n area van bykans 'n miljoen vierkante kilometer gestrek en het ingesluit wat vandag Tanzanië, Burundi en Rwanda is. Dit is omring deur Brits-Oos-Afrika (Kenia), Uganda, Noord Rhodesië (Zambië), Nyassaland (Malawi), Belgiese Kongo (Zaire) en die Britse Protektorate van Pemba en Zanzibar. Portugees-Oos-Afrika (Mosambiek) na die suide was die enigste aangrensende land wat neutraal was.<sup>114</sup>

Die saamtrek van Duitse troepe op die Brits-Oos-Afrika grens, strooptogte op die Ugandese spoorlyn, aanvalle op bote op die Tanganjika-, Victoria- en Nyassamere en die bespeuring van Duitse soldate op die grense van Nyassaland en Noord-Rhodesië, het aanleiding gegee tot 'n verdere onsuksesvolle Britse aanval op Tanga op 4 en 5 November. Die Britse magte

---

<sup>113</sup> SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 197, privaat briewe 1915, nos. 1–191 (112), D. Reitz – J.C. Smuts, 1915.

<sup>114</sup> B. Farwell, *The Great War in Africa 1914-1918*, p. 112.



het hierna 'n streng defensiewe houding ingeneem terwyl planne beraam is vir verdere aanvallende optrede, onder meer om Suid-Afrikaners daarheen te stuur.<sup>115</sup>

Betrokkenheid in Duits-Oos-Afrika sou aan Botha en Smuts die geleentheid gee om hulle lojaliteit aan Brittanje te toon sonder om in Europa te gaan veg. Hulle het boonop gehoop dat hulle Suid-Afrika se grense verder kon uitbrei. 'n Oorwinning in Duits-Oos-Afrika sou moontlik veroorsaak het dat hulle die gebied sou kon ruil vir 'n gedeelte van Portugees-Oos-Afrika. Verder was hulle bevrees dat indien Duits-Oos-Afrika onder Duitse bestuur sou bly en indien Suid-Rhodesië by die Unie ingelyf sou word, hulle 'n vyandige moontheid op hulle grens sou hê. Onderliggend aan al hierdie redes was Botha en Smuts se begeerte om groter eenheid tussen die Afrikaans- en Engelssprekende dele van die Suid-Afrikaanse bevolking te bewerkstellig. Botha het besef dat hy nie die Nasionaliste sou kon oortuig om nouer met Brittanje saam te werk nie, maar indien hy daarin kon slaag om Delagoabaai by die Unie in te sluit deur middel van die Duits-Oos-Afrika-veldtog, sou dit vir hom groot politieke gewin beteken het.<sup>116</sup>

In November 1915 het die Suid-Afrikaanse regering 'n oproep vir 10 000 vrywilligers vir deelname aan die oorlog in Duits-Oos-Afrika gedoen en binne twee weke is hierdie syfer gevul.<sup>117</sup> Reitz het ook aan hierdie oproep gehoor gegee. Nie omdat hy teen die Duitsers gekant was nie, maar omdat hy geglo het dat 'n Duitse oorwinning 'n terugslag vir menslike vryheid sou wees. Smuts se aanstelling as bevelvoerder in die gebied, asook die gedagte dat so baie van sy landgenote op pad was na nog 'n avontuur in Afrika, het as verdere motivering vir hom gedien om betrokke te raak.<sup>118</sup>

Teen die einde van Desember 1915 is twee Suid-Afrikaanse brigades onder leiding van brig.genls. P.S. Beves (2de SA Infanterie Brigade) en J.L. van

---

<sup>115</sup> A. Samson, *Britain, South Africa and the East Africa Campaign 1914-1918*, p. 25.

<sup>116</sup> *Ibid.*, pp. 114-115.

<sup>117</sup> J.A. Brown, *They fought for King and Kaiser: South Africans in German East Africa 1916*, p. 38.

<sup>118</sup> D. Reitz, *Trekking on*, pp. 77-78.



Deventer (1ste Berede Brigade), na Mombasa gestuur.<sup>119</sup> Op 6 Februarie 1916 het Jan Smuts in persoonlike hoedanigheid by die oorlog in Duits-Oos-Afrika betrokke geraak toe hy die pos van bevelvoerder van die geallieerde magte in die gebied oorgeneem het. Hy het op 19 Februarie 1916 in Mombasa gearriveer.<sup>120</sup> Teen die einde van Maart 1916 het die Suid-Afrikaanse magte in Duits-Oos-Afrika uit een berede brigade van drie regimente, een losstaande berede regiment en twee brigades infanterie (vier bataljons elk) bestaan. Hulle is ondersteun deur vyf batterye artillerie, 'n veldambulans en 'n algemene hospitaal.<sup>121</sup> In 'n herorganiseringsproses het Smuts in Maart drie divisies gevorm, twee onder die Suid-Afrikaners Jaap van Deventer (2de Divisie) en Coen Brits (3de Divisie) en die derde onder brig.genl. A.R. Hoskins (1ste Divisie).<sup>122</sup> In teenstelling hiermee het die Duitse mag teen die einde van die oorlog uit slegs sowat 3 000 Europeërs en 11 000 Askari's bestaan.<sup>123</sup>

In Februarie 1916 het Reitz, saam met sy bediende Ruiters, op 'n troepeskop vanaf Durban na Mombasa vertrek. Vanaf Mombasa is hulle na Voi, 'n kamp op die spoorlyn na Nairobi en vandaar na Mbuyuni, naby die Duitse grens. Hier het Reitz tydelik vergeet dat hy in 'n oorlog betrokke was. Hy het die omgewing bekoorlik gevind en het verkenningstogte na die Chalameer, wat in 'n uitgedoofde vulkaan was, asook die Jipemeer, onderneem. Elkeen van hierdie togte het hom verby groot hoeveelhede wilde diere geneem en hy het kameelperde, elande, wildebeeste en sebras gesien. Reitz het die streek bereik met die aanvang van die reënseisoen en dit het hom laat besef dat die veldtog in Duits-Oos-Afrika veel moeiliker sou wees as wat die een in Duits-Suidwes-Afrika was. Daar was hulle in oop vlaktes sonder koors, perdesiekte en tsetsevlies. In Duits-Oos-Afrika was daar duisende kilometers van digte woude en bosse, met 'n dodelike klimaat. Meeste Suid-Afrikaners raak boonop neerslagtig wanneer daar geen sonskyn is nie en Reitz het genl.

---

<sup>119</sup> J.A. Brown, *They fought for King and Kaiser*, p. 45.

<sup>120</sup> J.J. Collyer, *The South Africans with general Smuts in German East Africa 1916*, p. 52.

<sup>121</sup> C.J. Nöthling, *Suid-Afrika in die Eerste Wêreldoorlog 1914–1918*, p. 29.

<sup>122</sup> J.H.V. Crowe, *General Smuts' campaign in East Africa*, p. 108.

<sup>123</sup> B. Farwell, *The Great War in Africa 1914-1918*, p. 110.



Smuts nie sy taak beny nie.<sup>124</sup> Teen Junie 1916 beskryf Reitz die oorlog in Duits-Oos-Afrika as “...the real article...” omrede die Duitsers hard veg en dit nie “...zoon makkelijke affaire als Duits West [is] nie.”<sup>125</sup>

Alhoewel daar bespiegel kan word dat Reitz hierdie waarneming agterna en met kennis van gebeure wat reeds plaasgevind het, kon gemaak het, was hy uiters korrek in sy opsomming. Die topografie van die gebied, die ongesonde klimaat en die hewige reën wat hier voorkom, was ‘n groot nadeel vir die geallieerde magte wat van Suid-Afrika, Brittanje, België, Indië en Portugal gestuur is. Malaria, disenterie en ander tropiese siektes sou hulle tol onder die ongeakklimatiseerde troepe eis en meer soldate het aan dié siektes gesterf as aan wonde.<sup>126</sup> Daar was min paaie en weinig van hulle kon deur voertuie gebruik word. Voedsel, ammunisie en noodsaaklike voorrade is merendeels deur draers gekarwei, behalwe langs die spoorlyne wat vanaf die kus na die binneland gestrek het.<sup>127</sup>

Duits-Oos-Afrika is verdeel deur twee spoorlyne wat parallel en sowat 321 kilometer uitmekaar, van oos na wes, gestrek het. Die eerste, die Usambaraspoorlyn, het vir 434 kilometer vanaf Tanga aan die kus tot by Moshi aan die voet van Kilimandjaro gestrek. Die tweede en langste spoorlyn, was die sentrale spoorlyn wat vanaf Dar-es-Salaam tot by Ujiji en Kigoma aan die Tanganjikameer gestrek het.<sup>128</sup>

Vanaf Mbuyuni is Reitz na Nieu-Moschi aan die voet van Kilimandjaro en vandaar na Alt Moschi, ‘n Duitse fort aan die hange van dié berg. Hier het hy hom losweg by Smuts se staf aangesluit.<sup>129</sup> Reitz het aanvanklik as ‘n Spesiale Diensoffisier, met die rang van majoor, op Smuts se staf gedien (26

---

<sup>124</sup> D. Reitz, *Trekking on*, pp. 78-79.

<sup>125</sup> SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 198, privaat briewe 1916, nos. 1–227 (126), D. Reitz – S.M. Smuts, 23/06/1916.

<sup>126</sup> The German East Africa Campaign, 1914-1918, *Military History Journal*, vol. 6, no. 6.

<sup>127</sup> B. Farwell, *The Great War in Africa 1914-1918*, p. 110.

<sup>128</sup> *Ibid.*, pp 110; J.H.V. Crowe, *General Smuts' campaign in East Africa*, p. 47.

<sup>129</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 79; J.A. Brown, *They fought for King and Kaiser*, p. 119.



Maart 1916). Vanaf 7 April 1916 tot 23 Oktober 1916 was hy vir salarisdoeleindes gegradeer as kaptein.<sup>130</sup>

Op Smuts se personeel was aanvanklik verskeie Britse offisiere wat saam met genl. sir Horace Lockwood Smith-Dorrien, Britse bevelvoerder in Duits-Oos-Afrika voor Smuts, na Duits-Oos-Afrika gekom het. Aangesien hulle die eerste persone was wat Reitz ontmoet het wat aan die loopgraafoorlog in Frankryk deelgeneem het, het hy gretig na hulle stories van die gevegte daar geluister.<sup>131</sup> Dit is heel moontlik dat die saadjie om later in Europa aan die loopgraafoorlog te gaan deelneem reeds hier by Reitz geplant is.

Tot Reitz se groot blydskap het sy ou vriend Tottie Krige ook deel van Smuts se personeel uitgemaak en saam het die twee die hange van Kilimandjaro geklim en die woude verken. Sy rusteloosheid het hom egter gou ingehaal en toe hy verneem dat drie offisiere en 'n groep van 80 man hulle by Jaap van Deventer sou gaan aansluit, het hy toestemming verkry om saam met hulle te gaan.<sup>132</sup> Van Deventer se 2<sup>de</sup> Divisie het Aruscha op 3 April verlaat met as eindbestemming Kondoia Irangi en dan die sentrale spoorlyn. Die beweegrede agter Van Deventer se opmars was om 'n groot gedeelte van die gebied te beset en die vyand sodoende te forseer om hulle magte daaruit te onttrek.<sup>133</sup> Die omstandighede waaronder Reitz die 2<sup>de</sup> Divisie aangetref het, het veel te wense oorgelaat. Swaar en aanhoudende reën het enige verdere beweging bemoeilik, honderde perde en muile het gevrek en voorrade was beperk. Van Deventer se berede soldate moes hulle karige voorrade met vrugte en neute aanvul.<sup>134</sup> Slegs sowat 600 van sy troepe was met sy aankoms in Kondoia Irangi nog gesond genoeg om diens te doen,<sup>135</sup> en teen middel Junie was daar sowat 1 200 van hulle in die hospitaal.<sup>136</sup> Reitz was

---

<sup>130</sup> SANW Dokumentasiediens, P1/6319/1, Record of Service of Deneys Reitz.

<sup>131</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 80; J.A. Brown, *They fought for king and Kaiser*, pp. 54-56.

<sup>132</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 81.

<sup>133</sup> J.J. Collyer, *The South Africans with general Smuts in German East Africa 1916*, pp. 102-103.

<sup>134</sup> *Ibid.*, p. 106.

<sup>135</sup> B. Farwell, *The Great War in Africa 1914-1918*, p. 271.

<sup>136</sup> J.H.V. Crowe, *General Smuts' campaign in East Africa*, p. 164. 'n Syfer wat ooreenstem met Reitz se skatting van sowat 1100 siekes. D. Reitz, *Trekking on*, p. 83.



een van die meer gelukkiges wat nie deur siekte platgetrek is nie en volgens sy eie beskrywing aan Isie Smuts op 23 Junie 1916, was hy nog so “...gesond als ‘n paert.” Hy het egter in hierdie stadium reeds gewens dat die oorlog kon klaarkry sodat hulle na die Unie kon terugkeer.<sup>137</sup>

Reitz is toegewys aan die Eerste Berede Brigade, wat die linkervleuel van Van Deventer se linie moes bewaak. Die tydperk by Kondoa Irangi was vir hom uiters frustrerend, hoofsaaklik as gevolg van die lang periode van onaktiwiteit wat hulle hier deurgemaak het. Voedsel was skaars, soms selfs heeltemal onbekombaar en koue, snerpande reën, afgewissel deur drukkende hitte, het die heelyd voorgekom.<sup>138</sup> Die haglike omstandighede het egter nie veroorsaak dat Reitz sy humorsin verloor het nie. So skryf hy aan Isie Smuts dat Tottie Krige hom tydens ‘n besoek vertel het dat ‘n mej. Cassandra van der Walt in die teeblare gesien het dat Reitz se agterryer, Ruiters, sy lewe sou red. Volgens Reitz was dit heeltemal waar, aangesien Ruiters die vorige oggend, terwyl hulle onder hewige Duitse vuur was, ‘n eersteklas ontbyt aan hom voorgesit het en dat dit sy lewe gered het, aangesien hy vreeslik honger was. In dieselfde brief meld hy ook dat ‘n askari wat aan hulle oorgegee het, gesê het dat die askari’s vreeslik bang was vir die “...groot vool wat zoo op hulle xxxx!”,<sup>139</sup> met verwysing na die Britse magte se vliegtuie.

As gevolg van die ruwe terrein waarin die Suid-Afrikaanse magte hulle bevind het, het hulle die vyand selde gesien, maar die Duitsers het hulle periodiek gebombardeer. Volgens Reitz was die Duitsers en hulle inboorling Askari’s gelukkig swak skuts en het die Suid-Afrikaanse magte nie groot verliese gely nie. Dié siening het Reitz waarskynlik aangemoedig om met sy gewone waaghalsigheid vorendag te kom. Hy en twee van sy kollegas het een oggend gepoog om ‘n klein ses-ponder Duitse kanon, wat kort-kort op hulle

---

<sup>137</sup> SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 198, privaat briewe 1916, nos. 1–227 (126), D. Reitz – S.M. Smuts, 23/06/1916.

<sup>138</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 84.

<sup>139</sup> SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 198, privaat briewe 1916, nos. 1–227 (126), D. Reitz – S.M. Smuts, 23/06/1916.





geskiet het, te bekruipe. Hulle was egter nie suksesvol nie en al wat hulle vir hulle moeite gekry het, was 'n briefie wat hulle nie aangestaan het nie. Die boodskap het gelui "15 Rupees for the bluddy English."<sup>140</sup> Op 9 en 10 Mei het die Duitsers vir die eerste en laaste keer tydens die veldtog 'n offensief teen 'n groot gedeelte van Smuts se mag van stapel gestuur toe hulle vier aanvalle op die Britse magte te Kondoa Irangi geloods het.<sup>141</sup> Dit kon egter nie vergelyk word met wat Reitz later in die loopgrawe in Europa sou deurmaak nie.

Teen die middel van Julie 1916 het die Duitsers uit hulle posisie onttrek en Van Deventer se mag het met geringe weerstand voortbeweeg totdat hulle uiteindelik die sentrale spoorlyn tussen Morogoro en Tabora bereik het. Hier het die grootste gedeelte van sy mag by Nyangalo saamgetrek.<sup>142</sup> Reitz se rol tydens die opmars na die sentrale spoorlyn was beperk tot die lei van patrollies wat die roete moes verken. Dit het hom die geleentheid gebied om die omgewing en diere wat hy teëgekom het, te bewonder. Hy meld dat hulle elande, wildebeeste en kameelperde gesien het en dat hy nooit moeg geraak het om na die pragtige diere van Afrika te kyk nie. Volgens hom het hy ook in dié dae geleer om nie diere dood te maak as daar nie 'n definitiewe behoefte daarvoor was nie.<sup>143</sup>

In dié tydperk het Reitz sy broer Joubert, 'n sersant by die Derde Berede Regiment, twee keer teëgekom. Dit was die eerste keer in amper tien jaar wat hy hom gesien het.<sup>144</sup> Volgens Deneys was Joubert 'n digter en dromer en het die ongeluk hom gery. Sy lewe het uit armoede en teëspoed bestaan. Tydens die Anglo-Boereoorlog is hy as krygsgevangene na Bermuda gestuur en na afloop van die oorlog is hy na Madagaskar waar hy baie swaargekry het. Terug in Suid-Afrika het dit nie veel beter met hom gegaan nie en met die uitbreek van die rebellie in 1914 was hy een van die regeringsgesindes wat

---

<sup>140</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 84.

<sup>141</sup> B. Farwell, *The Great War in Africa 1914-1918*, pp. 274-275.

<sup>142</sup> J.J. Collyer, *The South Africans with general Smuts in German East Africa 1916*, p. 164.

<sup>143</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 87.

<sup>144</sup> *Ibid.*, p. 88.

deur Manie Maritz aan die Duitsers uitgelewer is.<sup>145</sup> Joubert was bitter oor die verlede en het baie te sê gehad oor Manie Maritz se verraderlike optrede en sy verblyf as gevolg daarvan in 'n Duitse gevangenekamp in Duits-Suidwes-Afrika.<sup>146</sup> Die laaste keer wat Deneys vir Joubert lewend gesien het, was teen Oktober 1916 op die oewer van die Ruaharivier. Hy het malaria opgedoen en het kort nadat hy na Suid-Afrika teruggeneem is, gesterf.<sup>147</sup>

Reitz se beskrywing van Joubert in *Trekking on* is een van die weiniges wat hy oor sy familie in sy drie boeke gedoen het. Die indruk word gevolglik geskep dat hy nie veel vir hulle omgee het nie, maar dit is waarskynlik nie waar nie. Hy het in 'n hegte gesin grootgeword en die doel van sy boeke was nie om inligting oor sy persoonlike lewe weer te gee nie, maar eerder om die tye en gebeure te bespreek waarbinne hy geleef het en aan kon meedoen. Die ondertoon wat uit sy beskrywing van Joubert na vore kom, is een van simpatie en hartseer. Hulle het verskillende paaie in die lewe geloop, maar dit het nie beteken dat hy hom nie liefgehad het nie. Die feit dat *Trekking on* 17 jaar na Joubert se dood geskryf is, het ook waarskynlik afstand tussen Reitz en sy emosies oor sy familie gebring.

Intussen het die Eerste Wêreldoorlog in Oos-Afrika Reitz se aandag geverg. Vanaf die Dodoma-fort aan die sentrale spoorlyn is die Eerste en Derde Berede Regimente onder eers Jaap van Deventer en later Coen Brits na Morogoro, waar hulle teen die middel van Oktober 1916 gearriveer het. Reitz se beskrywing van hierdie tog wys op 'n gedurige stryd teen die vyand, omgewing en siektes vir mens en dier. Die aard van die omgewing het verander en in plaas van eentonige waterlose struik en bosse, het hulle tropiese weerstoestande ondervind met palms en bamboesbosse, pragtige berge en stomende hitte. Die Duitsers het voortdurend weerstand gebied en die Suid-Afrikaners moes gedurig op die uitkyk wees vir hinderlae. Water en voedsel was skaars, tot so 'n mate dat hulle selfs seekoeie vir voedsel geskiet het. Die terrein waardeur hulle beweeg het, was moeilik, die klimaat

---

<sup>145</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 111.

<sup>146</sup> *Ibid.*, p. 88.

<sup>147</sup> *Ibid.*, p. 111.



neerdrukkend en malaria en perdesiekte was volop. Volgens Reitz se berekeninge het meer as die helfte van hulle mag koors gehad en het meer as 30 000 perde gevrek. Reitz self was gelukkig genoeg om gesond te bly.<sup>148</sup>

Eie aan Reitz vertel hy verskeie staaltjies oor sy eie doen en late wat wys, net soos tydens die Anglo-Boereoorlog, op sy menslikheid en liefde vir ander. In die eerste van die staaltjies vertel Reitz dat hy 'n moord gepleeg het en hoe dit hom 'n slapelose nag besorg het. Terwyl hy by Sonkomero toesig gehou het oor die vergroting van watergate, het die hoofman van die dorpie aan hom kom sê dat daar 'n Duitse Askari in die bosse daar naby weggekruip het. Reitz het die man beveel om uit die bosse waar hy weggekruip het te kom, maar hy het nie aan die opdrag gehoor gegee nie. In die opwinding van die situasie het Reitz vinnig twee skote afgevuur met sy rewolwer en die beweerde Askari gedood. By nadere ondersoek het hy uitgevind dat die persoon wat hy geskiet het ongewapen was, met net 'n leeuveld aan. Reitz het die voorval met groot verleentheid en jammerte bejeën en kon nie wag om van die "...ill-omened spot..." weg te kom nie. Selfs nadat Coen Brits by 'n latere geleentheid aan hom gesê het dat twee van sy soldate 'n uniform en geweer in die bosse gevind het naby die plek waar Reitz die man geskiet het, was Reitz nie anders oortuig nie. Hy het geglo dat Brits dié storie opgemaak het om hom beter te laat voel.<sup>149</sup>

'n Tweede staaltjie wat hy vertel, hou verband met 'n gesprek wat hy met 'n jong Duitse offisier gevoer het. Reitz is by Kissaki onder 'n wit vlag na die Duitsers gestuur om beswaar te gaan aanteken teen die vermindering van hulle dooies, asook om navraag te doen oor Suid-Afrikaners wat tydens gevegte vermis geraak het. Reitz het dit gedoen in die hoop dat hy kol. Paul von Lettow-Vorbeck,<sup>150</sup> die bevelvoerder van die Duitse magte in Duis-Oos-Afrika,<sup>151</sup> sou kon ontmoet, maar dit was hom ongelukkig nie beskore nie. Terwyl hy gewag het dat sy boodskap na die Duitse bevelvoerder geneem

---

<sup>148</sup> D. Reitz, *Trekking on*, pp. 91-109.

<sup>149</sup> *Ibid.*, pp. 102-103 en 104.

<sup>150</sup> *Ibid.*, p. 103.

<sup>151</sup> H.E.W. Strachan, *The First World War in Africa*, p. 94.

word, het hy 'n geselsie met 'n jong offisier aangeknoop. Dié het onder meer sy Mauser-pistool aan Reitz gewys. Die gesprek is egter kortgeknip deur 'n ander Duitse offisier wat die jonger een verbied het om met Reitz te gesels. Die opdrag het hulle albei verleë gemaak.<sup>152</sup>

Teen einde September 1916 is die Duitsers na posisies suid van die Uluguru-berge en die Rufijirivier verdryf,<sup>153</sup> en al die spoorweë en dorpe was in die Suid-Afrikaners se hande. In lig hiervan, asook die groot hoeveelheid sterftes as gevolg van koors, het Smuts besluit om die wit troepe uit die land te onttrek en met Indiërs te vervang.<sup>154</sup> Dit was vir hom duidelik dat troepe van Europese-afkoms nie teen die toestande in Duis-Oos-Afrika bestand was nie,<sup>155</sup> met die gevolg dat 12 000 Suid-Afrikaners in die laaste twee maande van 1916 na die Unie teruggestuur is en dat die oorblywende magte in Duits-Oos-Afrika gereorganiseer is.<sup>156</sup>

Reitz was een van die ongelukkiges wat nie in hierdie stadium reeds huis toe gestuur is nie. Op 25 Oktober 1916 is hy deur Jaap van Deventer as bevelvoerder van die 4th South African Horse,<sup>157</sup> een van vier regimente van 'n saamgestelde brigade wat in Duits-Oos-Afrika sou bly, met die rang van luitenant-kolonel, aangestel. Reitz se regiment is met vars perde uitgerus en moes onmiddellik na Kilossa vertrek. Vir Reitz was dit 'n tragedie, aangesien hy besef het dat daar 'n doodsvonnis oor elkeen van die perde wat hulle ontvang het, uitgespreek is. Sy vrese is bewaarheid en sover as wat hulle getrek het, moes hulle dooie diere agterlaat, iets wat die pragtige omgewing waardeur hulle getrek het, heeltemal vir hom bederf het. Vanaf Kilossa is hulle na Iringa, sowat 270 kilometer verder en teen die tyd wat hulle daar aangekom het, het hulle slegs tien perde oorgehad en was die regiment te voet. Ten spyte van die swaar verliese aan perde het Iringa se ligging, 1 524 meter bo seespieël en die daarmee gepaardgaande koeler en meer

---

<sup>152</sup> D. Reitz, *Trekking on*, pp. 103-104.

<sup>153</sup> J.J. Collyer, *The South Africans with general Smuts in German East Africa 1916*, p. 239.

<sup>154</sup> D. Reitz, *Trekking on*, pp. 107-108.

<sup>155</sup> J.J. Collyer, *The South Africans with general Smuts in German East Africa 1916*, p. 240.

<sup>156</sup> C.J. Nöthling, *Suid-Afrika in die Eerste Wêreldoorlog 1914–1918*, p. 41.

<sup>157</sup> SANW Dokumentasiediens, OR3/3693, Reitz, D. Major (Personeelkaart).



gematigde klimaat, 'n welkome verligting gebring na die tropiese toestande van die vorige maande.<sup>158</sup>

Volgens Reitz was die doel met die inval om die Duitsers heeltemal uit die gebied te ontruim en om by brig.genl. Edward Northey se troepe aan te sluit wat besig was om vanaf Nyassaland teen die vyand op te ruk.<sup>159</sup> Van Deventer het beoog om die Duitsers in die Iringa-omgewing te omsingel en hiervoor is Reitz se regiment na die berg Erica in 'n digte woud sowat 48 kilometer vanaf Iringa, gestuur. Die Duitsers, onder 'n kapt. Lincke, het in dié omgewing kamp opgeslaan en Reitz se opdrag was om die gebied rondom Lincke se kamp te patroleer en die Duitsers se bewegings dop te hou. Die 4th South African Horse het op 'n platorand, met 'n pragtige uitsig oor die hele omgewing, stelling ingeneem en die volgende twee weke rustig hier deurgebring. Reitz verwys na homself in die tydperk as 'n "...Big White Chief". Die hoofmanne in die omgewing het vir hom geskenke gebring, terwyl hy geregtigheid laat geskied het in 'n grasdakhof wat spesiaal vir die doel opgerig is. Hy het slegs een noemenswaardige geval hanteer, naamlik dié van een van sy patrollies wat per ongeluk 'n junior hoofman doodgeskiet het.<sup>160</sup>

Hierdie laaste betrokkenheid van Suid-Afrikaners in Duits-Oos-Afrika word deur Reitz as die "Last Safari" in *Trekking on* beskryf en as dit vergelyk word met wat werklik met hom in die tydperk plaasgevind het, is dit heel gepas. Daar was geen konvensionele gevegte met hulle vyand nie en Reitz wei amper meer uit oor die pragtige omgewing waarin hulle hulle bevind het, as oor militêre aksies en taktiek. Dit klink eerder na 'n lekker kampeerdery as na 'n oorlog.

Op 16 Desember 1916 het Van Deventer 'n konferensie met sy bevelvoerders by Iringa belê om planne te maak om Lincke òf te vang òf na die laaglande te dryf. Alhoewel Reitz met Van Deventer verskil het oor die siening van hoe

---

<sup>158</sup> D. Reitz, *Trekking on*, pp. 110-111.

<sup>159</sup> *Ibid.*, p. 112.

<sup>160</sup> *Ibid.*, pp. 112-113.



maklik dit sou wees om die vyand te vang, het hy opdrag gekry om agter die Duitsers by Muhanga Sendelingstasie in te beweeg. Vir die volgende drie dae het Reitz en sy troepe op 'n geforseerde mars deur 'n mooi maar moeilike omgewing gegaan ten einde hulle doelwit te bereik. Teen Kersdag het hulle hulle voedseldraers heeltemal agtergelaat en aan die einde van hulle tog was hulle reeds vir drie dae lank sonder enige kos. Hierdie poging om die vyand te vang, het egter misluk, aangesien Lincke se mag na die ongesonde moerasse van die Mahenge ontsnap het.<sup>161</sup>

W.H. Roberts, een van die soldate wat Reitz tydens bogenoemde geforseerde mars vergesel het, skryf dat die troepe Reitz sonder kos, maar glimlaggend, tydens dié mars vergesel het en dat dit Reitz was wat, sonder skoene, sonder klere en sonder kos, die Duitsers uit die gebied verjaag het. Hy skryf dit aan Reitz se persoonlikheid toe, sy "...absoluut verstandigehede en simpatie en waardeerling". Hy meld verder dat Reitz se sterkste punt sy uitskakeling van alle rompslomp (rooilint) en sy regverdigheid, was. Hy het altyd vir almal tyd gehad en as jou saak dit verdien het, sou hy by jou staan en jou deursien.<sup>162</sup> Hierdie beskrywing gee 'n goeie karakterisering van Reitz. Ten eerste bevestig dit sy ongebondenheid aan reëls en beperkende maatreëls. Tweedens wys dit dat hy, ten spyte daarvan dat hy tot 'n relatief hoë rang bevorder is, steeds homself gebly het en dat hy nie sy troepe aan tradisionele militêre dissipline onderwerp het nie.

Na afloop van dié dryfjag het die Suid-Afrikaanse magte opdrag gekry om te onttrek na die sentrale spoorlyn by Dodoma, 320 kilometer daarvandaan. Hier is hulle aangesê om na Suid-Afrika terug te keer. Volgens Reitz was hy verheug oor die instruksie. Hy skryf dat die veldtog in Duits-Oos-Afrika in iets soortgelyks as die soek van 'n naald in 'n hooimied ontaard het en dat dit nie die moeite werd was nie, aangesien Duits-Oos-Afrika se lot in Frankryk bepaal sou word. Hy meld verder dat die Duitsers nie werklik die vyand in Duits-Oos-Afrika was nie, maar eerder die dodelike klimaat, die wilde streke,

---

<sup>161</sup> D. Reitz, *Trekking on*, pp. 113-114.

<sup>162</sup> SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 263, privaat briewe 1944 (J-S), nos. 1–216 (180), W.H. Roberts – J.C. Smuts, 29/10/1944.

die moerasse en woude en die plantegroei.<sup>163</sup> Vanaf Dodoma is hulle per trein na Dar-Es-Salaam en van hier is hulle in Februarie 1917 met die *Aragon* terug na Suid-Afrika.<sup>164</sup> Sy luitenant-kolonels rang het hy op 15 April 1917 prysgegee toe hy uit die Suid-Afrikaanse Weermag bedank het.<sup>165</sup>

## 5.6 Die oorlog aan die Wesfront

Vir Reitz was sy demobilisasie uit die weermag na die veldtog in Duits-Oos-Afrika nie die einde van sy oorlogservarings nie. Hy kon hom nie vereenselwig met die gedagte om onbetrokke te wees terwyl die “...greatest war in the history of the world...” aan die gang was nie en het aan sy drang na avontuur uiting gegee deur te besluit om verder in Europa te gaan veg. Hierdie besluit het sy vader dronkgeslaan. F.W. Reitz kon nie verstaan dat Reitz na Frankryk wou gaan om daar ter wille van Brittanje te sterf nie. Reitz se argument hierteen was: “...I was going to fight not for the British, but with the British and the other allied nations.”<sup>166</sup> Dat hy nie heeltemal gemaklik was oor sy vader se ongelukkigheid oor sy deelname aan die oorlog nie, was baie duidelik. Hy het egter gevoel dat sy aansluiting geregverdig is toe die Verenigde State van Amerika, volgens hom die grootste republiek in die wêreld, in April 1917 by die oorlog betrokke geraak het.<sup>167</sup> Mens kan maar net aanneem dat F.W.Reitz se uiteindelijke seën oor Deneys se deelname aan die oorlog met geweldige argumente gepaardgegaan het en nie naastenby so maklik as wat hy dit in *Trekking on* laat klink nie. Die ironie van dié situasie was dat dit die tweede keer in Deneys se lewe was dat F.W. Reitz hom probeer verhoed het om aan ‘n oorlog deel te neem. Die eerste keer was toe hy as 17-jarige by die Anglo-Boereoorlog wou aansluit en sy vader sy jeugdige ouderdom as rede voorgehou het waarom hy nie kon gaan nie. In nie een van die gevalle het Reitz hom egter veel aan sy vader gesteur nie.

---

<sup>163</sup> D. Reitz, *Trekking on*, pp. 114-115.

<sup>164</sup> *Ibid.*, p. 116.

<sup>165</sup> SANW Dokumentasiediens, P1/6319/1, Record of Service of Deneys Reitz.

<sup>166</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 117.

<sup>167</sup> *Ibid.*, p. 118.

Reitz se besluit om aan die oorlog in Europa te gaan deelneem, het vir hom 'n nuwe, onbekende wêreld oopgemaak. Ten spyte van die oorlog sou hy dinge ervaar waarvan hy voorheen net gelees en gehoor het. Hy het die ewige toeris gebly en het selfs die oorlogsituasie gebruik om meer van die omgewing en omstandighede waarin hy hom bevind het, te wete te kom. Die eerste van sy nuwe ervaringe het hom reeds met sy bootreis na Brittanje voorgedoen toe hy hom verwonder het aan 'n lugskip.<sup>168</sup> Met sy aankoms in Londen het hy besluit om die stad te verken voordat hy by die Britse Leër aansluit. Vir tien dae het hy museums, galerye en teaters besoek, met tremme, busse en treine gery en soveel as moontlik mense leer ken. Volgens hom was dit maklik om in Londen in te pas en vriende te maak, aangesien die verhouding wat in Suid-Afrika tussen Boer en Brit bestaan het, hom deeglik daarvoor voorberei het.<sup>169</sup>

Of Reitz homself wel vir tien dae in Londen vermaak het soos wat hy in *Trekking on* geskryf het, is te betwyfel. In 'n brief aan die Militêre Sekretaris in 1919 meld hy dat hy op 23 April 1917 in Londen gearriveer het en dat hy twee dae later, op 25 April, by die Britse Leër aangesluit het.<sup>170</sup> Hierdie datum word bevestig deurdat hy reeds op 26 April 'n mediese ondersoek ondergaan en vir militêre diens geskik verklaar is.<sup>171</sup> Hy sou dus hoogstens drie dae aan die genoemde vermaaklikhede kon gespandeer het.

Ongeag die bogenoemde verwarring het hy, toe hy uiteindelik sy naam by 'n werwingskantoor in Chelsea ingedien het, tot sy teleurstelling uitgevind dat hakiesdraad en masjiengewere die gebruik van berede soldate tydens die oorlog geneutraliseer het. Dit het hom geen ander keuse gelaat as om as 'n infanteris by die leër aan te sluit nie. As 'n verdere skok het hy uitgevind dat dit nie net 'n geval was van wapen opneem en gaan veg nie, maar dat hy eers 'n kursus in oorlogvoering sou moes deurloop voordat hy na Frankryk

---

<sup>168</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 119.

<sup>169</sup> *Ibid.*, p. 120.

<sup>170</sup> Nasionale Argief van die Verenigde Koninkryk, WO374/56917 231186, D. Reitz - Militêre Sekretaris, 03/03/1919.

<sup>171</sup> Nasionale Argief van die Verenigde Koninkryk, WO374/56917 231186, Mediese sertifikaat, 26/04/1917.



kon gaan. Die vooruitsig om gedril en rondgejaag te word, het hom nie aangestaan nie, maar hy het nietemin besluit om deur te druk.<sup>172</sup> Hierdie benadering tot oorlogvoering het Reitz dwars in die krop gestee. Tydens die Anglo-Boereoorlog en selfs tydens die veldtogte in Duits-Suidwes-Afrika en Duits-Oos-Afrika, het hy tot 'n groot mate gekom en gegaan soos wat hy wou. Hy was nie gewoond aan 'n gestruktureerde manier van oorlogvoering nie en die dissipline in die Britse leër sou hom definitief nie pas nie. Sy gevoelens teenoor die infanterie asook dissipline toon dat hy 'n tipiese Boer was – die meerderheid van hulle was daarteen gekant.<sup>173</sup>

Of Reitz egter, ten spyte van sy gevoelens daaroor, slegter in die infanterie as in 'n berede eenheid sou vaar, is te betwyfel. As gekyk word na sy geskiedenis sou die infanterie hom dalk veel beter gepas het. In *Commando* het hy self daarop gesinspeel dat sy vader nie gedink het dat hy 'n besondere goeie ruiter was nie<sup>174</sup> en in Oktober 1917 is die vermoede bevestig toe sy perd in 'n modderige pad gegly en bo-op hom geval het.<sup>175</sup> Tensy sy perdry vermoëns sedert 1899 dus drasties verbeter het, was hy dalk beter daaraan toe in die infanterie.

Twee aspekte van Reitz se aansluiting by die Britse Leër verdien verdere ondersoek. Die eerste is waarom het hy nie by die Suid-Afrikaanse magte in Europa aangesluit nie en die tweede waarom hy as 'n gewone soldaat aangesluit het? Hy het na alles reeds 'n offisiersrang in die Suid-Afrikaanse weermag bekleed.

Vir die tweede van dié vrae gee Reitz self 'n antwoord. Volgens hom het hy as gewone soldaat aangesluit omdat hy tot die gevolgtrekking gekom het dat "... it was one's duty to share the dangers of the greatest crisis in human history with the common run of men." Dit was 'n baie mooi oortuiging wat nie

---

<sup>172</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 121.

<sup>173</sup> G. Genis, Recruitment for 1 South African Infantry Brigade for Europe during the first world war (Ongepubliseerde M.A.-verhandeling, UNISA), pp. 22-25.

<sup>174</sup> D.Reitz, *Commando*, pp. 12-13.

<sup>175</sup> Nasionale Argief van die Verenigde Koninkryk, WO 374/56917 231186, Report on accidental or self-inflicted injuries, 06/11/1917.



lank gehou het nie. 'n Dag na sy aansluiting het sy oom, William Schreiner, die Suid-Afrikaanse Hoë Kommissaris in Londen, hom by die Wellingtonkaserne aan kol. Mellish van die Coldstream Guards voorgestel. Dié het aan hom 'n posisie as tweede luitenant aangebied en Reitz se gevoelens oor die broederskap van manne het vinnig verdwyn.<sup>176</sup>

Die eerste van die twee vrae is moeiliker om te antwoord. Teen Desember 1915 was daar reeds 7 355 Suid-Afrikaanse soldate in Europa, almal verbonde aan 1 SA Infanteriebrigade, 1 SA Veldambulans, 1 SA Algemene Hospitaal, 'n seineenheid, 'n artillerie-eenheid, die SA Vliegkorps en 'n vlootreserwe. Later in die oorlog is daar ook ander eenhede vir diens in Europa bymekaargemaak,<sup>177</sup> en het hierdie syfer aansienlik gestyg.

Teen 23 April 1916 was die voorhoede van die Suid-Afrikaanse mag by Steenwerck in Vlaandere waar die hele brigade onder bevel van die 9de Skotse Divisie van genl.maj. W.T. Furse geplaas is.<sup>178</sup> Op 14 Junie is die 9de Divisie na die Somme-gebied gestuur waar hulle aan die offensief aldaar deelgeneem het.<sup>179</sup> Dit is tydens dié offensief dat die Suid-Afrikaanse brigade sy grootste roem, tydens die gevegte by Longueval en Delvillebos op 14 Julie 1916, behaal het. Na afloop van die veldslag het slegs sowat 750 van die 3 153 offisiere en manskappe wat die bos ingegaan het, nog geleef.<sup>180</sup>

Nadat die brigade herbou is, het dit op 9 Oktober na die frontlinie by High Wood in die Somme-gebied teruggekeer.<sup>181</sup> Drie dae later het hulle in uiterste swak toestand en weer aan 'n mislukte aanval op die Duitse "Snag and Tail" loopgrawe deelgeneem. Die gevegte in die periode van 9 tot 19 Oktober het tot gevolg gehad dat die brigade 1 150 man verloor het en hulle is genadiglik

---

<sup>176</sup> D. Reitz, *Trekking on*, pp. 121-122; D. Reitz the soldier. Part II – The Great War, *Indaba*, vol. XXVII, no. 305, Januarie 1972, p. 9.

<sup>177</sup> G. Genis, Recruitment for 1 South African Infantry Brigade for Europe during the First World War (Ongepubliseerde M.A.-verhandeling, UNISA), pp. 42-43.

<sup>178</sup> *The Union of South Africa and the great war 1914-1918: Official History*, p. 99.

<sup>179</sup> *Ibid.*, p. 100.

<sup>180</sup> *Ibid.*, pp. 102-111.

<sup>181</sup> *Ibid.*, pp. 111-114.



van die gevegsonne onttrek. Op 21 Oktober 1916 is die Suid-Afrikaners na die Mametzbos gestuur en van daar na Arras waar hulle by die 3rd Army se VI Corps ingedeel is.<sup>182</sup> In hierdie omgewing het hulle aan verskeie gevegte deelgeneem.

Waarskynlik die mees indrukwekkendste prestasie van die Suid-Afrikaanse magte was in Maart 1918 toe die Duitsers Operasie Michael geloods het. Die brigade was op die verdediging op 21 Maart 1918 by Gauche Wood, naby Villers Guislain. Teen 24 Maart het hulle al vegtende teruggetrek tot by Marrieres Wood naby Bouchavesnes en daar het hulle op hulle eie uitgehou. Die brigade het aanhou veg totdat daar slegs sowat 100 man oor was en dit was slegs toe hulle ammunisie opgebraak het dat die oorblywendes, waarvan die meeste gewond was, oorgegee het.<sup>183</sup>

Met die Sentrale Magte se tweede groot offensief aan die Lys in 1918, is die Suid-Afrikaners opdrag gegee om 'n teenaanval by Messines te loods. Hulle is egter terug geforseer en die ou brigade is doeltreffend vernietig. Die 1ste, 2de en 4de regimente is tydelik saamgesmelt met Britse eenhede en het sodoende aanhou veg. Die saamgestelde bataljon het verder by Mount Kemmel geveg, asook by Meteren. Op 11 September 1918 het die brigade van die 9de Skotse Divisie afgeskei en aangesluit by die 66ste (2nd West Lancashire) Divisie. Die bekendste geveg waarby hulle hierna geveg het, was tydens die herinname van Le Cateau op 17-18 Oktober 1918. Op wapenstilstandsdag was die brigade in die mees oostelike posisie van die Britse magte aan die Wesfront.<sup>184</sup>

Dat daar meer as genoeg geleentheid vir Reitz was om as deel van die Suid-Afrikaanse magte aan die oorlog in Europa deel te neem, is dus duidelik. Een moontlike rede vir sy eiesinnige aansluiting is dat hy eers in Februarie 1917 vanuit Duits-Oos-Afrika ontslaan is, terwyl die aanvanklike Suid-Afrikaanse magte reeds in 1915 na Europa is. Volgens Reitz self het hy as troep by die

---

<sup>182</sup> *The Union of South Africa and the great war 1914-1918: Official History*, pp. 114-120.

<sup>183</sup> *Ibid.*, pp. 143-154.

<sup>184</sup> C.J. Nöthling, *Suid-Afrika in die Eerste Wêreldoorlog 1914-1918*, pp. 50-52.



Britse Leër aangesluit omdat hy wou poog om op sy eie voete te staan, verwyder van familie en vriendskapsbande.<sup>185</sup>

Die Coldstream Guards se hoofkwartier was te Bushey Park naby Windsor, maar Reitz het nooit daar uitgekome nie, aangesien hy opdrag ontvang het om 'n voorlopige drilkursus by Wellington Square te gaan bywoon. Die marsjeerdery het hom glad nie aangestaan nie - hy het dit gehaat. Nuuskieriges het deur omheinings na hulle geloer, hy was lomp en het boonop nie daarvan gehou om 'n openbare spektakel van homself te maak nie. Dit het egter nie lank geduur nie. Genl. Smuts, in hierdie stadium reeds 'n lid van die Imperiale oorlogskabinet, het vanaf Oos-Afrika gearriveer en na 'n ontmoeting tussen die twee het Reitz 'n telegram vanaf die Oorlogskantoor (War Office) ontvang waarin hy opdrag gegee is om by die Senior Offisierskool te Aldershot te gaan rapporteer met die rang van majoor.<sup>186</sup>

In *Trekking On* skryf Reitz dat hy besig was om daaraan gewoond te raak om vinnig bevorder te word. Gedurende die Anglo-Boereoorlog het hy binne twintig minute vanaf bediende tot hoof-van-staf gespring. In die rebellie is hy oornag bevorder vanaf dorpsprokureur tot kommandant van die distrik en in Duits-Oos-Afrika is hy onverwags 'n kolonel gemaak. In Londen het hy binne een week vanaf manskap na tweede-luitenant na majoor gevorder.<sup>187</sup> Die opvallendste hiervan is dat dit merendeels gedoen is deur die inmenging van Jan Smuts. Sou Reitz werklik so vinnig vordering gemaak het as hy net op homself aangewese was? Waarskynlik nie. In die Britse Leër sou 'n gewone infanteris hoegenaamd nie 'n offisier kon word nie. Daar is egter goed van hom gepraat<sup>188</sup> en hy was ook vir die gewone manskappe aanvaarbaar,<sup>189</sup> 'n duidelike teken dat hy nie deur die normale Britse Leër-stelsel sy rang bekom het nie.

---

<sup>185</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 122.

<sup>186</sup> *Ibid.*, pp. 122-123.

<sup>187</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 123.

<sup>188</sup> SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 204, privaat briewe 1918 (H - W), nos. 1-276 (190), J.C. Smuts – S.M. Smuts, 01/07/1918.

<sup>189</sup> D. Reitz, *Trekking on*, pp. 199-200.



By Aldershot is sy formele kennis van die weermag en oorlogsvoering deur middel van blitsopleiding uiteindelik op dieselfde vlak as sy verskeie range gebring. Hier is voornemende offisiere aan die werksaamhede van elke rang blootgestel met die bedoeling om hulle bekend te maak met die infanterie. Hulle het begin as seksiebevelvoerders en is daarna deur die range geneem van korporaals, sersante, peleton- en afdelingsbevelvoerders tot by die offisier in bevel van 'n bataljon. In 'n periode van drie maande is hulle geleer van Stoke-mortiere, Lewis-masjiengewere, bomme, kaartlees, lugfotografie, nagtelike verkenning, die grawe van loopgrawe, gas, rookskerms en 'n groot verskeidenheid ander militêre aktiwiteite wat tot in daardie stadium nie deel van Reitz se verwysingsraamwerk was nie. Op 'n meer informele basis het hy gesprekke met sy mede-aspirant-offisiere gehad wat vir hom van groot waarde was. Die meerderheid van hulle was afkomstig uit Frankryk. Maar daar was ook van hulle wat uit Egipte, Mesopotamië, Saloniki en selfs Rusland gekom het en hulle kon aan hom 'n goeie oorsig van die verloop van die oorlog en die toestande in die loopgrawe gee.<sup>190</sup>

Uit sy briefwisseling met Smuts blyk dit dat Reitz aanvanklik gesukkel het om by sy nuwe omstandighede aan te pas en dat hy "gemoeds-verwarring" gehad het. Hy skryf dit toe aan sy nuwe omgewing en die sisteem waarbinne hy hom bevind het. Teen Mei 1917 meld hy egter dat hy begin het om grond onder sy voete te vind en dat die sisteem nie meer vir hom heeltemal so onmoontlik of beknop was as wat hy aanvanklik gemeen het nie. In dieselfde brief probeer hy van sy vorige uitsprake verontskuldig deur te skryf dat hy nie probeer om die gevaar wat in die loopgrawe skuil te ontduik nie en dat hy uitsien na 'n "...good fighting job..." eerder as om 'n ornamentele vyfde wiel op 'n veilige plek te wees. Hy spreek verder kritiek teenoor die Britse taktiek om stormlope en aanvalle op versterkte stellings te loods, uit. Volgens hom moes hulle eerder die Duitsers in 'n ringmuur vasgekeer het. Die res van die wêreld kon dan met hulle eie besigheid voortgaan terwyl hulle vir die Duitsers wag om op te hou om te veg, al neem dit tien jaar. Hy wou ook gehad het dat

---

<sup>190</sup> D. Reitz, *Trekking on*, pp. 123-124.



neutrale lande soos Skandinawië gedwing word om by die geallieerde magte aan te sluit.<sup>191</sup>

In Junie 1917 het Reitz toewyding aan sy nuwe saak getoon deur sy tien dae vakansie by die Chelsea-barakke deur te bring in 'n poging om sy opleiding te versnel. Hy het elke oggend saam met die Grenadier Guards op parade gegaan, waar hulle onder meer 'n aantal drilstappe uitgevoer het wat Reitz aan 'n balletdanser se passies herinner het. Sy pogings om hulle dit na te doen, was nie baie suksesvol nie en dit het die drilsersant die volgende opmerking laat maak: "Sirr, ye make me weep tears of blood". Hy het gevolglik opgehou om hulle dit te probeer nadoen.<sup>192</sup>

Dat dié opleiding-gedeelte van sy militêre bestaan nie vir hom aangenaam was nie, blyk duidelik uit sy briewe aan Isie Smuts. Hy skryf dat die opleiding baie stadig was en dat hy al vreeslik lui was van al die "...drill en militaire hondebegraverij te Aldershot..." Hy kon nie wag dat dit ophou nie. In dieselfde brief meld hy ook sy verlange na Suid-Afrika. Hy skryf dat alhoewel Engeland interessant is, dit te klein en beknop was met te min vars lug. Hy sou eerder dood en in Suid-Afrika begrawe wou wees, as om permanent in Engeland te woon.<sup>193</sup>

Uit sy briewe in hierdie tydperk kom 'n duidelike beeld na vore oor sy verknogtheid aan Isie Smuts. Op 23 Maart 1917 skryf hy byvoorbeeld dat hy slegs kan hoop dat hy eendag waardig sal wees van al die vriendskap wat hy van haar ontvang het en van die goeie opinies wat sy van hom huldig. Hy meld verder dat dit hom aanspoor om te weet dat daar ten minste een goeie vrou is wat op sy loopbaan gesteld is.<sup>194</sup> Op 10 Augustus skryf hy boonop aan haar dat hy niks van sy eie familie hoor nie en hy onderteken dié brief "u liefst

---

<sup>191</sup> SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 202, privaat briewe 1917 (P-Y), nos. 1-414 (55), D. Reitz – J.C. Smuts, 19/05/1917.

<sup>192</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 124.

<sup>193</sup> SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 202, privaat briewe 1917 (P-Y), nos. 1-414 (56), D. Reitz – S.M. Smuts, 10/08/1917.

<sup>194</sup> SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 202, privaat briewe 1917 (P-Y), nos. 1-414 (54), D. Reitz – S.M. Smuts, 23/03/1917.

zoon”.<sup>195</sup> Op 3 Oktober meld hy ook dat hy ‘n “portret” van homself laat neem het en dat hy dit aan haar sal stuur.<sup>196</sup> Die indruk word sodoende geskep dat daar ‘n mate van vervreemding tussen hom en sy eie familie ingetree het en die vraag is waarom? Geen duidelike antwoord word deur homself hiervoor gegee nie, maar dit was waarskynlik as gevolg daarvan dat hy polities ‘n totaal ander rigting as die res van sy familie ingeslaan het en omdat hy nie werklik sy vader se ondersteuning gehad het om by die Britse leër aan te sluit nie.

Waaruit spruit Reitz se gehegtheid aan Isie Smuts? Reitz was in 1917 35-jaar oud en geen getuienis kon opgespoor word van enige liefdesverhouding of selfs romanse tot in hierdie stadium van sy lewe nie. Isie was slegs 12-jaar ouer as Reitz en die moontlikheid vir gevoelens anders as vriendskap kan dus nie uitgesluit word nie. Dit is egter uiters onwaarskynlik. Kennelik was hulle verhouding platonies en sy gevoelens het waarskynlik daaruit gespruit dat sy die rol van ‘n moeder in sy lewe oorgeneem het, veral aangesien hy nie noue kontak met sy eie familie gehad het nie. Met sy terugkeer vanaf Madagaskar was dit Isie wat hom in haar huis en hart, ingeneem en versorg het. Vanweë haar eie ervarings in die Anglo-Boereoorlog kon sy haar waarskynlik vereenselwig met wat hy gedink en gevoel het en dit sou ‘n vriendskapsband tussen hulle skep wat veel dieper as romanse gegaan het. By vriendskap het dit egter nie gebly nie en sy en haar kinders, het hom as familie beskou.<sup>197</sup>

Tot sy groot verligting het hy in Augustus 1917 met die opdrag om hom by die Middlesex Regiment in Chatham te gaan aansluit, uitgepasseer.<sup>198</sup> Na enkele dae in Chatham is hy na Frankryk gestuur en hier het hy opdrag gekry om

---

<sup>195</sup> SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 202, privaat briewe 1917 (P-Y), nos. 1-414 (56), D. Reitz – S.M. Smuts, 10/08/1917.

<sup>196</sup> SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 202, privaat briewe 1917 (P-Y), nos. 1-414 (57), D. Reitz – S.M. Smuts, 03/10/1917.

<sup>197</sup> T. MacDonald, *Ouma Smuts: The first lady of South Africa*, pp. 102-103.

<sup>198</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 125.



hom as tweede in bevel by die 7th Royal Irish Rifles te Ervillers aan te sluit.<sup>199</sup>  
Hy het die rang van tydelike majoor beklee.<sup>200</sup>

Die eerste tekens wat Reitz van die gevegsone gesien het, was die Britse waarnemingsballonne wat agter die loopgrawe opgestel is met die bedoeling om die Duitsers se bewegings dop te hou. Hy beskryf die gevegsone soos volg: "...for three years the nations of Europe had been slaughtering each other, and from now onward every town, village and farm that we passed was a shapeless ruin. On all sides were roofless walls, old trenches, and countless graves, and we saw the shattered cathedral towers of Saint-Eloi, upon a hill. The front line at this time lay beyond the town of Arras, which we were approaching, and as the place came into view, great mushrooms of smoke and dust stood up amongst the ruins, and we heard the boom of guns and the bursting of heavy shells."<sup>201</sup>

Reitz se eerste direkte ervaring van so 'n bombardement was veel erger as enigiets wat hy vantevore beleef het, selfs tydens die stellingskrygfase van die Anglo-Boereoorlog in Natal. Tot sy groot verbasing het sy nuwe bevelvoerder, kol. Francis, egter die bombardement afgemaak as: "Only some bloody raid or other" en dit het Reitz laat spekuleer oor wat 'n regte geveg in Frankryk sou wees as dié bombardement nie iets ernstig was nie.<sup>202</sup>

Die dag na Reitz se aankoms het die 7th Royal Irish Rifles opdrag ontvang om in die Hindenburglinie, sowat 60 meter vanaf die niemandsland, stelling te gaan inneem.<sup>203</sup> 'n Posisie wat hulle vir die volgende agt weke gehou het.<sup>204</sup> Die Hindenburglinie, of Siegfriedlinie soos wat dit in Duitsland bekend gestaan het, is in September 1916 deur die Duitsers agter die Sommeslagveld opgerig in 'n poging om die oorspronklike linie, wat vanaf die Noordsee tot by die grens van Switserland gestrek het, te verkort. Die doel

<sup>199</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 128.

<sup>200</sup> SANW Dokumentasiediens, P1/6319/1, Record of Service of D. Reitz.

<sup>201</sup> D. Reitz, *Trekking on*, pp. 128-129.

<sup>202</sup> *Ibid.*, p. 129.

<sup>203</sup> *Ibid.*, p. 131.

<sup>204</sup> *Ibid.*, p. 134.



hiermee was om van die Duitse divisies beskikbaar te stel vir ontplooiing elders. Die nuwe linie het gestrek vanaf die Arras-omgewing tot suid van Aisne en was teen 18 Maart 1917 reeds ten volle in gebruik.<sup>205</sup> Die Britse leër het, volgens Reitz, vier of vyf kilometer van dié linie besit, terwyl 'n verdere 30 tot 50 kilometer daarvan in Duitse hande was.<sup>206</sup> Elke loopgraaf is in 'n aaneen-patroon van dwarswalle, wat teen hoeke opgerig is om die moontlike effek van dwarsvuur of kanonskote te verminder, gegrawe.<sup>207</sup> 'n Sandsak-skeidslyn van sowat vyf meter het die Britte en Duitsers van mekaar geskei en hulle moes fluister en rondsluip, aangesien die kleinste geluidjie veroorsaak het dat 'n handgranaat of "pynappelbom" oor die skeiding geslinger is.<sup>208</sup> Om bo-oor die sandsakke te skiet, moes die soldate op brandtrappe staan.<sup>209</sup>

Al was Reitz se eerste verblyf in die loopgrawe sonder voorval, het die hele opset daarvan sy belangstelling geprikkel. Wanneer hulle nie aan diens was nie, het hulle in die Hindenburgtonnel gebly waar die weergalming van die kanonne soos die slae van 'n reuse suier geklink het. Die niemandsland het bestaan uit 'n 60 meter wye wildernis van bomkraters, lyke, doringdraad en verwoeste tenks. As mens oor die rant van die loopgraaf geloer het, was daar geen siel in sig nie, aangesien beide kante onder die grond gelewe het. Dit het selde gebeur dat 'n kanon nie gevuur het, of 'n kanonkoeël nie oor hulle getrek het nie. Anders as tydens die Anglo-Boereoorlog waar die Britse kanonne oor die oop velde op hulle gevuur het, het Reitz nooit die Duitse kanonne gesien nie.<sup>210</sup> Reitz het die Hindenburgtonnel verstommend gevind. Volgens sy beskrywing was die tunnel 15 meter onder die loopgrawe, met 'n groot hoeveelheid trappe wat daarheen gelei het. Vanuit die hooftonnel het ondergrondse kamers, kantore en slaapkamers gespruit. Die hele area het elektriese beligting gehad.<sup>211</sup>

---

<sup>205</sup> J. Keegan, *The First World War*, p. 349; A. Lloyd, *The war in the trenches*, p. 146.

<sup>206</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 131.

<sup>207</sup> A. Lloyd, *The war in the trenches*, p. 29.

<sup>208</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 131.

<sup>209</sup> A. Lloyd, *The war in the trenches*, p. 31.

<sup>210</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 133.

<sup>211</sup> *Ibid.*, p. 132.

Wat Reitz se beskrywing van die loopgraafoorlog opvallend maak, is dat hy bitter min meld oor die ontberinge wat hy noodgedwonge in hierdie situasie moes deurgemaak het. Ellis verwys na verskeie mensgemaakte en natuurlike aspekte wat nie direk met die oorlog te doen gehad het nie, wat nie in *No Outspan* voorkom nie. Dit sluit in nimmereindigende take soos die herstel of verandering van die loopgrawe, die aandra van voorrade, die herstel of lê van drade in die niemandsland, ensovoorts.<sup>212</sup> Volgens Ellis het die troepe in die loopgrawe op primitiewe instinkte oorleef, naamlik vrees, honger en dors. Daarmee saam was daar fisiese uiterstes: oorverdowende geraas, skielike flitse, uiterste koue, bitterlike pyn. Enige natuurlike voorval kon die oorsaak wees van intense swaarkry.<sup>213</sup> Reën het vloede en modder in die loopgrawe veroorsaak<sup>214</sup> en dit het op sy beurt tot “trench foot” gelei, ‘n toestand wat ontstaan het wanneer dieselfde nat kouse en stewels vir ure of selfs dae aanmekaar gedra is.<sup>215</sup> ‘n Verdere probleem was koue - dit was ‘n voortdurende stryd om warm te bly.<sup>216</sup> Boonop het die groot aantal lyke wat in die tunnels en loopgrawe voorgekom het, rotte in hulle miljoene gelok.<sup>217</sup> Volgens Reitz het hulle soms dryfjagte uitgevoer om van die peste ontslae te raak.<sup>218</sup> ‘n Verdere probleem was luise, “...an inevitable and constant companion of every man in the trenches.”<sup>219</sup> Die laaste natuurlike euwel van die loopgrawe was die reuk wat daar gehang en aan alles gekleef het. Dit is veroorsaak deur die chloorkalk wat versprei is om infeksies te probeer verminder, kreosol wat gespuit is om van vlieë ontslae te raak, die inhoude van toilette, die rook van die kolepanne en die sweet van die soldate.<sup>220</sup>

Die een ding wat Reitz wel meld is dat die soldate, ten spyte van die omstandighede waarin hulle gewoon het, nie hulle menslikheid verloor het

---

<sup>212</sup> J. Ellis, *Eye-deep in hell*, p. 39.

<sup>213</sup> *Ibid.*, p. 44.

<sup>214</sup> *Ibid.*, p. 45.

<sup>215</sup> *Ibid.*, p. 48.

<sup>216</sup> *Ibid.*, p. 51.

<sup>217</sup> *Ibid.*, pp. 54-55.

<sup>218</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 133.

<sup>219</sup> J. Ellis, *Eye-deep in hell*, pp. 55-56.

<sup>220</sup> *Ibid.*, p. 58.



nie. Hy het in 'n stadium 'n kat met kleintjies in 'n verlate tenk ontdek en toe hy navraag daaroor doen het hy uitgevind dat die soldate die kat en haar kleintjies versorg.<sup>221</sup>

Die Britse loopgrawe het normaalweg uit drie linies bestaan: 'n voorste linie wat beskerm is deur doringdraad, masjiengeweerne en luisterposte; 'n ondersteuningslinie en 'n reserwelinie.<sup>222</sup> Volgens hierdie gebruik het die 7th Royal Irish Rifles elke tien dae met 'n ander bataljon geruil en 'n paar honderd meter verder terug in die ruskwartiere gaan ontspan, waarna die siklus voortgeduur het en hulle weer na die loopgrawe is. Na afloop van sy eerste agt weke in die loopgrawe het die 7th Royal Irish Rifles, in wat Reitz vermoed het 'n poging was om die vyand te mislei oor waar 'n moontlike aanval sou plaasvind, begin om suidwaarts te marsjeer. Hulle het, oor 'n periode van vyf dae, gemiddeld sowat 20 kilometer per dag afgelê en dit het Reitz, die ewige toeris, die geleentheid gegee om 'n groter gedeelte van hierdie verwoeste omgewing te sien. Hulle is verby die slagvelde by die Somme, die oorblyfsels van Saily-Saillisel, die Butte de Warlincourt met sy groot landmynkraters en die oorblyfsels van Delvillebos waar Reitz die grafte van baie Suid-Afrikaners gesien het. Van hier is hulle deur Bapaume, Rocquiny Bus en Neuville, tot by 'n kamp tussen Gouzeaucourt en Met-au-Cor.<sup>223</sup>

Met hulle aankoms hier is Reitz as waarnemende bataljon-bevelvoerder aangestel terwyl kol. Francis verlof geneem het.<sup>224</sup> Die 7th Royal Irish Rifles is egter, tot Reitz se spyt, kort hierna ontbind en hy is oorgeplaas na die 6/7 Royal Scots Fusiliers naby Arras. Reitz was jammer om van die lere geskei te word, aangesien hy met verskeie van hulle bevriend geraak het. Hy het gerugte gehoor dat die eenheid ontbind is omdat daar te veel Sin Feiners in die bataljon was. Vir hom was dit nie werklik 'n geldige rede nie. Volgens hom het die lere baie politiek gepraat, maar aangesien hy afkomstig was uit 'n land

---

<sup>221</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 133.

<sup>222</sup> A. Lloyd, *The war in the trenches*, p. 29.

<sup>223</sup> D. Reitz, *Trekking on*, pp. 134-135.

<sup>224</sup> *Ibid.*, p. 136.



waar politiek hoog op die agenda is, het hy hom nie veel daaraan gesteur nie.<sup>225</sup>

Die bevelvoerder van die Scots Fusiliers was 'n Suid-Afrikaner, kol. De Haviland en toe Reitz boonop 'n tweede Suid-Afrikaner, lt. Wilkinson, teëkom, het hy dadelik tuis gevoel.<sup>226</sup> Vir 'n tweede maal was Reitz geplaas aan 'n deel van die frontlinie wat relatief rustig was. Die normale kanonvuur het steeds plaasgevind, maar die Britse aanvalle op Duitse posisies was verder noord gefokus. So ver dit hulle aanbetref het, was hulle sektor 'n dooierige plek en dit het tot 'n gevoel van kalmte en vrede gelei.<sup>227</sup> Die roetine van die 6/7 Royal Scots Fusiliers in die loopgrawe was dieselfde as dié van die 7th Royal Irish Rifles. Hulle het gewissel tussen die ruskwartiere, ondersteuningsposisies en die frontlinie, maar dit was nie meer vir Reitz aardig nie, aangesien hy daaraan gewoon geraak het om saam met duisende ander mans in loopgrawe, tonnens en kwartiere te leef. Die loopgraaflewe was so deel van sy daaglikse lewe dat sy herinneringe aan Suid-Afrika en ou kennis besig was om te vervaag en dat hy selde aan die toekoms of verlede gedink het.<sup>228</sup>

Dié roetine het vir Reitz verander toe hy op 31 Oktober 1917 opdrag ontvang het om as voorsitter te dien by 'n krygsraad van 'n soldaat met 'n selftoegediende wond. Op pad na die krygsraad het 'n kanon naby hulle afgegaan, sy perd het geskrik, op die modderige pad gegly en bo-op Reitz geval. Hy het beserings opgedoen net bokant sy linkerknie en aan sy linkerelmoog en is vir 'n periode van ongeveer twee en 'n half maande afgeboek.<sup>229</sup> Na afloop van die voorval is hy aanvanklik na die Hospice de St. Jean in Arras geneem, toe na Nommer 2 Britse Rooikruis Hospitaal in Rouen en vandaar na die Queen Alexandra hospitaal in Highgate, Londen. Hier het

---

<sup>225</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 138.

<sup>226</sup> *Ibid.*, p. 139.

<sup>227</sup> *Ibid.*, p. 140.

<sup>228</sup> *Ibid.*, pp. 141-142.

<sup>229</sup> Nasionale Argief van die Verenigde Koninkryk, WO 374/56917 231186, Report on accidental or self-inflicted injuries, 06/11/1917.



hy 'n aangename tyd deurgebring. Hy het sy eie kamer gehad, vriende en familie het hom besoek en die pasiënte het by mekaar gekuier.<sup>230</sup>

Teen die middel van Desember 1917 is hy oorgeplaas na 'n herstellingsoord, Melchet Court naby Salisbury, 'n landgoed wat aan sir Alfred Mond, Britse Kommissaris van Openbare Werke, behoort het. Hier is hy soos 'n koning behandel. 'n Vuur het dwarsdeur die nag in sy kamer gebrand en in die oggende het 'n hoofkneg vir hom tee gebring. Nadat hy weer kon loop, het hy behaaglike tye in die landgoed se biblioteek deurgebring en is hulle op uitstappies na Stonehenge, Salisbury, die New Forest en selfs Portsmouth geneem. Gedurende die aande het hy saam met sir Alfred en sy familie brug gespeel.<sup>231</sup>

Reitz het gemengde gevoelens oor sy besering gehad en hy kon nie besluit of hy bly of jammer moes wees daaroor nie. Hy is beseer net voor die Cambrai-offensief sou begin en is gevolglik die geleentheid ontnem om aan die gevegte deel te neem. Hy het egter berig ontvang dat daar nie veel van sy bataljon oorgebly het na die gevegte nie en het besef dat die moontlikheid goed was dat hy self ook kon gesterf het.<sup>232</sup> Dit was dus 'n bedekte seën dat hy beseer is. Sy ontydige besering het natuurlik ook tot 'n spottery onder sy vriende aanleiding gegee en hulle het hom geterg dat hy 'n Suid-Afrikaner was wat nie eers 'n eenvoudige Britse perd kon ry nie.<sup>233</sup>

In Januarie 1918 kon hy weer ligte diens doen en is hy na Fort Matilda, die hoofkwartier van die Royal Scots Fusiliers, by die Clyderivier, gestuur. Gedurende sy drie weke verblyf hier het hy die son nie 'n enkele keer gesien nie. Hulle het nuwe rekrute deur hulle passe laat gaan in nat velde met ses duim sneeu en 'n koue reën wat nooit opgehou het nie. Vir hom as Suid-Afrikaner, wat gewoon was aan sonskyn, was dit 'n aaklige ondervinding. In

---

<sup>230</sup> D. Reitz, *Trekking on*, pp. 142-144.

<sup>231</sup> *Ibid.*, pp. 144-146.

<sup>232</sup> SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 202, privaat briewe 1917 (P-Y), nos. 1-414 (58), D. Reitz – S.M. Smuts, 09/12/1917.

<sup>233</sup> SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 204, privaat briewe 1918 (H - W), nos. 1-276 (48), E.F.C. Lane – S.M. Smuts, 09/01/1918.

die tydperk is hy ook na Edinburg gestuur om daar 'n gaskursus by te woon, maar dit het nie veel gehelp nie, aangesien die weer daar ook sleg was. Toe hy vroeg in Februarie 1918 opdrag ontvang het om terug te keer Frankryk toe, was hy baie verlig om die onaangename weerstoestande in Engeland agter te laat.<sup>234</sup> Hy het die tog terug na Frankryk op 7 Februarie 1918 begin.<sup>235</sup>

Met sy terugkoms in Frankryk is hy, nog steeds met die rang van majoor, aangewys as tweede in bevel van die 1st Royal Scots Fusiliers<sup>236</sup> wat saam met die 2nd Royal Scots en die 7th Shropshires (K.S.L.I.) die 8ste Brigade gevorm het. Die 8ste Brigade het deel uitgemaak van die IIIde Divisie van die 3de Leër. Hulle brigadier was genl. J.A. Tanner, 'n Suid-Afrikaner van Natal. Die Divisie-bevelvoerder was genl. C.J. Deverell, die korps bevelvoerder lord R.B. Haldane en die Leër bevelvoerder genl. J.H.G. Byng.<sup>237</sup> Soos toeval dit wou hê, was hulle gestasioneer op presies dieselfde plek in die Hindenburglinie waar hy saam met die 7th Royal Irish Rifles diens gedoen het. Sy verblyf is verder vergemaklik deurdat die bevelvoerder van die 1st Royal Scots Fusiliers, kol. E.I.D. Gordon, volgens Reitz vir alle praktiese doeleindes 'n Suid-Afrikaner was. Gordon was lank in die Kaap gestasioneer, het met 'n vrou van Kaapstad getrou en het 'n plaas in die Westelike Provinsie gehad waar hy na afloop van die oorlog wou gaan woon. Sy goeie kennis van die Suid-Afrikaanse politieke omstandighede het tot gereelde besprekings tussen hom en Reitz aanleiding gegee.<sup>238</sup> 'n Verdere aspek van sy betrokkenheid by die Royal Scots Fusiliers wat Reitz tot vreugde gestem het, was die feit dat hulle nie kort rokkies gedra het nie.<sup>239</sup>

In Maart 1918 het Reitz tydelik as bevelvoerder van die 1st Royal Scots Fusiliers waargeneem toe Gordon met verlof gegaan het. Sy rang het die van

---

<sup>234</sup> D. Reitz, *Trekking on*, pp. 146-147.

<sup>235</sup> Nasionale Argief van die Verenigde Koninkryk, WO374/56917 231186, A.G. 4C, 30/01/1918.

<sup>236</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 148.

<sup>237</sup> *Ibid.*, p. 153.

<sup>238</sup> *Ibid.*, pp. 148-149.

<sup>239</sup> SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 204, privaat briewe 1918 (H - W), nos. 1-276 (117), D. Reitz – S.M. Smuts, 05/02/1918.



majoor gebly. In dié tydperk, in afwagting van 'n moontlike Duitse aanval, het die bataljon, anders as in die verlede toe die bataljonne mekaar afgewissel het, vir amper twee maande lank in die frontlinie diens gedoen sonder 'n aflos. In dié tyd het die hoeveelheid patrollies wat uitgestuur is om die Duitse drade te inspekteer, ook toegeneem. Dié taak is deur baie van die soldate as 'n selfmoordmissie beskou, maar volgens Reitz was dit nie so gevaarlik as mens versigtig was nie en het hy die patrollies gereeld vergesel. As 'n selfopgelegde sending het Reitz ook begin om sy vrye tyd te gebruik om, met behulp van 'n vriend van hom by die Britse artillerie, Duitse masjiengeweevestings op te spoor en uit te wis.

Volgens Reitz het sy pligte in dié tydperk behels dat hy elke nag die verskillende wagposte in die linie moes inspekteer en dat hy moes toesig hou oor die gebeure daarbinne.<sup>240</sup> Soos gewoonlik meld hy egter net die meer opwindende take waarvoor hy verantwoordelik was. Alhoewel offisiere selde verantwoordelik was om swaar fisiese werk te verrig, moes hulle kampdiens en wagte organiseer, troepe inspekteer, wagte in die nag besoek en patrollies lei. Hulle het ook 'n geweldige hoeveelheid papierwerk gehad waarna hulle moes omsien. Hulle moes boekhou van die voorrade en toerusting in die loopgrawe, asook van die terugkeer van geneesde gewondes en die daaglikse aktiwiteite in die linies, byvoorbeeld werkspanne, die herstel van die loopgrawe, vyandige aktiwiteite ensovoorts. Daar is ook gedurig memoranda en instruksies van bevelvoerders ontvang wat deurgewerk moes word.<sup>241</sup> Vir Reitz was hierdie “administratiewe” funksies waarskynlik 'n groot foltering en dit is dus nie vreemd dat hy bereid was om op patrollie uit te gaan en die Duitse masjiengeweevestings uit te wis nie. 'n Verdere “ontbering” wat hy in dié tydperk moes deurmaak, was die gebrek aan Suid-Afrikaanse tabak en in sy briewe aan vriende het hy hulle versoek om daarvan aan hom te stuur.<sup>242</sup>

---

<sup>240</sup> D. Reitz, *Trekking on*, pp. 151-153.

<sup>241</sup> J. Ellis, *Eye-deep in hell*, pp. 41-42.

<sup>242</sup> SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 204, privaat briewe 1918 (H - W), nos. 1-276 (49), D. Reitz – E.F.C. Lane, 11/03/1918.



In hierdie stadium het Reitz aan Isie Smuts geskryf dat hy nie van plan was om permanent by die weermag aan te sluit nie. Hy meld dat so 'n beperkte lewe hom nooit sou geval nie en dat "...professional soldier is niet in mijn lijn." Wat hy egter wou doen meld hy nie. In die spesifieke brief begin dit ook deurskemer dat hy stadig maar seker besig was om genoeg van oorlog en die omstandighede waarin hy hom bevind het, begin kry het. Hy het oor die aaklige weer en die modder wat die lewe in die loopgrawe uiters onaangenaam maak, gekla. Hy het verder gehoop dat hy die verwagte komende Duitse offensief sou oorleef en verklaar dat indien dit wel gebeur, hy tevrede sou wees om vir die res van sy lewe 'n vreedsame bestaan te voer.<sup>243</sup>

In die eerste week van Maart is die 8ste Brigade gestuur om 'n ander gedeelte van die linie te beset. Al drie die bataljonne is in die frontlinie geplaas, die 2nd Royal Scots in die voorste loopgraaf, die 1st Royal Scots Fusiliers sowat 180 meter verder terug en die 7th Shropshires 450 meter agter hulle. Die Brigade was uitgestrek oor 'n terrein van ongeveer 250 meter wyd, met die Duitse loopgrawe 20 meter weg. Op die heuwel direk agter hulle was die murasie van die Wancourt toring en nog verder agtertoe die oorblyfsels van die dorpies Henin, Heninel en Wancourt. Elke derde dag het die bataljonne van posisie verander: die voorste een het tot agter teruggeval, die middelste een het tot voor geskuif en die agterste een na die middel. Sodoende was daar geen sekerheid oor wie in die voorste posisie sou wees wanneer die Duitse offensief begin nie en 'n groot hoeveelheid weddenskappe is hierop gemaak.<sup>244</sup>

Die Duitse aanval, volgens Reitz die grootste en bloedigste van die oorlog, het uiteindelik op 21 Maart 'n aanvang geneem.<sup>245</sup> Die Duitsers se bedoeling met die aanval was om die Britte uit die Somme en die Franse van die Aisne te verjaag en om Parys te bedreig.<sup>246</sup> Ses en sewentig Duitse Divisies het 28

---

<sup>243</sup> SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 204, privaat briewe 1918 (H - W), nos. 1-276 (117), D. Reitz – S.M. Smuts, 05/02/1918.

<sup>244</sup> D. Reitz, *Trekking on*, pp. 153-154.

<sup>245</sup> *Ibid.*, p. 157.

<sup>246</sup> M. Gilbert, *First World War*, p. 406.





Britse divisies oor 'n front van 80 kilometer aangeval.<sup>247</sup> Die Britse loopgrawe is vir 30 uur lank met gas bespuit en die loopgrawe was so verweer deur kanon- en mortieraanvalle dat hulle skaars herkenbaar was.<sup>248</sup> Meer as 6 000 Duitse kanonne en 3 000 mortiere was in aksie. Gas is gebruik om die vermoë van die Britse artillerie om die Duitse aanval teë te staan, te verminder en soveel as 2 miljoen gasbomme het in die volgende twee weke op die Britse stellings gereën.<sup>249</sup> Die geraas van die bombardement was oorverdowend en Reitz wou nie eers poog om dit te beskryf nie. Die verdedigers is verbyster deur duisende barstende bomme, hulle stellings was toe onder die rook en vlamme en die grond het beweeg onder hulle voete. Teen 9:00 die oggend het Duitse voetsoldate ook aanvalle begin loods, maar die verdedigers het hulle goed van hulle taak gekwyt en geen Duitser het naby hulle gekom nie. Die 8ste Brigade se ongevalle was egter hoog. Reitz het twee keer gas ingekry wat veroorsaak het dat sy oë en keel gebrand het en dat hy baie naer geraak het, maar gelukkig het dit hom nie verder geaffekteer nie.<sup>250</sup>

Vir die eerste keer sedert die ontstaan van die loopgraafoorlog drie en 'n half jare vantevore, het die Britse magte 'n werklike nederlaag gely. Die Duitsers het daarin geslaag om oor 'n front van 30 kilometer 'n bres te slaan tussen die 3de en 5de Leërs. 'n Groot hoeveelheid Britse kanonne het in die slag gebly en hele eenhede het oorgegee of teruggeval. In totaal het 7 000 Britse infanteriste gesterf en 21 000 is gevange geneem.<sup>251</sup> Om te verhoed dat hulle omsingel word, het die IIIde Divisie opdrag gekry om na Henin te onttrek, sowat 5 kilometer terug van hulle frontlinie posisie.<sup>252</sup> Die ergste dae van die Duitse aanval was vanaf 24 tot 26 Maart en in dié periode het die moontlikheid van skeiding van die Franse weermag en 'n terugval tot by die Franse hawestede, al hoe groter geword.<sup>253</sup> Die Britse linies is egter nie weer

---

<sup>247</sup> J. Keegan, *The First World War*, p. 427.

<sup>248</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 157.

<sup>249</sup> M. Gilbert, *First World War*, p. 407.

<sup>250</sup> D. Reitz, *Trekking on*, pp. 156-158.

<sup>251</sup> J. Keegan, *The First World War*, pp. 429-430.

<sup>252</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 158.

<sup>253</sup> J. Keegan, *The First World War*, p. 431.



gebreek nie. In nabetrugting beskryf Reitz die dapperheid van die Britse soldate in hierdie tydperk soos volg: "I have never held a high opinion of the British in the Great War. I think they could have fought it at a fifth of the cost and a fifth of the casualties; but of their stubborn valour, no man who has seen them in days like these can have a doubt."<sup>254</sup>

Tydens 'n toespraak oor Cecil John Rhodes, gelewer tydens 'n Rhodes Gedenkdien by Groote Schuur in 1935, het Reitz hierdie dapperheid van die Britse soldate verder omskryf en hy gaan selfs sover as om dit aan hulle dissipline toe te skryf. Om sy stelling te regverdig tref hy 'n vergelyking tussen die Boere-kommando's tydens die Anglo-Boereoorlog en die Britse Leër tydens die Eerste Wêreldoorlog. Volgens hom was die burgers dapper, maar het hulle geen dissipline gehad nie. As jy nie van jou offisier gehou het nie, of die kommando waarby jy was nie, het jy bloot jou perd opgesaal en weggery om by 'n ander kommando te gaan aansluit. Solank as wat dinge goed gegaan het, was die entoesiasme van hulle suksesse genoeg om hulle bymekaar te hou. Sodra dinge egter begin sleg gaan het, het selfs die dapperste burgers oor hulle skouers begin loer om seker te maak hulle word nie in die steek gelaat nie en dit het hulle moraal ernstig ondermyn. Volgens Reitz het die Britse-magte tydens die Maart-offensief die wreedste beproewing deurgemaak wat soldate waarskynlik ooit moes deurmaak in die geskiedenis van oorlog, maar hy het nooit gesien dat 'n enkele persoon sy linie gebreek het of teruggeval het sonder 'n opdrag om dit te doen nie. Hulle dissipline het hulle bymekaar gehou.<sup>255</sup>

Vanaf hulle posisies by Henin het die 8ste brigade na 'n nuwe posisie by Boiry-Bequerelle geskuif. Reitz het gehoop dat hulle hier 'n bietjie rus sou kry, aangesien nie een van hulle meer as 2 uur ononderbroke slaap gehad het in die vorige drie dae nie. Dit was egter nie vir hom beskore nie, aangesien genl. Deverell hom na die IIIde Divisie se hoofkantoor te Bretincourt ontbied het. Deverell het Reitz aangesê om die omgewing naby Ficheux en Blarville

---

<sup>254</sup> D. Reitz, *Trekking on*, pp. 153-163.

<sup>255</sup> UCT, Finch Collection, BC1019, *The Cape Argus*, 1935, The life and work of Cecil Rhodes. Col. Deneys Reitz's fine tribute to a "great South African".



Wood, so ver as Wailly, te gaan verken, met die opdrag om 'n nuwe verdedigingslyn vir die IIIde Divisie op te stel. Eers nadat die taak afgehandel is, is Reitz toegelaat om sy verlore slaap in te haal.<sup>256</sup>

Reitz se betrokkenheid by dié veldslag is op 28 Maart 1918 beëindig toe hy deur 'n bomskerf in sy regter bobeen getref is.<sup>257</sup> In *Trekking On* skryf hy dat dit gevoel het of hy deur 'n hele bom getref is, maar dat dit later geblyk het slegs 'n skerf van 'n bom, die grote en vorm van 'n halwe lemoenskil, te gewees het. Aangesien die meeste van die bataljon se noodhulppersoneel op hierdie stadium reeds dood was en geen draagbare of ambulanse beskikbaar was om hom van die slagveld te verwyder nie, het hy besluit om die terugtog vir mediese hulp self aan te pak. Die besluit het hy geneem uit vrees dat hulle linie dalk deur die Duitsers oorval kon word en hy dan met 'n bajonet doodgesteek of 'n krygsgevangene sou word. Met die hulp van twee manskappe het hy stadig teruggesukkel tot by die Bapaume-pad. Sy terugtog is bemoeilik deur 'n groot hoeveelheid bloedverlies en pyn, asook toenemende bomaanvalle. By die Bapaume pad was hy gelukkig genoeg om geleenthede eers per motor en daarna per vragmotor tot by Doullens te kry. Vanaf Doullens is hy na Nommer 2 Britse Rooikruis Hospitaal in Rouen geneem waar hy onmiddellik 'n operasie ondergaan het. Na twee dae by Nommer 2 Britse Rooikruis Hospitaal en 'n tweede operasie, is hy na Nommer 10 Cambridge Square, 'n klein privaathospitaal in Londen, gestuur. Hier het hy tot aan die einde van Julie gebly, waarna hy na Fort Matilda gestuur is.<sup>258</sup>

Aangesien sy been nie gesond wou word nie, het Reitz meer as vyf weke lank ligte diens by Fort Matilda gedoen. Die een ligpunt in dié tydperk was dat hy op 'n masjiengeweerkursus te Grantham gestuur is. Eers op 12 September het hy opdrag ontvang om na Frankryk terug te keer om hom weer by die 1st

---

<sup>256</sup> D. Reitz, *Trekking on*, pp. 164-167.

<sup>257</sup> Nasionale Argief van die Verenigde Koninkryk, WO 374/56917 231186, Medical Board report on a disabled officer, 03/06/1918.

<sup>258</sup> D. Reitz, *Trekking on*, pp. 171-179.



Royal Scots Fusiliers te gaan aansluit.<sup>259</sup> Nie Reitz se wond of sy beskouing dat Fort Matilda 'n "...miserabele uithoek..." was, kon hom daarvan weerhou om negatiewe kommentaar op sy politieke teenstanders in Suid-Afrika se republikeinse strewes te lewer nie. By Fort Matilda het hy amper elke dag gesien hoe Amerikaanse soldate vol entoesiasme vir die oorlog in Skotland arriveer en dit het hom laat wens dat hy "...een paar van onze zoogenaamde Republiekeine uit de Unie hier kon hebben zoodat zij de ware artikkel kunnen zien, die opregte Republiekeinen uit de grootste Republiek van allen op weg om te vegten in de grootste Vrijheids oorlog van allen."<sup>260</sup>

Met sy terugkeer na Frankryk, na 'n afwesigheid van vyf maande, het hy besef dat daar 'n groot verandering in die gevegsterrein ingetree het. Tydens sy vertrek was die Britse magte met hulle rug teen die muur en kon hulle skaars oorleef. Teen Augustus het die wiel egter begin draai en het hulle die grond wat hulle aanvanklik verloor het, terug verower - hulle was weer terug in hulle ou posisies in die Hindenburglinie.<sup>261</sup>

Veranderinge het ook by die 1st Royal Scots ingetree. Die bataljon het aan verskeie harde gevegte deelgeneem en min van die offisiere en manskappe wat tydens Reitz se tydperk daarin gedien het, was nog daarmee gemoed. Kol. Gordon is na 'n ander eenheid oorgeplaas en van die 30 offisiere wat Reitz geken het, was slegs drie oor. Die ander was almal dood of gewond. George Bisset, 'n vriend van Reitz, was die nuwe bevelvoerder van die Royal Scots en die 8ste Brigade het nou aan 'n genl. Fisher gerapporteer. Bisset se aanstelling as bevelvoerder van die Royal Scots het getoon dat Reitz, ten spyte van sy paar jaar formele diens in die Britse leër, nog nie van sy vrye gees ontslae geraak het nie. Hy was tegnies Bisset se senior en dit het vir Fisher 'n probleem veroorsaak, maar Reitz het hom nie veel daaraan gesteur

---

<sup>259</sup> D. Reitz, *Trekking on*, pp. 179-180.

<sup>260</sup> SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 204, privaat briewe 1918 (H - W), nos. 1-276 (120), D.Reitz – S.M. Smuts, 30/07/1918.

<sup>261</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 181.



nie. "I cared little for military precedence .... I would gladly serve under such a man as I knew Bisset to be..."<sup>262</sup>

Reitz se terugkeer na Frankryk het hom betyds gemaak om aan een van die grootste en belangrikste Britse aanvalle op die Hindenburglinie tydens die oorlog deel te neem. Die aanval het op 26 September 1918 begin toe 123 Britse, Franse, Belgiese en Amerikaanse divisies, met 57 in reserwe, 197 Duitse divisies aangeval het.<sup>263</sup> Die Britse aanval op die Hindenburglinie is ondersteun deur meer as 100 vliegtuie, 700 ton bomme is laat val en 26 000 masjiengeweerondtes is uit die lug geskiet. 33 000 Duitsers is op die 27ste gevange geneem.<sup>264</sup> Die eindresultaat van die aanval was dat die Britse magte deur die Hindenburglinie gebreek en na die platteland daaragter beweeg het. Dit het die einde van die loopgraafoorlog beteken en het 'n nuwe fase van die oorlog ingelei.<sup>265</sup>

Volgens Reitz was die uitstaande kenmerk van dié aanval die beperkte doelwitte wat aan elkeen van die aanvallende eenhede toegeken is. Elke bataljon het opdrag ontvang om 'n spesifieke gedeelte van die loopgrawe in te neem en dan nie verder te beweeg nie. Sodra 'n spesifieke doelwit bereik is, sou ander bataljonne van agter verby hulle beweeg tot by die volgende linie van verdediging. Die 1st Royal Scots Fusiliers het opdrag gekry om die Whitehall- en Ryder-gedeeltes van die Hindenburglinie in te neem en hulle totale opmars was slegs sowat 25 meter. Die 7th Shropshires moes dan verby hulle beweeg om die volgende loopgraaf aan te val en die 2nd Royal Scots Fusiliers die daaropvolgende loopgraaf. In totaal sou die 8ste Brigade dus slegs sowat 250 meter vorentoe beweeg, waarna ander brigades sou oorneem.

Reitz was nie direk by die aanval betrokke nie, aangesien genl. Fisher opdrag gegee het dat die tweede in bevel van elke bataljon, asook een offisier van

---

<sup>262</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 182.

<sup>263</sup> J. Keegan, *The First World War*, p. 441.

<sup>264</sup> M. Gilbert, *First world war*, p. 465.

<sup>265</sup> J. Keegan, *The First World War*, p. 441.



elke afdeling, in reserwe gehou moes word in geval daar swaar verliese sou wees. Reitz het egter 'n versoek aan Fisher gerig waarin hy toestemming gevra het om die aanval te kon dophou en het toe 'n baie liberale vertolking aan Fisher se goedkeuring verleen. In plaas daarvan om op 'n veilige afstand van die gevegte af weg posisie in te neem, het hy op hulle eie borswering stelling ingeneem. Hy wou nie sy opdrag ignoreer nie, maar het gevoel dat dit die beste plek sou wees waarvandaan hy die geveg kon dophou.<sup>266</sup>

Die aanval het teen 05:30 in die oggend begin en dit het nie vir die 1st Royal Scots Fusiliers lank geneem om hulle teiken te bereik nie. Reitz se herinneringe van die aanval was van kanonkoeëls wat vlieg en ontplof, 'n groot hoeveelheid van hulle troepe wat geskiet is en handgevegte tussen die 1st Royal Scots Fusiliers en die Duitsers. Meer as 100 offisiere en manskappe van die 1st Royal Scots Fusiliers het in die kort afstand wat hulle moes beweeg gesterf. Hulle het ook meer as 300 Duitse soldate van die 97th Hanoverian Regiment gevange geneem.<sup>267</sup> In totaal het die Britse magte 10 000 Duitsers gevang en meer as 200 kanonne gebuit. Ten spyte van die verlies van 80 000 man het hulle daarin geslaag om oor 'n front van 22 kilometer deur die Hindenburglinie te breek.<sup>268</sup> Na die eerste vier dae in Oktober was 'n 48-kilometer sektor van die Hindenburglinie in die geallieerde magte se hande.<sup>269</sup>

Na afloop van die geveg is Reitz op 17 Oktober 1918 tot lt.-kol. in beheer van die 7th Shropshires bevorder<sup>270</sup> en het hy oor 1 000 man en 36 offisiere bevel gevoer.<sup>271</sup> Volgens hom was hy jammer om van die Scots Fusiliers afskeid te neem, maar hy was steeds in dieselfde brigade en al wat hy moes doen om met hulle kontak te hê was om sowat 90 meter te stap tot waar hulle hulle

---

<sup>266</sup> D. Reitz, *Trekking on*, pp. 190-191.

<sup>267</sup> *Ibid.*, pp. 192-193 en 195.

<sup>268</sup> *Ibid.*, p. 197.

<sup>269</sup> M. Gilbert, *First world war*, p. 470.

<sup>270</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 198; Nasionale Argief van die Verenigde Koninkryk, WO374/56917 231186, R.E.476, 19/05/1919.

<sup>271</sup> A. Lloyd, *The war in the trenches*, p. 29.



deel van die loopgraaf beset het.<sup>272</sup> Op die dag van sy oorplasing het hy opdrag ontvang om sy bataljon na 'n randjie noord van Marcoing te skuif en voor te berei vir 'n moontlike aanval. Vir die Britte was dit 'n totale nuwe ervaring om kamp op te slaan in die oopte sonder enige skuiling. Hulle was so gewoon daaraan om in die loopgrawe te bly en te veg, dat hulle hulpeloos rondgestaan en nie geweet het wat om te doen nie. Reitz het hulle egter gou gewys wat om te doen en het later tot sy genoegdoening gehoor hoe een van die soldate sê “Lads, I would like to go big-game hunting in Africa with our new C.O.”<sup>273</sup>

Die volgende dag is 'n aanval op die Marcoing-Rumily-Masnières-linie geloods. Die Shropshires is aanvanklik in reserwe gehou, maar het later opdrag ontvang om die 9de Brigade by Masnières te gaan help en Reitz se bataljon het die dorpie beset.<sup>274</sup> Vir die volgende twee weke was die 8ste Brigade aan 'n hewige bombardement onderwerp en die dorpie van Masnières, soos ander in die omgewing, is vernietig. Bomme was egter nie al waaroor hulle hulle moes bekommer nie. Reitz was in 'n stadium vir 48 uur lank siek van gasvergiftiging en het vir dae daarna met 'n hoofpyn rondgelopen. Teen die einde van die periode was Reitz en 'n luitenant Sleep die enigste van die offisiere wat tydens die Maart-aanval by die Royal Scots Fusiliers was, wat nog lewendig was. Na die dood van George Bisset, bevelvoerder van die 1st Royal Scots Fusiliers en groot vriend van Reitz, tydens aanval op die Marcoing-Rumily-Masnières-linie, is Reitz terug na dié bataljon as bevelvoerder, terwyl 'n kol. Burne by hom oorgeneem het by die Shropshires.<sup>275</sup>

Na 'n kort vierdaagse pas waartydens Reitz en kols. Henderson van die 2nd Royal Scots Fusiliers en Burne van die 7th Shropshires na Calais is,<sup>276</sup> het die 8ste Brigade op 23 Oktober opdrag ontvang om aan 'n verdere aanval op

---

<sup>272</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 198.

<sup>273</sup> *Ibid.*, pp. 199-200.

<sup>274</sup> *Ibid.*, pp. 200-204.

<sup>275</sup> *Ibid.*, pp. 204-213.

<sup>276</sup> *Ibid.*, p. 218.

die Duitsers deel te neem. Die aanval, wat deur die 17de, 4de en 6de Korpse onderneem sou word, se doel was om die Duitsers terug te dryf tot binne trefafstand van die Valenciennes Quesnoy spoorlyn. Die 1st Royal Scots moes die dorpie Escarmain inneem. Volgens Reitz was hy nie bekommerd oor die uitkoms van die aanval nie. Uit koerante en Duitse weermagsopdragte het hy afgelei dat die Duitsers se moraal laag was en dat hulle teen gedemoraliseerde soldate geveg het. Escarmain is gevolglik ingeneem met minder as 50 ongevalle aan die 1st Royal Scots Fusiliers se kant.<sup>277</sup>

Tydens hulle opmars het Reitz op sy eie 'n patrollie in die rigting van la Folie onderneem. Hy kon nie enigeen van sy bataljon stuur nie, aangesien die meerderheid van hulle deur gas oorval was en nie kon sien nie. Tot sy groot verligting het hy nie enige Duitsers by la Folie teëgekom nie. Die gevolg van die patrollie was 'n handige verslag, dat Reitz in militêre rapporte genoem is en dat hy 'n bronsspruit ontvang het – die naaste wat hy volgens homself ooit aan militêre verering gekom het.<sup>278</sup> Dit blyk egter dat dit nie die enigste keer wat Reitz eervol vermeld is nie. In Julie 1918 het Jan Smuts, nie-amptelik, aan sy vrou geskryf dat Reitz hom knap en dapper gedra en dat "...men heeft een hoog opinie van hem..."<sup>279</sup> Indien Reitz daarvan bewus was, sou hierdie goeie getuigskrif vir hom waarskynlik veel meer as enige medalje wat hy ooit kon verdien het, beteken het.

Op 29 Oktober is die bataljon afgewissel met die Staffords en het Reitz met sy oorblywende 200 man na Bévillers vertrek waar 'n kamp opgestel is vir gaspasiënte. Toe hulle deur Solesmes marsjeer, is hulle vriendelik deur die burgerlike bevolking verwelkom. Die Royal Scots Fusiliers se doedelsakorkes het gespeel en Reitz het vooraan die kolonne gery terwyl hy voorgegee het dat hy gewoon was aan toejuiging.<sup>280</sup> Die oorlog was egter nog nie verby nie en op 10 November het Reitz opdrag ontvang om die Guards, wat nog aan

---

<sup>277</sup> D. Reitz, *Trekking on*, pp. 222-228.

<sup>278</sup> *Ibid.*, pp. 234-235.

<sup>279</sup> SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 204, privaat briewe 1918 (H - W), nos. 1-276 (190), J.C. Smuts – S.M. Smuts, 01/07/1918.

<sup>280</sup> D. Reitz, *Trekking on*, pp. 236-237.





die veg was in die rigting van Maubeuge en die Mormal woud, te gaan versterk.

Op die 11de het hulle, met 'n onderdrukte gevoel van opgewondenheid, uitgetrek om aan die geveg te gaan deelneem. Almal van hulle het besef dat dit die laaste aanval sou wees en op die slagveld het hulle dan ook die blye nuus ontvang dat 'n wapenstilstand gesluit is. Vir Reitz was dit 'n monumentale gebeurtenis. Hy het die begin van 'n nuwe era vir die wêreld en vir sy land gesien en wou dit aan sy troepe kommunikeer. Hy was egter so oorval deur emosie dat hy skaars 'n woord kon sê. Vir hom was sy toespraak 'n mislukking, maar die oorlog was ten minste verby en hy kon weer planne vir die toekoms begin maak.<sup>281</sup> Dit was eers die volgende dag, toe hy 'n *London Daily Express* gelees het, wat dit werklik by hom ingedring het waaraan hy deel gehad het. Hy het besef dat hy wat afkomstig was vanuit 'n klein dorpie in Suid-Afrika, in die middel van groot gebeure in Europa gestaan het.<sup>282</sup>

Na die vredesluiting het die 3de Divisie opdrag gekry om as deel van die okkuperende mag na Duitsland op te trek. Dit het hulle gedoen deur Frankryk en België tot by die dorpie Merzenich naby Keulen, op die walle van die Rynrivier. Hier was Reitz verantwoordelik vir die administrasie van die dorpie en die omliggende gebied en die burgemeester en sy raadslede het aan hom gerapporteer.<sup>283</sup> Die omgewing het Reitz geprikkel deurdat die van Reitz op elke tweede huis voorgekom het en hulle selfs deur 'n dorpie met die naam Reitzheim getrek het in hulle opmars na die gebied. Dit het hom laat wonder of dié omgewing die bakermat van die Reitz-familie was.<sup>284</sup>

Die moontlikheid dat Deneys korrek was om die gebied naby Keulen op die walle van die Rynrivier as die bakermat van die Reitz-familie te beskou, is

---

<sup>281</sup> D. Reitz, *Trekking on*, pp. 237-238.

<sup>282</sup> *Ibid.*, pp. 239-240.

<sup>283</sup> *Ibid.*, pp. 250-251.

<sup>284</sup> SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 204, privaat briewe 1918 (H - W), nos. 1-276 (123), D. Reitz – S.M. Smuts, 12/1918.

goed. Die eerste duidelik gedokumenteerde voorvader van die Suid-Afrikaanse Reitz-familiegroep, die "oer-stamvader," was Adam Reitz (1630-1666) wat vanaf 1652 tot 1666 in Oberdiebach, aan die Ryn, suid van Bacharach, gewoon het.<sup>285</sup> Adam Reitz se direkte afstammeling was in die omgewing woonagtig tot in die vroeë 1700's toe Johan Friedrich Reitz (1695-1778) 'n mediese dokter en professor in Geskiedenis, Welsprekendheid en Poëtika aan die Universiteit van Utrecht in Nederland, geword het.<sup>286</sup> Hy was die oupa van die Suid-Afrikaanse stamvader, Jan Frederik Reitz (1761-1824)<sup>287</sup>, wat in Utrecht gebore is maar hom in 1794 vir twee jaar na die Kaap begeef het om te herstel van siekte. Die bewindsverandering in Nederland in 1795 en die feitlik onmiddellike sukses wat hom aan die Kaap te beurt geval het, het hom egter laat besluit om in die Kaap te bly en die Suid-Afrikaanse Reitz-familiegroep het sodoende ontstaan.<sup>288</sup>

Vir die eerste twee weke van 1919 het Reitz sy pligte uitgevoer en in die omgewing rondgery, maar hy het daarteen opgesien om vir die res van die winter in die gebied deur te bring, aangesien hy angstig was om weer na Suid-Afrika terug te keer. Hy het gevolglik aansoek gedoen om na Londen te gaan met die doel om daar ontslaan te word en dit is toegestaan. In Londen het hy egter uitgevind dat dit makliker was om by die Britse leër aan te sluit as om daaruit te bedank en hy het verskeie weke in die gange van die Oorlogskantoor rondgehang in 'n poging om sy ontslagdokumente te verkry. Toe hy egter uitvind dat dit nog maande sou duur voordat hy kon demobiliseer, het hy gereël dat hy drie maande verlof kry en dit het hy gebruik om na Amerika te gaan waar hy 'n paar weke in New York, Boston en Washington deurgebring het. Met sy terugkoms in Londen in Junie 1919 was sy ontslagdokumente gereed en kon hy na Suid-Afrika terugkeer.<sup>289</sup> Hy is

---

<sup>285</sup> N.A. Bosch Reitz en F.G.L.O. van Kretschmar, *The Bosch Reitz Genealogy c.1510-1991*, p. 17.

<sup>286</sup> F.W. Reitz, *Outobiografie* (toegelig deur J.C. Moll), p. 4.

<sup>287</sup> <http://venus.uwindsor.ca/courses/leddy/creitz/jhr.html>, *Reitz family origins*, 22/06/2005.

<sup>288</sup> J.C. Moll, Francis William Reitz en die Republiek van die Oranje-Vrystaat, *Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis*, 1973, p. 1; N.A. Bosch Reitz en F.G.L.O. van Kretschmar, *The Bosch Reitz Genealogy c.1510-1991*, p. 10.

<sup>289</sup> D. Reitz, *Trekking on*, pp. 253-254; D. Reitz, *No outspan*, p. 18.



amptelik op 15 Junie 1919 van sy militêre pligte onthef.<sup>290</sup> Sy waarnemende luitenant-kolonel's rang moes hy reeds op 4 Februarie 1919 afstaan,<sup>291</sup> maar hy kon sy rang as majoor behou.<sup>292</sup>

Tydens sy wagtydperk in Londen het Reitz geleentheid gehad om besoeke by genls. Botha en Smuts af te lê. Hy beskryf Botha as siek en afgeleef en dat die spanning van sy eie mense wat hom as 'n verraaier beskou het, sy hart gebreek het. Vir Reitz was hy egter steeds 'n wonderlike mens. Hy beskryf hom as "...the most honourable and most lovable man I ever knew" en 'n groot patriot. Een van die weiniges wat tydens die ondertekening van die verdrag van Vereniging lig in die donker periode van chaos kon sien. Reitz meld verder dat hy Botha se volgeling was sedert die nag van Spioenkop en dat hy jare later, toe hy *Trekking on* geskryf het, steeds op die pad geloop het wat Botha daargestel het.<sup>293</sup> Botha het hom geleer dat daar vir Suid-Afrika slegs een moontlike toekoms was, naamlik vriendskap tussen die Britte en die Afrikaners wat uiteindelik sou lei tot samesmelting in 'n gedeelde nasieskap. Al het hy dit nie op daardie tydstip beseef nie, het hy later die vergadering wat hy in Londen met Botha gehad het, as 'n keerpunt in sy lewe beskryf.<sup>294</sup> Dit het aan hom 'n doelwit gestel om na te streef en het hom op 'n politieke weg geplaas wat die res van sy lewe sou bepaal. Een waarin die bitterheid van die Anglo-Boereoorlog nie 'n rol gespeel het nie. 'n Politieke weg waarin hy heelhartig met sy voormalige vyande kon saamwerk om Suid-Afrika weer op te bou, sonder die haatdraendheid wat so baie van sy tydgenote gekwel het.

Vir Reitz het die Eerste Wêreldoorlog verskeie herinneringe ingehou. In latere jare het hy dit gesien as verskriklik, maar nie vernederend nie en volgens hom het hy met 'n hoër en nie 'n laer opinie van die mens daaruit gekom. Sy

---

<sup>290</sup> Nasionale Argief van die Verenigde Koninkryk, WO374/56917 231186, B.B. Cubitt – D. Reitz, 16/06/1919.

<sup>291</sup> Nasionale Argief van die Verenigde Koninkryk, WO374/56917 231186, R.E. 637, Reitz, Major D. 1917-1919, 18/06/1919.

<sup>292</sup> Nasionale Argief van die Verenigde Koninkryk, WO374/56917 231186, MS4K2, 06/12/1920.

<sup>293</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 254; Annual S.A.P. tribute to a great South African, *South African Party Bulletin*, 10/1928, p. 8.

<sup>294</sup> D. Reitz, *No outspan*, p.14.



grootste herinnering was van goeie vriende en miljoene mense aan beide kante wat gedoen het wat hulle moes sonder dat hulle die monsters geword het waarvan baie skrywers hulle beskuldig het.<sup>295</sup>

---

<sup>295</sup> D. Reitz, *Trekking on*, p. 253.



## Hoofstuk 6: Reisiger

In 'n terugblik op die Suid-Afrikaanse geskiedenis en as verduideliking waarom die Voortrekkers uit die Kaap weggetrek het, sê Deneys Reitz dat hy nie glo die Voortrekkers het getrek omdat hulle die Britse bewind gehaat het nie, maar eerder omdat hulle teen enige heerskappy gekant was. Hulle was vir bykans twee eeue lank pioniers in 'n wilde land en was na hulle eie mening bokant die wet verhewe. Hulle moes op hulleself staatmaak teen barbaarse stamme en wrede diere en het 'n ras van individue geword wat geen ander gesag as hulle gewere erken het nie. Die Voortrekkers was gebelgd deur die Hollands-Oos-Indiese Maatskappy se baasspelery en verbitterd oor die Britse oorheersing en het daarom na die vreemde getrek. Voordat die Transvaal en Oranje-Vrystaat uiteindelik gevestig is, het hulle egter nog baie swaargekry<sup>1</sup> - veral aangesien hulle uiters rasbewus was en hulle eie identiteit wou behou.<sup>2</sup>

Dit is teen hierdie agtergrond en met die gedagte dat die Suid-Afrikaanse politieke argumente in lig van die Eerste Wêreldoorlog maar redelik beuselagtig en nougeset was, dat Reitz tydens sy terugtog na Suid-Afrika vanaf Londen besluit het dat hy nooit weer by die politiek betrokke sal raak nie. Hy was egter weer tot die stryd verbind nog voordat hy in Kaapstad aan wal gestap het. Twee kabinetsministers asook 'n dosyn ander parlamentslede het die skip in Kaapstad besoek en dit het nie lank geneem voordat ou bande weer versterk was nie. Volgens hom was die Suid-Afrikaanse politiek 'n gewoonte vormende dwelmiddel waarvan hy nie ontslae kon raak nie.

Hy het aanvanklik na Heilbron teruggekeer, maar is deur Louis Botha na Pretoria ontbied waar hy en Jan Smuts Reitz aan hulle gesprek vroeër die jaar in Londen herinner het. Die gevolg daarvan was dat Reitz onderneem het om aan die volgende verkiesing deel te neem, 'n besluit wat die res van sy

---

<sup>1</sup> D. Reitz, *No outspan*, p. 21.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 25.



lewe sou verander<sup>3</sup> - nie net ten opsigte van die rigting wat hy sou inslaan nie, maar ook ten opsigte van sy verhouding met die res van sy familie. 'n Duidelike politieke verdeeldheid het in die Reitz-familie bestaan, met Deneys aan die een kant en sy vader en broer Hjalmar aan die ander kant. Reeds op 12 Oktober 1916 het Hjalmar op 'n kongres van die Nasionale Party (N.P.) in Bloemfontein verklaar dat hy 'n republikein was. Hy het ook die hoop uitgespreek dat Suid-Afrika eendag 'n republiek sou word.<sup>4</sup> Die standpunt het veroorsaak dat Hjalmar en Deneys uit 'n politieke oogpunt loodreg teenoor mekaar in die Volksraad gestaan het en dat hulle vir baie jare so te sê vervreemd was.<sup>5</sup> Op 'n soortgelyke wyse is die verhouding tussen Deneys en sy vader ook negatief beïnvloed. F.W. Reitz het dit in die Senaat duidelik gemaak dat hy in murg en been 'n republikein is en dit altyd sal bly. As gevolg van hierdie standpunt is hy nie weer in 1920 as president van die Senaat verkies nie, alhoewel hy 'n senator gebly het.<sup>6</sup> Deneys se gevoel hieroor was dat hy uit filiale gevoelens graag sou wou hê dat sy vader weer verkies moet word, maar dat F.W. Reitz se houding veroorsaak het dat hy dit nie werklik kon verwag nie.<sup>7</sup>

Jare later, in Mei 1926, het hierdie stelling van Reitz hom uit 'n onverwagte oord ingehaal. Tydens 'n debat in die Volksraad oor die Senaatwetsontwerp is die Suid-Afrikaanse Partyregering (S.A.P.) daarvan beskuldig dat die verkiesing van Senatore altyd langs partylyne geskied het en dat hulle nooit 'n Nasionalis vir die Senaat genomineer het nie. Om die stelling te regverdig, is beweer dat F.W. Reitz deur die S.A.P.-regering uit die Senaat "geskop" is. Daar is verder ook beweer dat Deneys dié optrede goedgekeur het. Hy het dit egter ten sterkste ontken. Volgens hom het hy te veel respek vir sy vader gehad om so 'n handeling te ondersteun.<sup>8</sup>

---

<sup>3</sup> D. Reitz, *No outspan*, p. 26.

<sup>4</sup> G.D. Scholtz, *Die ontwikkeling van die politieke denke van die Afrikaner VI, 1910-1924*, p 259.

<sup>5</sup> L. Egeland, *Bridges of understanding: A personal record in teaching, law, politics and diplomacy*, p. 87.

<sup>6</sup> W.J. de Kock en D.W. Krüger (hoofred.), *Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek II*, p. 599.

<sup>7</sup> SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 207, privaat briewe 1920, no. 175, D. Reitz – J.C. Smuts, 9/11/1920.

<sup>8</sup> SAB, SRP 1/3/20, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Third Session, Fifth Parliament, 12th April 1926 to 8th June 1926, 27 May 1926, kol. 4278.



In teenstelling met die republikeinse gedagtes van sy vader en broer het Reitz, as vurige ondersteuner van Smuts, die politieke ideale en doelstellinge van die S.A.P. nagevolg. Die S.A.P., wat in 1911 gestig is, het op die samewerking en die samesmelting van al die Europese rasse wat Suid-Afrika hulle permanente tuiste gemaak het, gefokus. Ander beginsels van die party was die gelykheid van Engelse en Afrikaans, die hantering van die swart vraagstuk buite party politieke verband, die aanmoediging van Europese immigrasie en die beperking van Asiatiese immigrasie.<sup>9</sup>

Jan Smuts het na afloop van die Eerste Wêreldoorlog na Suid-Afrika teruggekeer met die oortuiging dat Suid-Afrika niks meer kon bereik deur die Britse Ryk uit te daag nie, maar dat sy voordeel sou kon trek uit samewerking met die lande wat besig was om die Statebond te skep. Hy het geglo dat hoe groter die grondwetlike vryheid was wat die Unie het, hoe makliker sou dit wees om 'n sterk wit nasie in Suid-Afrika te skep. Terselfdertyd moes die bande met Brittanje en die ander dominiums egter versterk word. Vir hom was daar dus 'n gemeenskaplike band tussen die ontwikkeling van Suid-Afrika en die ontwikkeling van die Statebond.<sup>10</sup> Die noue koppeling tussen wat plaaslik en op die internasionale terreine gebeur, kon dus nie geïgnoreer word nie.<sup>11</sup> Hierdie benadering van Smuts het Reitz se mantra geword. Vir die res van sy lewe het dit alles wat hy in sy openbare lewe gesê en gedoen het, onderskryf.

Deur sy slaafse navolging van Smuts se standpunte toon Deneys dat hy sekere persoonlikheidseienskappe met sy vader deel. F.W. Reitz was 'n onverskrokke yweraar vir die belange van die groep waarmee hy hom geïdentifiseer het. Die drif van 'n hervormer was in hom te bespeur en wanneer hy oortuig was van die suiwerheid van die beginsels van enige saak, het hy alle opposisie getrotseer. Hy was egter nie sonder gebreke nie.

---

<sup>9</sup> T. Cameron (hoofred.), *Nuwe geskiedenis van Suid-Afrika*, p. 232.

<sup>10</sup> J. Barber, *South Africa in the twentieth century: A political history – In search of a nation state*, p. 80.

<sup>11</sup> S. Pienaar, *South Africa and International relations between the two world wars: The League of Nations dimension*, p. 175.



Sy optrede was soms taktloos en nie altyd deurdag nie, met die gevolg dat hy tot aanvegbare insigte gekom of oorhaastige besluite geneem het. Wrywing tussen hom en sy Volksraad het gereeld plaasgevind.<sup>12</sup>

Deneys was onverskillig teenoor gevaar, het 'n vinnige humeur gehad en was 'n onverskrokke vegter, ongeag òf hy hom op die politieke- òf oorlogsterrein bevind het. As 'n kind het hy homself in die Anglo-Boereoorlog ingewerp ter verdediging van sy mense. Later het hy homself in Europa bevind. Wanneer hy in 'n geveg betrokke geraak het, hetsy polities of militêr, was dit ter verdediging van wat hy geglo het 'n regverdige saak was. Hy het altyd geveg vir vryheid. En nadat hy by 'n geveg betrokke geraak het, sou geen oormag, ontberinge of gevare hom daarvan laat afwyk het nie. In die Anglo-Boereoorlog het hy vir die onafhanklikheid van sy eie mense geveg, in Vlaandere vir die vryheid van ander.<sup>13</sup>

Reitz se uitstaande kenmerk in sy openbare lewe was sy uitgesprokenheid. Hy het die moed gehad om sy eerlike mening uit te spreek, al het dit veroorsaak dat hy populariteit daarvoor ingeboet het. Hy het homself eerstens as 'n Suid-Afrikaner en tweedens as 'n Afrikaner beskou. Hy het nie omgee van watter etniese of rassegroep sy teenstander was nie, as hy gedink het hy verdien 'n hou, het hy dit uitgedeel. En sy tong kon soos 'n sweep slaan. Hy was egter bereid om net soveel straf te neem as wat hy uitgedeel het.<sup>14</sup>

## 6.1 **Huwelik**

Voordat Reitz egter aktief by die politiek betrokke geraak het, het hy tot 'n stap oorgegaan waarvan daar geen vermelding in enige van sy geskifte is nie, naamlik om vir hom 'n lewensmaat te kies. Met sy terugkoms in Kaapstad

---

<sup>12</sup> J.C. Moll, Francis William Reitz en die Republiek van die Oranje-Vrystaat, *Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis*, 1973, p. 219.

<sup>13</sup> *Rand Daily Mail*, 20/10/1944, Death of Col. Deneys Reitz, soos verkry in GG, Vol. 1176, No. 27/702, Deaths: General. Death, in Londen, of Col. the Hon. Deneys Reitz, on 19<sup>th</sup> October, 1944.

<sup>14</sup> *Rand Daily Mail*, 20/10/1944, Col. Reitz's romantic career, p. 4.





in 1919 het hy Leila Agnes Buissine Wright (13/12/1887-29/12/1959), die dogter van 'n Kaapstadse dokter, ontmoet en getrou. Van hul warrelwind romanse kon geen inligting opgespoor word nie en die presiese datum van hul huwelik is boonop vaag, maar dit was na alle waarskynlikheid vroeg in 1920.<sup>15</sup> Dat Reitz egter met 'n vrou getrou het wat sy gelyke was, is nie te betwyfel nie.

Leila het in 1905 'n eersteklas matriek aan die High School for Girls in Rondebosch verwerf waarna sy dit opgevolg het met 'n B.A.-graad aan die Suid-Afrikaanse Kollege in Kaapstad. 'n Beurs van die Universiteit van Kaapstad het haar die geleentheid gegee om vanaf 1910 tot 1913 aan die Newnham College, Cambridge, in Engeland, te gaan studeer, waar sy die tripos<sup>16</sup> in geskiedenis behaal het. Daarna het sy na Suid-Afrika teruggekeer waar sy tot en met haar en Reitz se troue geskiedenis aan die Universiteit van Kaapstad gedoseer het.<sup>17</sup>

Reeds vroeg in haar getroude lewe het sy met die Suid-Afrikaanse Party te doen gekry, aanvanklik terwyl sy Reitz in sy politieke loopbaan ondersteun het, maar daarna op haar eie.<sup>18</sup> Sy het 'n skerp intellek, oortuigende welsprekendheid en opregte medelye met minderbevoorregtes gehad en dit het haar 'n geesdriftige en geslaagde sosiale hervormer en kampvegter vir vroueregte gemaak.<sup>19</sup> Ten spyte van toenemende verpligtinge met die geboorte van haar twee kinders, het sy gedien as uitvoerende lid van die vroueafdeling, die Witwatersrandse Dagbestuur en die Nasionale Hoofkomitee van dié S.A.P. In 1930 het sy met onder andere Bertha Solomon, 'n voorstander van vroueregte, parlementariër en skryfster,<sup>20</sup> gehelp om stemreg vir vroue te verseker. In 1933 het sy die voorreg gehad

<sup>15</sup> A. Cunningham, Deneys and Leila Reitz, *Parktown and Westcliff Heritage Trust*, no. 27, p. 4.

<sup>16</sup> <http://www.cam.ac.uk/admissions/undergraduate/courses/tripos.html>, 30/05/2008. Die verdeling van die Universiteit van Cambridge se verskillende B.A.-honneurs kursusse word 'n tripos genoem. Dit bestaan normaalweg uit twee dele, met deel I 'n algemene kursus terwyl deel II spesialisering in 'n spesifieke vakgebied toelaat. Beide gedeeltes moet geslaag word om vir die graad te kwalifiseer.

<sup>17</sup> C.J. Beyers (hoofred.) en J.L. Basson (red.), *Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek V*, p. 671.

<sup>18</sup> A. Cunningham, Deneys and Leila Reitz, *Parktown and Westcliff Heritage Trust*, no. 27, p. 4.

<sup>19</sup> C.J. Beyers (hoofred.) en J.L. Basson (red.), *Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek V*, p. 671.

<sup>20</sup> C.J. Beyers (hoofred.), *Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek IV*, p. 622.

om die eerste Suid-Afrikaanse vrou te word wat tot die Volksraad toegelaat is toe sy as die Suid-Afrikaanse Party se verteenwoordiger vir Parktown verkies is. Hierdie posisie het sy in 1943 prysgegee toe sy Reitz na Londen vergesel het met sy aanstelling as Hoë Kommissaris daar.<sup>21</sup> Haar optredes het Reitz laat meld dat sy veel meer polities georiënteerd was as hy.<sup>22</sup>

Deneys en Leila het dieselfde politieke ideologieë gedeel en hulle grootliks beywer vir dieselfde uitkomste, byvoorbeeld die vereniging van die partye van genls. Hertzog en Smuts om in 1934 die Verenigde Suid-Afrikaanse Nasionale Party te vorm, die samesmelting van die Britse en Afrikaner seksies van die gemeenskap en die behoud van Britse nasionaliteit.<sup>23</sup> Leila se betrokkenheid by die S.A.P. het egter in skille kontras gestaan met dié van Reitz. Hy het klaarblyklik nie veel erg daaraan gehad nie en sy naam kon net in twee van die S.A.P. se kongresnotules vanaf 1920-1944 opgespoor word, naamlik in dié van 1923<sup>24</sup> en 1930<sup>25</sup>. Hy het waarskynlik net so min daarvan gehou om kongresse by te woon en om op komitees te dien, as wat hy daarvan gehou het om in 'n kantoor te sit en werk.

As die voorafgaande in ag geneem word, is dit uiters vreemd dat Reitz bitter min melding maak van Leila in enige van sy gepubliseerde werke. Dit hou moontlik verband daarmee dat sy eers vanaf 1920 deel van sy lewe uitgemaak het en gevolglik nie in *Commando* en *Trekking on* genoem kon word nie, maar dit gee nie 'n verduideliking vir haar afwesigheid uit *No Outspan* nie. 'n Moontlike verklaring is dat Deneys in *No outspan* grootliks gefokus het op sy avonture en reise en dat sy nie daarby betrokke was nie. Selfs in sy politieke loopbaan het sy, alhoewel sy hom ondersteun het, merendeels beskeie op die agtergrond gebly. Hulle belangstellings het

---

<sup>21</sup> C.J. Beyers (hoofred.) en J.L. Basson (red.), *Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek V*, p. 671.

<sup>22</sup> A. Cunningham, Deneys and Leila Reitz, *Parktown and Westcliff Heritage Trust*, no. 27, p. 4.

<sup>23</sup> C.J. Beyers (hoofred.) en J.L. Basson (red.), *Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek V*, p. 671.

<sup>24</sup> SAB, A202, Zuid-Afrikaanse Partij, Notule van die Sewende Provinsiale Kongres van die Suid-Afrikaanse Party, 25-26/09/1923, Afskeidswoorde deur Deneys Reitz, pp. 21-22.

<sup>25</sup> UNISA, S.A.P., Central Head Office Congresses, 1923-1930, Notule van die Tiende Unie Kongres van die Suid-Afrikaanse Party, 10-11/12/1930, p. 20.



hemelsbreed van mekaar verskil en hulle fokus op die politieke terrein was totaal en al anders.

Volgens die beskrywing van persone wat hulle geken het, was Leila verknog aan Reitz en was hulle die ideale paartjie. Hy was joviaal, onnutsig en 'n grapjas, 'n man tussen die manne en 'n storieverteller soos min en Leila het 'n ferm hand nodig gehad om te verhoed dat sy streke nie hand uit ruk nie. Na hulle troue het Dot Gregg aan Smuts geskryf dat hy homself nie meer sou hoef te bekommer dat Reitz met onewe pare skoene aan saam met hom by die Savoy sou gaan eet nie. Leila sou sorg dat hy dit nie doen nie.<sup>26</sup> 'n Verdere voorbeeld wat dui op die lewe wat Reitz Leila laat lei het, kom voor in 'n brief wat Reitz aan Joan Rowntree, 'n vriendin van hom en Smuts, geskryf het. Hy het aan haar die storie van die spioen Colyn, wat tydens die Anglo-Boereoorlog 'n Britse lansiersregiment na die skuilplek van kmdt. Ben Bouwer gelei het en toe daarvoor gefusilleer is, vertel. Hy het egter 'n stertjie aan die storie gelas. Volgens hom het sy suster, Bessie, Colyn se oorskot opgegrawe as deel van haar studies. Reitz het glo Colyn se kakebeen in die hande gekry en was van plan om dit saam met soortgelyke trofeë in sy huis te monteer, maar Leila het 'n stokkie daarvoor gestee.<sup>27</sup> Die storie was waarskynlik 'n versinsel wat daarop gerig was om Rowntree se been te trek, maar dit het geensins afbreek aan haar respek vir hom gedoen nie. Sy skryf dat "... the Oom Neysies are the ones to put your money on rather than those fluffy Piets."<sup>28</sup>

'n Verdere gebeurtenis in 1920 wat waarskynlik vir Reitz van groot waarde was, was die geboorte van sy oudste seun op 5 Desember.<sup>29</sup> Uit erkenning vir die rol wat Smuts in Reitz se lewe gespeel het, is hy aangewys as die kind se

---

<sup>26</sup> SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 207, privaat briewe 1920, no. 184, D. Gregg - J.C. Smuts, 04/12/1920.

<sup>27</sup> SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 208, privaat briewe 1921, no. 25, J. Rowntree - J.C. Smuts, 06/06/1921, pp. 1-2.

<sup>28</sup> *Ibid.*, pp. 1-2.

<sup>29</sup> TAB, MHG 6162/52, Claude Michael Deneys Reitz.



peetouer. Die seun, Jan, is boonop ook na Smuts vernoem.<sup>30</sup> Weer eens was dit, soos met sy huwelik, 'n persoonlike gebeurtenis wat geen aftrek in *No outspan* kry nie. Dit laat die vraag ontstaan of Reitz geen werklike gevoelens vir sy familie gehad het nie? Was hy so afsydig en het hulle so min waarde vir hom gehad dat hulle nie meldenswaardig was nie? Waarskynlik nie. Alhoewel *No outspan* die verloop van Reitz se lewe aanspreek, is dit op 'n baie oorsigtelike manier gedoen. Hy gebruik sy verskillende reise en avonture om die gebiede wat hy besoek, asook die mense en diere wat hy teëkom, te beskryf. In verhouding hiermee raak sy eie lewe van sekondêre belang en baie groot gebeurtenisse, byvoorbeeld die vlagkwessie in die middel en laat 1920's en sy eie betrokkenheid by die parlement, word oorsigtelik behandel. Dieselfde geld vir enige verwysings na sy familie.

Sekere gebeurtenisse het egter plaasgevind wat daarop dui dat sy liefde vir sy familie nie in twyfel getrek kan word nie. In 1935 het Jan sy vingers en oog in 'n ontploffing verloor - 'n voorval wat Reitz swaar getref het. Hy was in daardie stadium betrokke by die Britse Ryk Parlementêre konferensie in Londen, maar sou veel eerder in Suid-Afrika wou wees om Jan te ondersteun. Die standbeeld van admiraal Nelson op Trafalgarplein het hom egter nuwe moed gegee. "The thought of my boy having to face life with the handicap of missing fingers appalled me for the moment. Now, after looking out there, I am reminded that to men of the right spirit physical handicaps count for nothing." Hy het die volgende aan Jan getelegrafeer: "Terribly upset by your accident. I am looking at the Nelson column now. Nelson climbed pretty high with one hand and one eye."<sup>31</sup>

Sy liefde vir sy kinders blyk ook uit die hoeveelheid tyd wat hy saam met hulle op sy plaas Sandringham asook in Valsbaai deurgebring het. By beide hierdie plekke het hy gepoog om sy liefde en kennis van die natuur aan hulle oor te dra. Hy het soveel as moontlik tyd saam met hulle probeer deurbring en geen liefdelose vader sou so iets gedoen het nie.

---

<sup>30</sup> SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 238, privaat briewe 1935, nos. 1–244 (172), J.C. Smuts - sir H. Gillies, 16/07/1935.

<sup>31</sup> Aangehaal in J.S.M. Simpson, *South Africa fights*, p. 46.

## 6.2 Die 1920- en 1921-verkiesings

Gedurende die Eerste Wêreldoorlog was die Suid-Afrikaanse ekonomie goed op dreef. Die ontginning van goud het soos normaal voortgegaan, die landbou het gefloreer en sekondêre industrieë het ontstaan om die gapings te vul wat deur die gebrek aan invoere tydens die oorlog veroorsaak is. Daarmee saam het belastings en in- en uitvoerregte egter skerp toegeneem, pryse het gestyg en profytmakery was alledaags. Huur was onbeheerd en die lewenskoste het die hoogte ingeskiet. Na die oorlog het die ekonomiese toestand egter geleidelik versleg en het die land in 'n naoorlogse depressie verval. Die prys van goud het geval en daarmee saam winste en salarisse. Stygende kostes het die voortbestaan van laegraadmyne en die poste van baie mynwerkers bedreig. Myne het toegemaak en die landbou het ineengestort. Bankrotskap, werkloosheid en arbeidsonrus was aan die orde van die dag. Wit en swart het na die stede gestroom waar hulle vir dieselfde werksgeleenthede moes meeding. Witmans wat van die oorlog af teruggekeer het, veral mynwerkers, moes boonop uitvind dat swart werkers teen laer salarisse in hulle plekke aangestel is. Hulle is gekonfronteer deur die ondermyning van hulle ekonomiese voorregte, hoër lewenskoste en 'n moontlike val in lewenstandaarde, alles faktore wat tot groot ongelukkigheid gelei het.<sup>32</sup>

Dit was egter nie net die ekonomiese toestande wat die S.A.P. verontrus het nie. Volgens Reitz was die S.A.P. se politieke vooruitsigte glad nie gerusstellend nie en is hulle in die gesig gestaar deur toenemende rassekonflik. Die S.A.P. se ondersteuners het uit die meer gematigde Afrikaners en amper al die Engelssprekende burgers bestaan.<sup>33</sup> Hulle het Smuts se gedagte dat die Unie “de facto” onafhanklikheid en gelykheid van status binne die Britse Ryk gehad het, nagevolg en was daarop gefokus om hierdie Britse

---

<sup>32</sup> F. Troup, *South Africa: An historical introduction*, pp. 229-230.

<sup>33</sup> D. Reitz, *No outspan*, p. 26.



bande te versterk.<sup>34</sup> Hoe meer pro-Brits Smuts egter geraak het, hoe groter het die teenstand teen hom geword.<sup>35</sup>

Teenoor die S.A.P. het genl. J.B.M. Hertzog se N.P. gestaan, 'n party wat tydens die Eerste Wêreldoorlog die geleentheid gehad het om te groei en sterker te word terwyl die S.A.P. verswak het.<sup>36</sup> Hertzog het die regering en sy ekonomiese beleide gekritiseer terwyl hy terselfdertyd die belangrikheid van Afrikaans en die behoefte aan soewereine onafhanklikheid verkondig het. Hy was van mening dat Smuts uit voeling met die behoefte van die kiesers was en dat sy idees veroorsaak het dat al hoe meer Suid-Afrikaners na die Nasionale Party oorgeloop het.<sup>37</sup> Reitz meld dat die Sappe die Nasionaliste van onverdraagsaamheid en rassisme beskuldig het, maar dat die Nasionaliste geweet het wat hulle doelwitte was. Volgens hom het hulle sterk ras gebaseerde gevoelens hulle heelwat meer gebaat as die eentonige beroepe wat die S.A.P. op hulle volgelingen gedoen het.<sup>38</sup>

Dit is in lig van bogenoemde politieke en ekonomiese omstandighede wat die Unie se derde algemene verkiesing op 10 Maart 1920 plaasgevind het. Vanuit 'n Suid-Afrikaanse Party ooggpunt het die konstitusionele band met Brittanje groot aftrek gekry, terwyl die opposisie weer gefokus het op onder meer die hoë lewenskoste en die posisie van Indiërs. Die regering is ook van wanbestuur tydens die oorlogsjare beskuldig.<sup>39</sup> Die kiesers se ongelukkigheid met die regering het tydens dié verkiesing duidelik na vore gekom en die Nasionale Party het 44 setels, die S.A.P. 41, die Unioniste Party (U.P.) 25 en die Arbeidersparty (A.P.) 21 setels gewen. 'n Politieke dooiepunt is bereik, aangesien nie een van die partye 'n volstreekte meerderheid kon behaal nie.<sup>40</sup> Die hoeveelheid setels wys duidelik hoe die regering se steun besig was om te kwyn. Die N.P. se verteenwoordiging het vermeerder van 26 setels tot 44

---

<sup>34</sup> J. Barber, *South Africa in the twentieth century*, p. 80.

<sup>35</sup> D. W. Krüger, *The making of a nation: A history of the Union of South Africa, 1910-1961*, p. 111.

<sup>36</sup> D. Reitz, *No outspan*, p. 27.

<sup>37</sup> J. Barber, *South Africa in the twentieth century*, p. 80.

<sup>38</sup> D. Reitz, *No outspan*, pp. 26-27.

<sup>39</sup> T. Cameron (hoofred.), *Nuwe geskiedenis van Suid-Afrika*, p. 243.

<sup>40</sup> J. Fisher, *The Afrikaners*, p. 242.

en die van die A.P. van 4 tot 21. In teenstelling hiermee het die S.A.P. se aantal setels van 54 tot 41 en dié van die Unioniste van 40 tot 25 verminder.<sup>41</sup>

Hierdie vermindering in steun, asook mislukte pogings om die S.A.P. en die N.P. te laat saamsmelt, het die S.A.P. en U.P. geen ander keuse gelaat as om te verenig nie - Smuts omdat hy nie andersins die regering sou kon lei nie en die Unioniste omdat hulle besef het dat hulle die regering nooit op hulle eie sou kon oorneem nie. Die hele basis van samesmelting was ongetwyfeld Smuts se beleid van samewerking met die Britse Ryk,<sup>42</sup> asook die feit dat hy die Nasionaliste se aanspraak op die reg van afskeiding van die Britse Ryk en Statebond as 'n bedreiging vir die Unie se eenheid vir die Unioniste voorgehou het.<sup>43</sup> Die absorbering van die Unioniste in die S.A.P. het Smuts die geleentheid gegee om sy posisie te verstewig deur 'n verkiesing uit te roep. Die uiteinde van die algemene verkiesing van 8 Februarie 1921 was dat die S.A.P. dit oortuigend gewen en 'n totale nuwe politieke speelveld in Suid-Afrika ontstaan het. Hertzog, wat vantevore deel van die kabinet was, was nou amptelik die leier van die opposisie en woordvoerder vir Afrikaner nasionalisme, terwyl Thomas Smartt, die voormalige opposisieleier, in die kabinet gesit het.<sup>44</sup>

Vir Reitz was die verkiesing geensins maklik nie. Hy skryf dat die land in beroering was en dat die verkiesingstryd amper erger as die gevegte in die loopgrawe was. Sprekers het van elke moontlike platform af gepraat, koerante het spesifieke belange verteenwoordig en die S.A.P. het hulle evangelie van vrede en welwillendheid in net sulke heftige taal verkondig as die beleid van haat en wanorde waarvan hulle hulle teenstanders beskuldig het. Reitz self het 'n groot hoeveelheid wanordelike vergaderings toegesprek

---

<sup>41</sup> R. Lacour-Gayet, *A history of South Africa*, p. 263.

<sup>42</sup> J. Barber, *South Africa in the twentieth century*, p. 80.

<sup>43</sup> D.O. Rhoadie, *Suid-Afrika: van koloniale onderhorigheid tot soewereine onafhanklikheid*, p. 97; G.D. Scholtz, *Die ontwikkeling van die politieke denke van die Afrikaner 1910-1924 VI*, p 382.

<sup>44</sup> J. Barber, *South Africa in the twentieth century*, p. 81.



en moes aan drie uitputtende en duur verkiesingstryde deelneem voordat hy uiteindelik as lid van die parlement verkies is.<sup>45</sup>

Reitz het aanvanklik in die algemene verkiesing op 10 Maart 1920 as S.A.P. kandidaat vir Bloemfontein-Suid teen dr. C.F. (Colin) Steyn van die N.P. gestaan<sup>46</sup> - heel ironies aangesien beide van hulle die seuns van presidente van die voormalige Vrystaatse Republiek was. Reitz, wat hierdie stryd met 967 teen 866 stemme gewen het,<sup>47</sup> is op 10 Maart 1920 in die Buitengewone Staatskoerant verkose verklaar.<sup>48</sup> Hy kon hom egter nie lank in hierdie oorwinning verlustig nie en bedank op 15 Maart as lid van dié kiesafdeling vanweë ongerymdhede met van die stembriewe. Volgens 'n berig in die *Cape Times* van 12 Maart is sowat 200 stemme van Shannon Valley nie deur die kiesbeampte toegelaat nie aangesien dit nie met die amptelike verkiesingstempel gestempel is nie. Indien hierdie stemme getel is, sou Steyn Reitz met 1 022 stemme teenoor 1 012 verslaan het. Aangesien Reitz nie in 'n latere stadium vanweë 'n tegniese punt in die hof wou beland nie, het hy besluit om eerder te bedank.<sup>49</sup> Tydens 'n tussenverkiesing op 3 Augustus 1920 is die uitslag van die algemene verkiesing egter bevestig en het Reitz die oorwinning met 'n meerderheid van 141 stemme behaal.<sup>50</sup>

'n Voorval wat vir Reitz tydens die verkiesing in Bloemfontein-Suid heelwat ergernis veroorsaak het, was bewerings van die A.P.-kandidaat vir Bloemfontein-Noord, A.G. Barlow, dat die kiesers vir hom moet stem in plaas van die U.P. kandidaat H.F. Blaine. Volgens Barlow het Reitz hierdie optrede ondersteun, maar Reitz het dit ontken. Barlow het, sonder dat Reitz daarvan

---

<sup>45</sup> D. Reitz, *No outspan*, p. 27.

<sup>46</sup> B.M. Schoeman, *Parlementêre verkiesings in Suid-Afrika 1910-1976*, p. 80.

<sup>47</sup> *Ibid.*, p. 80.

<sup>48</sup> SAB, GG, 1363, 40/145, Parliament. Union. 1st session of 3rd Parliament. Opening ceremony at 3'0 clock. From clerk of the Ex.Co, Pta. 19 February 1920. Buitengewone Staatskoerant van de Unie van Zuid-Afrika, 15 Maart 1920, No. 1033. Goevernements Kennisgeving no. 464. Lede wat verkies is tot Volksraad, p. 60.

<sup>49</sup> *The Cape Times*, 12 March 1920, Col Reitz's decision to resign. Soos wat dit verskyn in SAB, GG, 1106, 23/456, Union Electoral Matters. General Election, March 10th 1920: Report of S of S on results of. From Mr Hofmeyr, Cape Town, 18/03/1920; SAB, GG, 1106, 23/453, Union: Electoral Matters. Notifies his resignation as member for Bloemfontein South. From Deneys Reitz, 15/03/1920.

<sup>50</sup> B.M. Schoeman, *Parlementêre verkiesings in Suid-Afrika 1910-1976*, p. 107.





kennis gedra het, 'n advertensie in 'n koerant geplaas wat gesê het "Vote for Reitz and Barlow". 'n Artikel wat in die *People's Weekly*, die plaaslike Arbeidersparty koerantjie, verskyn het, het S.A.P.-kiesers boonop versoek om nie vir Blaine te stem nie. Vir Reitz was Barlow se optrede buite orde en ongevraagd. In antwoord op die vraag wie die S.A.P. in Bloemfontein-Noord ondersteun, het hy gesê dat al wat hy wou hê, is dat die N.P. verslaan moet word en dat hy verder neutraal sou bly.<sup>51</sup> Ongeag enige van hierdie onderstrominge het die N.P. Bloemfontein-Noord met 'n meerderheid van 296 stemme gewen.<sup>52</sup>

Dit blyk dat die uitslag van die tussenverkiesing in Bloemfontein-Suid op 3 Augustus 1920 nie die laaste skoot om die setel in dié kiesafdeling was nie. In die algemene verkiesing van 8 Februarie 1921 het Steyn die bordjies verhang en is Reitz met 1 189 stemme teen 1 142 verslaan - 'n merkwaardige prestasie as in ag geneem word dat Steyn terselfdertyd in Bloemfontein-Suid en Vredefort verkiesbaar was en dat hy albei setels verower het. Hy het egter verkies om Bloemfontein-Suid te verteenwoordig<sup>53</sup> en Reitz moes ander weivelde gaan soek. Dié situasie het Smuts in 'n moeilike posisie geplaas aangesien hy Reitz as van onskatbare waarde vir homself beskou het.<sup>54</sup> Uitkoms is verleen toe Smuts Edgar Walton as Hoë Kommissaris na Londen gestuur het en Reitz sy Port Elizabeth Sentraal<sup>55</sup> setel onbestrede tydens 'n tussenverkiesing op 15 Maart 1921 kon verower.<sup>56</sup>

Reitz se laaste toespraak in Bloemfontein is met 'n groot gespottery en uitjouery deur die Nasionaliste begroet.<sup>57</sup> In Port Elizabeth Sentraal het die teenoorgestelde egter gebeur en reeds met sy eerste toespraak daar het hy

---

<sup>51</sup> SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 207, privaat briewe 1920, no. 174A, D. Reitz - J.C. Smuts, ongedateerd.

<sup>52</sup> B.M. Schoeman, *Parlementêre verkiesings in Suid-Afrika 1910-1976*, p. 80.

<sup>53</sup> *Ibid.*, p. 109.

<sup>54</sup> SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 208, privaat briewe 1921, no. 281, J.C. Smuts – A.B. Gillet, 10/02/1921.

<sup>55</sup> G.H. Nicholls, *South Africa in my time*, pp. 137-138.

<sup>56</sup> B.M. Schoeman, *Parlementêre verkiesings in Suid-Afrika 1910-1976*, p. 126.

<sup>57</sup> *Rand Daily Mail*, 1/02/1921, Lively meeting for Reitz. Gallant Colonel faces his foes. Bloemfontein South fight. Soos wat dit verskyn in SAB, GG, 19/560A, Governor-General: Reports to S. of S. Parliamentary election campaign: Press cuttings to 1st February 1921.



die verbeelding van die kiesers aangegryp. Volgens die *Rand Daily Mail* sou mens baie ver in die verlede moes teruggaan om 'n vergelyking te kon trek met wat hy reggekry het. Hy is vanaf sy aankoms dwarsdeur sy toespraak toegejuig. Aan die einde daarvan, nadat 'n mosie van vertroue in hom gestel is, het sy ondersteuners opgestaan en spontaan begin om "For he's a jolly good fellow" te sing. Hy het sy toespraak gebruik om sy luisteraars aan te moedig om die Vrystaatse Nasionaliste met verdraagsaamheid en simpatie te bejeën. Volgens hom het hulle goeie kwaliteite gehad maar is hulle deur politieke avonturiers mislei. Hy het gesê dat die benoeming van 'n persoon afkomstig uit die Vrystaat, 'n vesting van rassehaat, in Port Elizabeth, bewys gelewer het dat die samesmelting van die Unioniste en die S.A.P. nie net 'n geval van politieke opportunisme was nie. Port Elizabeth se optrede het aan die Vrystaatse Nasionaliste bewys dat hulle mislei is en dat hulle wantroue en agterdogtigheid van die Britte ongegrond was. Reitz het sy standpunte versterk deur verwysings na sy eie lewe. Volgens hom het genl. Botha tydens die Vrede van Vereniging gesê dat Suid-Afrika se enigste hoop was om die verlede te vergeet en dat die twee wit rasse moes saamwerk. Hyself het in daardie dae geweier om aan hierdie toekomsgerigte en wyse doktrine gehoor te gee en het eerder die land verlaat. Eers lank daarna kon genl. Smuts hom daarvan oortuig dat daar iets beter as rassehaat was en dat daar 'n beter bestemming vir Suid-Afrika was as om dié gevoel groot te maak. As dit nie vir Smuts was nie, sou hy in die buiteland gebly het. Hy het Smuts beskryf as die grootste Suid-Afrikaner wat die land ooit opgelewer het. Behalwe dié woorde is sy aansien aansienlik verhoog deur die feit dat hy geen belonings aan Port Elizabeth belowe het indien hy sou wen nie.<sup>58</sup>

Bogenoemde verwysings na die Vrystaatse Nasionaliste is gedoen na aanleiding van bewerings dat hy nie die Unioniste kon vertrou nie en dat hulle hom in die steek sou laat. Sy oorwinning in Port Elizabeth het egter hierdie stelling verkeerdbewys en aan hom genoeg skietgoed gegee om vermakerig op te merk dat hy daarna uitsien om weer in die Vrystaat te gaan toer. Dit sou

---

<sup>58</sup> *Rand Daily Mail*, 14/03/1921, Why he returned from Madagascar. Reitz's tribute to Smuts. Magnificent reception at the Bay.



aan hom die geleentheid gee om hulle woorde onder hulle neuse te gaan vryf. Reitz het egter veel meer by sy oorwinning ingelees. Hy het ook beweer dat sy verkiesing in Port Elizabeth die weg gebaan het vir die S.A.P. om die verkiesing in die Marico-distrik te wen.<sup>59</sup>

Met sy eerste toespraak in Port Elizabeth op 14 Maart 1921 het Reitz 'n versoenende houding teenoor die Vrystaatse Nasionaliste ingeneem. Na sy verkiesing het sy houding egter dramaties verander. Hierdie verandering in standpunt kan waarskynlik gesien word as politieke retoriek en die optrede van 'n politikus wat bloot stemme wou werf. Dit sou egter 'n vereenvoudiging van 'n meer komplekse situasie wees. Reitz het 'n noue verbintenis met die Vrystaat gehad. Sy vader was in 'n stadium die president daarvan en hyself het daar grootgeword. Die gespottery en uitjouery deur die Nasionaliste, asook die feit dat hy die verkiesing in Bloemfontein-Suid verloor het, sou gevolglik vir hom 'n baie tere saak gewees het. Om terug te keer na die Vrystaat as lid van die Volksraad sou aan hom die geleentheid gee om aan hulle te bewys dat hulle hom miskien mag verwerp het, maar dat hy tog suksesvol was in wat hy gedoen het. Dit sou waarskynlik ook gedien het as 'n finale breek met sy verlede – die pad wat hy ingeslaan het, was heeltemal verwyder van die republikeinse strewe wat hy ook in 'n stadium in sy lewe ondersteun het.

Met die aankondiging van sy verkiesing as verteenwoordiger vir Port Elizabeth Sentraal is Reitz spontaan deur sy ondersteuners toegejuig. Hyself het sy verkiesing as die "... copingstone of what has been my life's work" beskou.<sup>60</sup> Dit kan maar net aangeneem word dat hy, sedert hy homself in 1915 vir die eerste keer verkiesbaar gestel het, 'n strewe gehad het om tot die parlement verkies te word. Sy motiewe hiervoor is nie duidelik nie, maar hy is heel waarskynlik deur sy noue verbintenis met Botha en Smuts beïnvloed. In

---

<sup>59</sup> *Rand Daily Mail*, 16/03/1921, Party Fusion Sincere. Port Elizabeth furnishes the proof. Colonel Reitz and his unopposed return.

<sup>60</sup> *Rand Daily Mail*, 16/03/1921, Party Fusion Sincere. Port Elizabeth furnishes the proof. Colonel Reitz and his unopposed return.

die lang duur sou dit die enigste manier wees om sy lojaliteit teenoor Smuts bevredigend uit te leef.

Sy teenstanders was egter heelwat minder opgewonde daaroor dat hy verkies is. In April 1931 het E.A. Conroy, die N.P. verteenwoordiger van Hoopstad, in die Volksraad beweer dat Reitz slegs die setel in Port Elizabeth gewen het omdat Jan Smuts die kiesers daar belowe het dat as hulle Reitz verkies, hy 'n minister sou word en hulle dan 'n hawe sou kry. Conroy het verder ook gesê dat Reitz so onpopulêr in Port Elizabeth was dat hy in 1929 na Barberton moes verskuif omdat hy nie weer in Port Elizabeth 'n verkiesing sou kon wen nie.<sup>61</sup> Alhoewel Conroy se bewerings waarskynlik blote politiekery was, skeep Reitz se aksies in 1923 die indruk dat daar moontlik waarheid daarin kon steek. Hy het byvoorbeeld op 23 November 1923 'n belofte aan die Port Elizabethse Kamer van Koophandel gemaak dat hy sy bes sou doen om die Spoorwegraad te oortuig om Port Elizabeth so gou as moontlik te besoek sodat hulle die uitbreiding van die hawe kon ondersoek.<sup>62</sup> Of sy belofte enige impak op die lang duur gehad het, is nie duidelik nie. Dat sy optrede egter opreg bedoel was en hy die belofte gedoen het as gevolg van suiwer ekonomiese motiewe, kan nie buite rekening gelaat word nie. 'n Groter en beter toegeruste hawe in Port Elizabeth sou addisionele inkomste en handel deur middel van in- en uitvoere beteken het - nie net vir Port Elizabeth nie, maar vir die hele Suid-Afrika. In die swak ekonomiese toestande van die vroeë 1920's was dit broodnodig.

Die kabinet wat Smuts na afloop van die verkiesing saamgestel het, het soos volg daar uitgesien: Smuts, Eerste Minister en Minister van Naturellesake; sir Thomas Watt, Minister van Openbare Werke, Pos- en Telegraafwese; F.S. Malan, Minister van Mynwese en Nywerheid; adv. H. Burton, Minister van Finansies; adv. N.J. de Wet, Minister van Justisie; kol. H. Mentz, Minister van Verdediging; sir Thomas Smartt, Minister van Landbou; Patrick Duncan,

---

<sup>61</sup> SAB, SRP1/3/33, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Third Session, Sixth Parliament, 30th January to 6th June 1931, vol. 17 (13th April to 6th June 1931), 20/04/1931, kol. 2653.

<sup>62</sup> *Die Burger*, 24/11/1923, Min. Reitz in Port Elizabeth. Uitbreiding van die hawe, p. 7.



Minister van Binnelandse Sake, Onderwys en Volksgesondheid; J.W. Jagger, Minister van Spoorweë en Hawens, en Reitz<sup>63</sup> wat op 18 Maart 1921 as minister van Lande en Besproeiing ingesweer is<sup>64</sup> ten spyte daarvan dat hy slegs 'n paar maande Parlementêre ondervinding gehad het.<sup>65</sup>

Reitz, die enigste nuweling, was 'n toevoeging wat nie noodwendig almal se goedkeuring weggedra het nie. Volgens G.H. Nicholls het Reitz sy aanstelling daaraan te danke gehad dat hy 'n beskermling van Smuts asook die seun van 'n oud president van die Oranje-Vrystaat was. Twyfel het bestaan of daar enige politieke voordeel uit sy aanstelling getrek sou kon word en sy gebrek aan parlementêre ondervinding het baie ontevredenheid in die S.A.P. veroorsaak.<sup>66</sup>

Reitz se benoeming as Minister het hom 'n lid gemaak van twee van die hoogste liggame van die Nasionale Regering van Suid-Afrika, die Uitvoerende Raad – die kabinet of ministerie – en die Volksraad, 'n liggaam wat saam met die koning en die Senaat die parlement van die Unie gevorm het. Die kabinet se lede het aan die hoof van die verskillende staatsdepartemente gestaan, het die land regeer en wette gemaak. Dit het bestaan uit die voorste lede van die party met die meeste setels in die Volksraad.<sup>67</sup> Die Volksraad het weer bestaan uit 150 lede wat deur die kiesers van die Unie in die verskillende kiesafdelings, soos bepaal deur die Suid-Afrika Wet, verkies is. Verteenwoordigers is vir 'n tydperk van vyf jaar verkies – die periode wat elke Volksraad normaalweg geduur het, tensy dit deur die Goewerneur-generaal ontbind is. Volksraadslede kon egter voor die einde van so 'n periode uit hulle setels bedank. Elke lid van die Volksraad het 'n toelaag van £400 per jaar ontvang, terwyl die Speaker en die Ministers 'n

---

<sup>63</sup> O. Geysers en A.H. Marais (red.), *Die Nasionale Party I: Agtergrond, stigting en konsolidasie*, pp. 426-427.

<sup>64</sup> SAB, GG, 963, 19/583: GG Reports to Secretary of State. Parliamentary report for the week ending 24/03/1921.

<sup>65</sup> *Rand Daily Mail*, 20/10/1944, Col. Reitz's romantic career, p. 4.

<sup>66</sup> G.H. Nicholls, *South Africa in my time*, p. 138.

<sup>67</sup> M.S. Geen, *The making of South Africa*, pp. 211-212.



salaris van die kroon ontvang het.<sup>68</sup> Die Volksraad het ten minste een maal per jaar vergader.<sup>69</sup>

Reitz se portefeulje as Minister van Lande het hom perfek gepas. Smuts se toekenning van dié portefeulje aan hom wys daarop dat hy deeglik beseft het wat Reitz se sterk punte was en waar hy die beste sou aard. Al was Reitz onseker oor hoe lank hy as gevolg van die opkoms van die Nasionale Party oor sy nuwe koninkryk sou heers, het hy hom met groot toewyding aan sy opgelegde taak gewy.<sup>70</sup> Volgens Reitz het hy oor "...palm and pine..." beheer gehad, 'n fassinerende taak wat hom beheer gegee het oor "...all the public domains of South Africa", insluitende die meer afgeleë gebiede, woestyne, woude en moerasse, redelik ongekende gebiede wat bewoon is deur wilde diere en wilde mense.<sup>71</sup> In sy hele loopbaan was hy die gelukkigste as Minister van Lande aangesien die portefeulje aan hom die geleentheid gegee het om weg te breek van sy normale dagtake.<sup>72</sup> In realiteit en volgens beskrywing van die amptelike jaarboeke van die tyd, was die Departement van Lande nie naastenby so opwindend as was Reitz dit maak klink het nie. Daarvolgens was die departement verantwoordelik vir die administrasie, beheer en vervreemding van kroongrond, met as hooftake landmeting, die registrasie van aktes, besproeiing, waterbewaring, boorgate en weerkunde.<sup>73</sup>

Reitz se benadering tot sy pos as minister word goed deur verskeie van sy tydgenote opgesom. In die *Rand Daily Mail* is geskryf dat hy deur sy hele lewe 'n gees van "...adventure, [an] everlasting desire to see what lies over the next hill, or round the next bend of the road" weerspieël het. Hy het Suid-Afrika beskou as 'n land van avontuur - 'n land waarin hy as jeugdige avonture beleef het en waarin hy as man, verdiep in sy pligte as minister,

---

<sup>68</sup> SAB, SRP8/5, *Official year book of the Union of South Africa and of Basutoland, Bechuanaland Protectorate, and Swaziland. Statistics mainly for the period 1910-1924*, no. 7, p. 92.

<sup>69</sup> M.S. Geen, *The making of South Africa*, pp. 211 en 215.

<sup>70</sup> D. Reitz, *No outspan*, p. 28.

<sup>71</sup> *Ibid.*, pp. 27-28.

<sup>72</sup> *Rand Daily Mail*, 20/10/1944, Deneys Reitz, p. 10.

<sup>73</sup> SAB, SRP8/5, *Official year book of the Union of South Africa and of Basutoland, Bechuanaland Protectorate, and Swaziland. Statistics mainly for the period 1910-1924*, no. 7, p. 82.



altyd die roep van berg en rivier gehoor het.<sup>74</sup> Leslie Blackwell beskryf hom as “...a throw-back to his Viking ancestry. He was essentially a wanderer and a man of adventure, and was never really suited to his calling of lawyer and politician. He was never so happy as when he could escape from his desk and set out on a new safari.”<sup>75</sup>

Paton skryf dat Reitz bekend was vir sy “...diligence in visiting the remotest parts of his domain, especially where the hunting was good, and there was plenty of sun, fresh air, and open space; he hated sitting in an office, and left the work of his department to its permanent head.”<sup>76</sup> Hy het dit verkies om op kampstoeltjies onder die ligte van die hemel in plaas van op verhoë te sit, terwyl hy luister na die geroep van die wildernis en nie toesprake nie.<sup>77</sup> Hy was dus nie ‘n minister wat in ‘n kantoor kon sit en administratiewe werk verrig nie. Hy het dit as slawerny<sup>78</sup> en “bondage”<sup>79</sup> beskou. Volgens Reitz se privaatsekretaris, Henry W.A. Cooper, wou Reitz niks met papierwerk te doen hê nie. Hy het ‘n kantoor beskou as ‘n vertrek met ‘n dak wat die reën van dokumente waarna jy nie wou kyk nie, moes afhou. Dit was nie vir hom ‘n funksionele werksplek nie en hy was veel gelukkiger as hy ‘n brief op die treeplank van ‘n kar kon sit en skryf as in die Uniegebou.<sup>80</sup> Op ‘n soortgelyke wyse het hy nooit van die verpligte Parlementêre sittings gehou nie. Dit was gebeurtenisse wat hy as vervelig beskryf het.<sup>81</sup> Vir Jan Hofmeyr was die verstommendste van Reitz se benadering nie dat hy nie gewerk het nie, maar dat hy nooit voorgegee het dat hy daarvan hou nie.<sup>82</sup>

Bogenoemde kommentare deur Blackwell, Paton en Cooper dui op wat as die kern van Reitz se persoonlikheid gesien kan word. ‘n Rustelose geaardheid

---

<sup>74</sup> *Rand Daily Mail*, 20/10/1944, Deneys Reitz, p. 10.

<sup>75</sup> J. Everard, I remember...by Mr Justice Leslie Blackwell, *The Outspan*, 13/10/1950, p. 75.

<sup>76</sup> A. Paton, *Hofmeyr*, p. 200.

<sup>77</sup> *Ibid.*, p. 216.

<sup>78</sup> *Rand Daily Mail*, 20/10/1944, Deneys Reitz, p. 10.

<sup>79</sup> D. Reitz, *No outspan*, p. 46.

<sup>80</sup> C. Birkby, An Outspan ‘Outline’ of a private secretary, *The Outspan*, 22/12/1950, p. 65.

<sup>81</sup> D. Reitz, *No outspan*, p. 28.

<sup>82</sup> A. Paton, *Hofmeyr*, p. 216.

met 'n onversadigde behoefte aan avontuur en reis. Hierdie behoefte is reeds as kind ontwikkel en nie eers sy lojaliteit aan Smuts of sy verantwoordelikhede as 'n minister kon hom daarvan genees nie. Tot aan die einde van sy lewe het die besoek van nuwe en vreemde plekke vir hom groot 'n groot bekoring ingehou en is alle ander aspekte van sy lewe op die agtergrond geskuif wanneer hy die geleentheid gehad het om te kon reis - ongeag of dit sy werk of familie was.

Reitz het sy pos as minister tot die uiterste gebruik om te reis en Suid-Afrika en ook later die buiteland, te verken. Hy sou, sonder om twee keer te dink, in 'n vliegtuig spring om na die oorstromende Oranjerivier te gaan kyk, of in 'n kar klim om 'n afgeleë woud of kloof waar hulle 'n dam wou bou, te gaan besoek. Tydens hulle verbintenis het Reitz en Cooper letterlik elke uithoek van Suid-Afrika besoek. Sodra Reitz tevrede was dat 'n spesifieke taak afgehandel was, het hulle na 'n nuwe plek vertrek. Hulle het deur Suid-Amerika en die oorlogsgeteisterde Spanje getoer, hulle het oor die Andes-bergreeks en die Saharawoestyn gevlieg en Noord- en Wes-Afrika besoek. Hierdie veelvuldige reise het hulle laat lig loop vir Smuts wat gereeld wou weet: "Now, where on earth are you off to, Neysie?"<sup>83</sup>

Sy eerste amptelike reis, 'n sogenaamde "...tour of inspection by way of introduction to my work", het hy kort na die 1921-parlementsitting onderneem. Dit was 'n inspeksietoer na Zoeloeland, "...for I had heard much of the territory but had never visited before."<sup>84</sup> Of die reis egter werklik so amptelik was kan bevraagteken word. In *No outspan* skep Reitz die indruk dat hy die besoek saam met 'n paar van sy departement se amptenare afgelê het. G.H. Nicholls vertel egter 'n ander storie. Volgens hom het hy Reitz genooi om die gebied te besoek en het hy al die reëlings daarvoor getref. Reitz was ook nie die enigste parlementariër wat die besoek afgelê het nie. C.A.A. Sephton van

---

<sup>83</sup> C. Birkby, An Outspan 'Outline' of a private secretary, *The Outspan*, 22/12/1950, pp. 65 en 67.

<sup>84</sup> D. Reitz, *No outspan*, p. 28.





Aliwal in die Kaap en J.S. Marwick van Natal (Illovo) was ook daarby betrokke.<sup>85</sup>

Hierdie reis, asook al die ander wat hy oor die volgende twintig jaar beleef het, bring 'n eienskap van Reitz na vore wat veral duidelik in sy boeke weerspieël word. Hy het 'n fyn waarnemingsvermoë gehad en beskryf die gebiede wat hy besoek, asook die mense en diere wat hy teëkom, duidelik en in die fynste besonderhede. Hy het intens in die inheemse bevolking van Suider Afrika belang gestel en sy liefde vir die natuur straal letterlik uit sy beskrywings uit. Sy belangstelling strek egter veel verder as bloot net mense en plekke. Die tsetse vlieg het hom gefassineer, leeus is met ontsag bespreek en selfs krokodille, 'n dier wat hy nie kon verdra nie, kom redelik gereeld ter sprake. Hy het boonop ook oor die vermoë beskik om sy kennis met ander te deel deur die vertel van boeiende staaltjies en stories.

Hy gaan egter heelwat verder as om bloot net stories te vertel. Hy gis byvoorbeeld oor die gewoontes van sekere diere en maak sy eie teorieë vir hulle gedrag op. So spekulêr hy byvoorbeeld oor hoe aasvoëls weet wanneer 'n dier dood is. Hulle kan nie die vleis ruik oor groot afstande nie en kan dit ook nie sien nie, maar verskyn binne 'n paar minute om op die karkas toe te sak. Sy oplossing vir hierdie probleem het hy gevind deur die bestudering van seemeeu se gedrag. Tydens een van hulle visvangekspedisies in Valsbaai het John 'n seemeeu raakgeskiet en binne oomblikke het 'n groot hoeveelheid van die ander seemeeu op die dooie een toegesak. Reitz se teorie was dat slegs een ander voël die dooie een sien val het, maar toe hy nader beweeg om te gaan kyk wat gebeur het, het ander sy beweging gesien en sy voorbeeld gevolg. Sodoende het die effek uitgekling totdat 'n groot hoeveelheid seemeeu om die dooie een saamgedrom het. Hierdie waarneming het hy gebruik om sy teorie oor hoe aasvoëls karkasse opspoor, te formuleer.<sup>86</sup>

---

<sup>85</sup> G.H. Nicholls, *South Africa in my time*, p. 142.

<sup>86</sup> D. Reitz, *No outspan*, pp. 164-165.



Hy het op 'n soortgelyke wyse 'n teorie geformuleer oor waarom walvisse op die strand uitswem. Volgens hom was die meer algemeen aanvaarde teorie dat walvisse deur haaie of ander vyande aangeval word en dat hulle hulself dan strand uit paniek. Hy het dit egter nie geglo nie. Hy het die walvisse vergelyk met miere of sprinkane wat vanweë een of ander oer instink in 'n spesifieke rigting begin beweeg en dan glad nie daarvan afwyk nie, al verskyn 'n rivier of veldbrand voor hulle. Volgens hom doen die walvisse dieselfde. Hulle swem op 'n voorafbepaalde doelwit af en dan, as gevolg van navigasie probleme wat ontstaan uit wind- of seestroomveranderinge, forseer 'n blinde instink hulle om voort te beur al is dit na hulle eie dood.<sup>87</sup>

Met sy teorie oor waarom walvisse strand, het Reitz hom bevind in die geselskap van 'n groot hoeveelheid wetenskaplikes wat al 'n oplossing vir die probleem probeer vind het. 'n Wye verskeidenheid redes is al vir die verskynsel gegee - van weerkundige toestande tot aardmagnetisme, van vlootkrygsoefeninge tot besoedeling, siektes en parasiete en selfs moegheid om in 'n wêreld te woon wat ondraagbaar gemaak word deur menslike dwaasheid. Die presiese rede vir die verskynsel kon egter nog nooit vasgestel word nie. Reitz se teorie verskil nie te veel van die gedagte van hedendaagse wetenskaplikes dat strandings gebeur as gevolg van navigasieprobleme wat veroorsaak word deur versteurings in die aarde se magnetiese velde.<sup>88</sup>

Sy reis na Zoeloeland begin met 'n stelling wat wys dat Reitz in daardie stadium en ten spyte van wat hy reeds in sy lewe ervaar het nog nie daaraan gewoond was om in die openbare oog te wees nie. Tydens die reis vanaf Kaapstad na Durban is hy op elke platform en halte deur afvaardigings, burgemeesters, magistrats en partyleiers ingewag. Vir hom was hierdie tipe van openbare verering nog nuut en hy het maar teruggesit en voorgegee dat hy daaraan gewoond was.<sup>89</sup> Vergaderings met afgevaardigdes het normaalweg gefokus op probleme in 'n spesifieke streek en hy het gou agtergekom dat 'n nuwe stel probleme baie vinnig te voorskyn kom wanneer

---

<sup>87</sup> D. Reitz, *No outspan*, pp. 165-166.

<sup>88</sup> P. Fontaine, *Whales and seals: Biology and ecology*, pp. 96 en 100.

<sup>89</sup> D. Reitz, *No outspan*, p. 28.



‘n minister in die omgewing was.<sup>90</sup> Dit was egter onvermydelik en hy het tydens al sy reise daarmee te doen gekry.

Reitz se vertelling van sy reis deur Zoeloeland is deurspek met die geskiedenis van dié gebied, sy inwoners en hulle kultuur. Hy vertel staaltjies van Shaka Zoeloe, Dingane, Cetshwayo en Usibepu. So tussen deur al die verhale wat hy van die Zoeloes vertel, vleg hy ook stories in oor die Europeërs se koms na die gebied en hy noem die name van die *Newark Castle*, ‘n skip wat in 1906 aan die Natalse kus gestrand het, John Dunn, ‘n Brit wat Zoeloeland in 1853 binnegekom het, en Charles du Pont en Robert MacNab, ‘n paar wettelose karakters wat in die gebied gewoon het.<sup>91</sup>

Uit sy beskrywing van Shaka blyk dit dat hy groot bewondering vir hom gehad het en dat hy inligting oor hom versamel het.<sup>92</sup> As gekyk word na die stories wat hy vertel het, was dit egter nie net Shaka wat sy belangstelling geprikkel het nie. Alhoewel sekere van sy stories nie verifieerbaar is nie, toon sy vertellings dat hy redelik ver gegaan het om kennis oor die gebied en sy mense op te doen. ‘n Verdere aspek wat dit van hom uitlig, is dat hy ‘n bobaas storieverteller was. ‘n Vermoë wat waarskynlik in sy gene was as na sy familie se geskiedenis en skryfkuns gekyk word. Wat hom egter uniek maak is dat hy gefokus het op sy omgewing, die geskiedenis van verskillende streke en die kulture wat hy teëgekom het. Anders as sy vader en sy broer Joubert het hy nie poësie en prosa geskryf nie.

Reitz se vermoëns het egter nie by die skryfkuns gebly nie. Dit het ook na vore gekom in die praatjies en toesprake wat hy gelewer het. Afhangende van watter kant van die politieke spektrum ondersteun is, was hy egter òf ‘n uitstekende spreker òf baie swak. *The Times* het hom beskryf as kragtig en interessant, met sterk oortuiging wat hy sonder vrees uitgespreek het.<sup>93</sup> *The Star* het hierop voortgeborduur en hom as ‘n “...ready and witty debater,

---

<sup>90</sup> D. Reitz, *No outspan*, p. 31.

<sup>91</sup> *Ibid.*, pp. 29-45.

<sup>92</sup> *Ibid.*, p. 29.

<sup>93</sup> *The Times*, 20/10/1944, Col. Deneys Reitz. High Commissioner for South Africa, p. 7.

endowed with great force of personality...” beskryf.<sup>94</sup> Leif Egeland, Volksraadslid vir Zoeloeland en later Hoë Kommissaris in Engeland, was egter van mening dat alhoewel Reitz ‘n dapper stryder op die politieke verhoog was, hy vergelykenderwyse ‘n swak spreker in die Parlement was. Volgens Egeland was sy uitspraak stotterend en het hy selde moeite gedoen om sy toesprake voor te berei. Egeland was ook van mening dat die enigste effektiewe uitlating wat hy Reitz ooit hoor maak het in verdediging van die 1936-begroting was. Reitz het glo gesê dat een van die beste bewyse van goeie beleid in ‘n regering ‘n gebrek aan goeie kritiek was en dat die opposisie se inmenging in dié debat slegs daarin geslaag het om die regering se hand te versterk.<sup>95</sup> Die stelling dat hy nie sy toesprake voorberei het nie, is deur Reitz bevestig. Volgens hom was hy eerder van die inspirasie van die oomblik afhanklik om sy sê te kon sê as vooraf beplanning.<sup>96</sup>

Na Reitz se toetrede tot die parlement is daar in privaatgesprekke gesê dat hy, omdat hy nie sy vermoëns as debatteerder uitgestal het nie, die teleurstelling van die nuwe kabinet was.<sup>97</sup> Tydens die debatte rondom die vrywaringswetsontwerp het hy egter tot sy reg as ‘n spreker gekom. Die *Cape Times* het in ‘n berig oor die debatte na ‘n “Brilliant speech by Colonel Reitz”<sup>98</sup> verwys. Die *Rand Daily Mail* het hom groot lof toegeswaai en gesê het dat hy ‘n “...gift of phrase, fluent, cultured and precise, which he turns with equal effect to the various ends of the orator – exposition, analysis, proof, conviction and appeal” gehad het. Volgens dié koerant was hy glo snedig en epigrammaties. Hy het die populariteit van die Nasionalistiese politiek toegeskryf aan rebellie en sedisie en het dit gekarakteriseer as “kort paaie na politieke bevordering”. Tussenwerpsels het hy met ‘n woord onderdruk. Die “opdringerige” Tommy Boydell van Durban (Greyville) het in duie gestort

---

<sup>94</sup> *The Star*, 19/10/1944, Career of Colonel Deneys Reitz. South African statesman, soldier and writer, p. 5.

<sup>95</sup> L. Egeland, *Bridges of understanding*, p. 95.

<sup>96</sup> UCT, Sibbett Collection, BC50, C40.3, D. Reitz - C.J. Sibbett, 13/03/1934.

<sup>97</sup> *Rand Daily Mail*, 10/04/1922, Great speech by Colonel Reitz. Surprise for the Assembly. Telling contribution to indemnity debate.

<sup>98</sup> SAB, SRP1/3/10/4, Debates of the House of Assembly of the Union of SA as reported in the Cape Times, 20 November 1915 – 25 June 1923, *The Cape Times*, 08/04/1922, Brilliant speech by Colonel Reitz, p. 129.



onder sy “All right, Charlie Chaplin, I’m coming to you”. Die “verwaande” F.C. Beyers van Edenburg is weer met die bynaam “The Hon. Mr. Sneerwell” sleggesê. Hy het oordrywing vermy en meer bereik deur wat hy teruggehou het. Deur die Nasionaliste se foute te onderbeklemtoon het hy hulle skuldgevoel verdiep. Volgens die *Rand Daily Mail* het Reitz die Nasionale Party se patriotisme geweeg en bevind dat hulle nooit hulle plek vol gestaan het nie. Groot dele van sy toespraak is gebruik om te spot met die vennootskap tussen die Nasionaliste en die Arbeiders. Sy toespraak het geëindig met ‘n veroordeling van die Nasionaliste as skuldig aan die bloedlating wat die Rand geestelik besmet het.<sup>99</sup>

Sy toespraak het nie dieselfde lof van die opposisie verkry nie. A.J. Werth van Kroonstad het dit ‘n uur van gekonsentreerde gif genoem. Volgens hom het Reitz op Smuts se rug na die Parlement gery en al wat hy tot in daardie stadium bereik het, was om die laaste vesting van die S.A.P. in die Vrystaat te verongeluk. Hy het ook gesê dat Reitz nie met ‘n belangrike pos soos dié van Minister van Lande vertrou kon word nie, aangesien hy geen verbintenisse met die belange van die mense gehad het nie. Hy het stellings van Reitz, soos byvoorbeeld dat die Nasionale Party vir die ontstaan van armblankes verantwoordelik was, afgemaak as uiterste nonsens, veral aangesien daar, volgens hom, reeds 96 000 armblankes in die land was in die jaar voordat die N.P. ontstaan het.<sup>100</sup>

Volgens Tommy Boydell kon Reitz ‘n goeie storie vertel of ‘n toepaslike grappie maak om ‘n punt te bewys.<sup>101</sup> Een uitstaande kenmerk van die toesprake wat hy in die Volksraad gelewer het, was gevolglik die gebruik van vergelykings en beelde om sy redevoeringe op te helder. Tydens ‘n bespreking van die Alkoholwetsontwerp op 15 Februarie 1928 het Reitz gesê dat een van die wysigings onder bespreking hom herinner het aan ‘n insident wat in Texas plaasgevind het. ‘n Besoeker aan ‘n dorpie het gevind dat die

---

<sup>99</sup> *Rand Daily Mail*, 10/04/1922, Great speech by Colonel Reitz. Surprise for the Assembly. Telling contribution to indemnity debate.

<sup>100</sup> *Rand Daily Mail*, 18/04/1922, Indemnity bill debate.

<sup>101</sup> T. Boydell, *My luck was in. With spotlights on general Smuts*, p. 301.

hele gemeenskap hard besig was om die plaaslike kerk af te breek. Toe hy die burgemeester vra hoekom hulle dit doen, het dié aan hom gesê dat 'n wet uitgevaardig is waarvolgens daar geen dranklisensies binne 250 meter van 'n plek van aanbedding mag wees nie en dat hulle gevolglik besig was om die kerk te skuif.<sup>102</sup>

Op 20 April 1931 meld hy dat die Afrikaanssprekende deel van die bevolking stelselmatig besig was om agteruit te gaan en dat die Nasionale Party niks probeer doen om dit te stop nie. Om dit te beklemtoon vertel hy die storie van 'n seekaptein wat, toe hy die hawe bereik, meld dat hy 'n skip gesien het wat gestrand het. Die seekaptein het glo gesê: "We rendered the distressed crew all the help in our power through the speaking trumpet, and then we passed on." Volgens Reitz was al hulp wat die armblanke Afrikaanssprekende van die Nasionale Party verkry het, deur middel van 'n luidspreker gelewer.<sup>103</sup> Tydens dieselfde toespraak het hy ook gesê dat die regering soos 'n man was wat 'n vinnige, losbandige lewe gelei het en dan siek word. Dit is nie sy skuld dat hy siek word nie, maar sy voormalige losbandige lewe maak dat hy nie veel weerstand kan bied nie. Hy kan nie beter word nie. Die N.P. het, volgens Reitz, 'n uitspattige, wilde lewe gelei. Siekte het hulle nie doodgemaak nie, maar dit was as gevolg van hulle oordadige gewoontes dat hulle geen weerstand kon bied nie. Dit was glo die rede waarom hulle die publiek belas en die staatsdiens se fondse weggeneem het.<sup>104</sup>

### **6.3 'n Reis na die Benede-Oranjerivier**

Na sy besoek aan Zoeloeland was Reitz se volgende reis teen die einde van 1921 na die Benede-Oranjerivier om daar met boere te onderhandel oor hulle

---

<sup>102</sup> SAB, SRP1/3/26, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Fifth Session, Fifth Parliament, 14th October 1927 to 1st June 1928, vol. 10 (14th October 1927 to 3rd April 1928), 15/02/1928, kol. 1049.

<sup>103</sup> SAB, SRP1/3/33, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Third Session, Sixth Parliament, 30th January to 6th June 1931, vol. 17 (13th April to 6th June 1931), 20/04/1931, kols. 2647-2648.

<sup>104</sup> *Ibid.*, kol. 2649.



besproeiingsprobleme. Nadat 'n ooreenkoms deur die strydende partye bereik is, het hy sy tog voortgesit tot by die Augrabies-waterval. Hier het sy avontuurlike, maar ook uiters onverantwoordelike, natuur weer na vore gekom. 'n Jong inwoner van die omgewing het hom in moeilike omstandighede tot by 'n punt sowat 350 meter agter die waterval begelei. Reitz het, volgens sy eie vertelling, die aanname gemaak dat die water in 'n sirkelbeweging vloei en dat dit nie naastenby so gevaarlik was as wat dit gelyk het nie. Om sy teorie te toets het hy in die kloof op geswem tot by 'n grot agter die waterval. Hier het hy 'n rukkie vertoef voordat hy weer na sy gids teruggekeer het. Toe hy sy jong gids se vader vra of die kloof al vantevoren geswem is, het dié gesê dat niemand al ooit so gek was om dit te probeer nie. Ten spyte van dié mening was Reitz trots op wat hy gedoen het en met die skrywe van *No outspan* meld hy dat niemand hom dit al ooit nagedoen het nie.<sup>105</sup>

Of hierdie daad van hom wel moontlik was, word sterk in twyfel getrek deur Nico Schwartz, die eerste ekoloog van die Augrabies-waterval Nasionale Park wat in 1967 hier gestig is. Ten eerste twyfel hy of Reitz teen die kranse sou kon afklim om die waterval te bereik. Volgens hom was dit slegs begaanbaar deur veelkleurige akkedisse en swaeltjies. Hy twyfel ook of Reitz in die rivier sou kon swem. Die Augrabies-waterval is in volume die sesde grootste in die wêreld en die maalstroom daaronder is 130 meter diep. Dat Reitz onder die waterval kon deurswem nadat die Oranjerivier met al sy mag 56 meter ver daarop val, was volgens Schwartz onmoontlik.<sup>106</sup>

Waarom sou Reitz hierdie storie opmaak en boonop publiseer? Was hy dalk van mening dat dit *No outspan* meer kleurvol sou maak, of was dit bloot deel van sy ewige poging om te oordryf of sy eie beuel soms misplaas te blaas? Na alle waarskynlikheid 'n kombinasie van die genoemde faktore. Reitz was geneig om kleurvolle stories op te dis, hetsy in die parlement of daarbuite. Sy besoek aan die Augrabies-waterval sou dus aan hom die ideale geleentheid

---

<sup>105</sup> D. Reitz, *No outspan*, pp. 46-48.

<sup>106</sup> <http://www.q.co.za/directory/travelstories/001213-falls.htm>, *Place of the great noise*, 12/04/2007.



gegee het om sy vermoëns as storieverteller tot uiting te laat kom. Om na 'n waterval te staan en kyk, is nie naastenby so 'n interessante verhaal soos om deur een te swem nie. Dit bring egter ook 'n ander deel van sy persoonlikheid na vore, naamlik die verromantisering van sy eie rol in die ervaringe wat hy gehad het. Die indruk word geskep dat hy, soos toe hy 'n jong seun was, hom steeds as die held in sy eie fantasieë gesien het.

Vanaf Augrabies is Reitz na Namakwaland waar hy herinneringe opgeroep het oor die tydperk wat hy tydens die Anglo-Boereoorlog daar deurgebring het. Hy het ou vriendskappe weer hernu en die grafte van kamerade wat gesneuwel het, asook die plek waar die spioen Colyn gefusilleer is, besoek. Politiek was die heersende passie in die streek en in elke dorp moes hy 'n toespraak lewer. Hy verklaar dat politiek vir dié boere 'n nasionale tydverdryf was, soos stiergevegte in Spanje, en dat dit die plek van teaters, bioskope en sport ingeneem het.<sup>107</sup>

Op pad terug na Pretoria het Reitz 'n besoek by genl. Christiaan de Wet op sy plaas in die Vrystaat gaan aflê. Hy het egter 'n groot skok gekry. In plaas van die held van die Anglo-Boereoorlog, 'n sterk en forse man, het hy 'n verwaarloosde en inmekaargekrimpde De Wet teëgekom. Sy baard was onversorg, sy vetters het op die grond gesleep en sy klere het los aan sy uitgeteerde liggaam gehang. Sy hande was geswel van een of ander siekte en hy het gestrompel as hy loop. Hy kon ook nie onthou waarom hy wou gehad het dat Reitz hom moet besoek nie. Reitz was van mening dat De Wet graag oor die verlede wou gesels en vriendskapsbande weer wou optel, maar hy sou nooit die waarheid weet nie.<sup>108</sup> De Wet het kort hierna, op 3 Februarie 1922, gesterf en is na 'n staatsbegrafnis aan die voet van die Vrouemonument in Bloemfontein begrawe.<sup>109</sup>

Na afloop van sy besoek aan die Benede-Oranjerivier is Reitz terug na Pretoria en sy "amptelike dwangarbeid". Daar was van hom verwag om aan

---

<sup>107</sup> D. Reitz, *No outspan*, p. 48.

<sup>108</sup> *Ibid.*, pp. 48-50.

<sup>109</sup> W.J. de Kock (hoofred.), *Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek I*, pp. 243-249.





meer onoplosbare probleme aandag te gee as wat hy ooit gedroom het in enige Suid-Afrikaanse portefeulje bestaan. Die hoeveelheid en variëteit vraagstukke wat voorgekom het, het Reitz en sy kollegas laat wonder of kabinetsministers in ander lande met groter bevolkings 'n ooreenstemmende toename in las gehad het en hoe hulle dit enigsins oorleef het. Dit het egter aan Reitz geleentheid gegee om die vreugde te ervaar van hoe dit voel om 'n demokrasie te bestuur.

Boere-verteenwoordigers het aangedring op hoër landboupryse, terwyl afvaardigings afkomstig uit die stede op laer lewenskoste aangedring het. Die uiteenlopende belange van mynbase en –werkers moes op een of ander manier vereenselwig word. Spoorwegbeamptes wou hoër salarisse gehad het, terwyl die algemene publiek gevra het vir die verlaging van reisgeld. Die toestaan van een eis het 'n ander 'n finansiële onmoontlikheid gemaak. In albei gevalle het dit die politieke steun van die onsuksesvolle aansoeker vervreem. Wanneer 'n staatsamptenaar met 'n Engelse van bevorder is, is die regering beskuldig dat hulle met die Britte flikflooi. Wanneer 'n staatsamptenaar met 'n Hollandse van egter bevorder is, is die regering van rasse voortrekkery beskuldig. As die goudmyne belas is, het Johannesburg en die Randse dorpe 'n ophef gemaak. As die regering hulle nie belas het nie, het die plattelandse politici verklaar dat hulle in die diens van Hoggenheimer<sup>110</sup> en die kapitaliste was. Die uitsteek van 'n hand van hulp na een industrie het 'n vloedgolf van eise van soortgelyke behandeling van vele ander ondernemings tot gevolg gehad.<sup>111</sup>

By elke vergadering in die platteland is die regering veroordeel dat hulle te veel geld op die dorpe bestee en by vergaderings in die stede is hulle weer beskuldig dat hulle te veel op die boere spandeer. Swerms sprinkane het die land ingekom en nadat 'n miljoen pond gespandeer is om hulle uit te roei, het regsgedinge vir bykans dieselfde bedrag ontstaan as vergoeding vir beeste

---

<sup>110</sup> Waarskynlik 'n verwysing na D.C. Boonzaaier se spotprentkarakter wat in *Die Burger* verskyn het. Hoggenheimer was die verpersoonliking van wat destyds beskou is as die drie vernaamste vyande van die Afrikaner -- die Engelse, die Jode en buitelandse kapitaal.

<sup>111</sup> D. Reitz, *No outspan*, p. 50.



wat dood is aan die sprinkaangif. Dan was hulle boonop ook nog met die grille van die Suid-Afrikaanse klimaat opgeskeep. As hulle begroot het vir 'n groot mielie oes en 'n tekort aan koring, was dit baie waarskynlik dat hulle op die ou end met 'n tekort aan mielies en 'n oorskot van koring gesit het. Met die uitbreek van 'n ernstige droogte in die Middellande is 'n wetsontwerp by die parlement ingedien om die slagoffers te help. Terwyl die wetsontwerp nog onder bespreking was, is dieselfde mense deur stortreën weggespoel en die wetsontwerp moes inderhaas in 'n vloedverligtingswet verander word.

Ten spyte van al dié probleme het die regering, volgens Reitz, hulle bes gedoen en was dit, na alles, 'n interessante en gebeurtenisvolle tydperk. Dit het egter gou vir hom duidelik begin raak dat die S.A.P. se tyd aan die uitloop was. Hulle politieke teenstanders se aggressie het toegeneem en hulle politieke vergaderings het al hoe luidrugtiger geraak.<sup>112</sup>

Behalwe vir die toenemende druk deur die opposisie het 'n aantal interne opstande deur swartmense in die vroeë 1920's daartoe bygedra dat die S.A.P. se steun verder agteruitgegaan het. Die eerste van dié voorvalle was 'n botsing met 'n swart godsdienstige sekte, die Israeliete, by Ntabelanga naby Bulhoek in die omgewing van Queenstown in die Oos-Kaap. Die Israeliete het gewoonlik in die omgewing versamel om die Joodse Paasfees te vier, maar in 1920 het hulle 'n tabernakel en 'n aantal hutte opgerig sonder om dit te registreer of belasting te betaal. Besware van wit en swart dat die Israeliete hulle beeste op aangrensende grond laat wei, is geïgnoreer. Verskeie pogings is aangewend om die Israeliete te oorreed om pad te gee, maar almal was onsuksesvol. Die gevolg was dat 'n polisiemag van 800 man in Mei 1921 na Bulhoek gestuur is om die saak te beredder. 'n Ultimatum is aan die Israeliete uitgereik om die gebied te ontruim, maar hulle het geweier en het die polisie met kieries, assegaai en swaarde aangeval. Die polisie het met geweervuur geantwoord en meer as 180 persone is gedood en 100 gewond.<sup>113</sup>

---

<sup>112</sup> D. Reitz, *No outspan*, pp. 50-51.

<sup>113</sup> H. Giliomee en B. Mbenga (reds.), *Nuwe geskiedenis van Suid-Afrika*, p. 247.

Die voorval het tot groot kritiek teen die regering gelei wat daarvan beskuldig is dat hulle troepe die grense van noodsaaklikheid oorskry het - 'n siening waarmee Reitz saamgestem het. Die bloedvergieting was nie nodig nie. Volgens hom kon dieselfde eindresultaat bereik gewees het as die Israëliete uitgehonger is totdat hulle oorgegee het. Hy was boonop van mening dat die regering gelukkig was dat ander swartes nie die Israëliete vertrou het nie en dat die voorval nie tot 'n algemene opstand onder die verskillende stamme gelei het nie.<sup>114</sup> Jan Smuts se persoonlike beeld is groot skade deur die onderdrukking van dié opstand aangedoen. Sy vyande het later na hom as die “slagter van Bulhoek” verwys.<sup>115</sup>

In 'n soortgelyke voorval 'n jaar later het die regering weer oormatige geweld gebruik, hierdie keer teen die Bondelswarts in Suidwes-Afrika. Die Bondelswarts het geglo dat hulle hulle tradisionele grondgebied en leiers sou terugkry wanneer Suid-Afrika die land oorneem, maar dit het nie gebeur nie. Die Suid-Afrikaanse regering het nuwe en meer beperkende maatreëls ingestel, onder meer 'n hondebelaasting. Die Bondelswarts het hierteen in opstand gekom en 'n mag van 370 lede en militêre vliegtuie is gestuur om hulle te bedwing. Die uiteinde was dat 117 mans, vrouens en kinders gedood is. Die Arbeidersparty het Smuts na dié voorval “The bloody Jeffreys of South Africa” gedoop.<sup>116</sup>

Beide hierdie voorvalle herinner aan 'n soortgelyke voorval tydens die Anglo-Boereoorlog toe Manie Maritz se kommando in Januarie 1902 30 Basters by Leliefontein uitgewis het. In *Commando* was Reitz se siening dat dit 'n “...ruthless and unjustifiable act” was en dat Smuts bitter ongelukkig daaroor was.<sup>117</sup> Negentien jaar later het Smuts egter soortgelyke dade uitgevoer. In *No outspan*, wat 21 jaar na die Bulhoek-slagting gepubliseer is, het Reitz saam met die persone wat dié voorval veroordeel het, gestem. Hy was egter

---

<sup>114</sup> D. Reitz, *No outspan*, p. 51.

<sup>115</sup> H. Giliomee en B. Mbenga (reds.), *Nuwe geskiedenis van Suid-Afrika*, p. 247.

<sup>116</sup> J. Barber, *South Africa in the twentieth century*, p. 82. Waarskynlik 'n verwysing na George Jeffreys (1645-1689) wat na die Monmouth-rebellie in 1685 daartoe bygedra het dat 1 400 rebelle skuldig bevind en ter dood veroordeel is.

<sup>117</sup> D. Reitz, *Commando*, pp. 298-299.



in 1921 deel van die regering en die moontlikheid dat hy daarvan kennis gehad het en dat hy die optredes ondersteun het, is goed. Met die agternakennis waaroor hy beskik het, sou dit gevolglik heel maklik gewees het om homself in *No outspan* te verontskuldig. Die voorval wys egter ook hoe die wiel gedraai het. In 1902 was Reitz en Smuts nie persoonlik by die Leliefontein voorval betrokke nie en om kritiek daarop te lewer, sou maklik gewees het. Om hulle eie optrede in 1921 te veroordeel, sou egter veel moeiliker gewees het.

Die grootste krisis in die S.A.P. se bewindstydperk het egter ontstaan as gevolg van ekonomiese en industriële ontwikkelinge. In die vroeë 1920's het die wêreldwye ekonomiese krisis ook die goudmynbedryf in Suid-Afrika bereik en het ongeveer die helfte van die myne teen 'n verlies gefunksioneer. Uit 'n finansiële oogpunt was die oplossing eenvoudig: aangesien swart werkers minder as wit werkers betaal is, moes meer swartes en minder wittes aangestel word. In Desember 1921 het die goudmynmaatskappye gevolglik aangekondig dat halfgeskoolde poste nie meer net beperk sou wees tot witmense nie. Terselfdertyd het die steenkoolbedryf die salarisse van wit steenkoolmynwerkers verminder, 'n aksie wat hulle nie wou aanvaar nie. Op 1 Januarie 1922 het die steenkoolmynwerkers begin staak<sup>118</sup> en op 10 Januarie het die werknemers van die goudmyne, die Victoria Falls and Transvaal Power Company-kragstasies en die masjienwerkplase hulle by die stakende steenkoolmynwerkers aangesluit.<sup>119</sup>

Die staking het die werk op alle myne van Randfontein in die weste tot by Springs in die ooste en in die Johannesburgse masjienwerkplase byna heeltemal tot stilstand gebring. Terselfdertyd is die kragstasies van die Victoria Falls and Transvaal Power Company op een na afgeskakel. Die gevolg was dat meer as 20 000 wit en nagenoeg 180 000 swart mynwerkers nie kon werk nie.<sup>120</sup> Soos wat die situasie versleg het, het die stakers hulle in kommando's georganiseer, hulleself bewapen en die strate van die

<sup>118</sup> R. Lacour-Gayet, *A history of South Africa*, p. 264.

<sup>119</sup> A.G. Oberholster, *Die mynwerkerstaking: Witwatersrand 1922*, p. 86.

<sup>120</sup> *Ibid.*, p. 87.



verskillende dorpe aan die Witwatersrand gepatrolleer. Aanvanklik het hulle hulleself met redelike onskadelike aktiwiteite, soos driloefeninge, besig gehou, maar deur die loop van Februarie 1922 het hulle al hoe meer gewelddadig en oproerig begin raak. Hulle houding was aggressief en sabotasievoorvalle en aanrandings op stakingverbrekers en swartes was aan die orde van die dag. Op 10 Maart is aanvalle op polisiestases geloods deur onder meer skerpskutters en met tuisgemaakte bomme.<sup>121</sup>

Op dieselfde dag het Smuts krygswet afgekondig en die Unie-Verdedigingsmag is ingeroep om die situasie onder beheer te kry. Die gevolg was dat 153 mense gedood en 534 gewond is. 4 570 persone is gearrester, insluitende 62 vrouens en vier kinders. 650 stakers is voor die hof gedaag, 18 ter dood veroordeel en vier gehang.<sup>122</sup> Die staking is amptelik teen middernag op 17 Maart 1922 afgelas.<sup>123</sup>

Die stakings het vroeg reeds 'n politieke kleur aangeneem met beskuldigings wat tussen die verskillende partye rondgeslinger is. Verskeie S.A.P.-lede het die Nasionaliste beskuldig dat hulle munt uit die stakings wou slaan deur die Smuts-regering in onguns te bring en die N.P. te bevoordeel. Reitz het op 7 April 1922 in die Volksraad beweerd dat Tielman Roos en ander N.P.-leiers die staking wou gebruik om stemme te werf. Hulle wou uit die land se probleme munt slaan en het die gedagte laat posvat dat rebellie en rewolusie 'n kortpad kon wees om hulle politieke ideale te verwesenlik. Uitsprake dat die staking deel was van 'n bolsjewistiese opstand was volgens hom dus nie waar nie. Hy het geskat dat 90% van die stakers Afrikaanssprekende Nasionaliste was wat die wapen opgeneem het omdat hulle geglo het plattelanders sou hulle help. Die N.P. was dus moreel skuldig aan die bloedvergieting wat voorgekom het. Reitz het ook gesê dat hy nie verbaas sou wees as van die "eerbare" moordenaars van Fordsburg eendag in die Volksraad sou sit nie.<sup>124</sup>

---

<sup>121</sup> A.G. Oberholster, *Die mynwerkerstaking*, pp. 142, 157-158.

<sup>122</sup> R. Lacour-Gayet, *A history of South Africa*, p. 265.

<sup>123</sup> A.G. Oberholster, *Die mynwerkerstaking*, p. 187.

<sup>124</sup> SAB, SRP1/3/10/4, Debates of the House of Assembly of the Union of South Africa as reported in the Cape Times, 20<sup>th</sup> November 1915 to 25<sup>th</sup> June 1923. *The Cape Times*, 08/04/1922, Indemnity Bill



Vir die S.A.P. was die staking 'n ramspoed. Hulle teenstanders het hulle beskuldig dat hulle te hard teen die stakers opgetree het, terwyl hulle ondersteuners weer gesê het dat hulle nie gou genoeg opgetree het nie. Die verhoor van die voorbokke het verder olie op die vuur gegooi. Hulle is nie vir hoogverraad verhoor nie, maar vir die koelbloedige moord van burgerlikes en swartes. Die doodsvonnisse van die ergste oortreders het groot openbare reaksie tot gevolg gehad. Massa vergaderings is gehou, petisies is geteken en daar is aangedring op die begenadiging van die beskuldigdes. Die regering het egter voortgegaan met sy ingeslane rigting en die ter dood veroordeeldes is gehang.

Reitz het geglo dat die regering korrek opgetree het, maar dat hulle 'n swaar prys daarvoor betaal het. Die revolusie, soos wat hy dit genoem het, het hulle baie aansien laat verloor en die teregstelling van die stakers se leiers selfs nog meer.<sup>125</sup> In 1926 regverdig Reitz die S.A.P. se optrede deur te sê dat dit 'n tragiese plig en noodsaaklikheid was dat die skietery plaasgevind het. Volgens hom kon Suid-Afrika God op hulle knieë dank dat hulle 'n sterk regering gehad het in daardie kritiese tyd. Indien nie, sou Johannesburg tot op die grond afgebrand gewees het. Hy was boonop van mening dat die Nasionaliste nie die reg gehad het om oor die skietery te praat nie. Baie van hulle was glo net parlamentslede omdat hulle jong Suid-Afrikaners geskiet het. Volgens hom het genl. Kemp in die parlement gesit as lid van die kabinet omdat hy baie van sy Suid-Afrikaanse genote geskiet het en nie op grond van sy vermoëns nie.<sup>126</sup>

Die staking het 'n ander, meer vernietigende effek vir die S.A.P. gehad, naamlik om die magte van die Arbeiders en die Nasionaliste nader aan mekaar te bring.<sup>127</sup> Ongeag hulle verskille is die N.P. en die A.P. deur hulle vyandigheid teenoor die regering, asook hulle vasberadenheid om witmense

---

Debate. Brilliant speech by Colonel Reitz. Slashing expose. Hertzog and Roos as "political plumbers", p. 129.

<sup>125</sup> D. Reitz, *No outspan*, pp. 52-53.

<sup>126</sup> *The Star*, 11/09/1926, Nationalists and the Union Jack. Boer War Memories. Sharp rebuke by Col. Deneys Reitz. Racialism that has ruined Union's big Chance.

<sup>127</sup> D.W. Krüger, *The making of a nation*, p. 126.

teen swartmense te beskerm, verenig. Dit het aan hulle die geleentheid gegee om 'n ooreenkoms (pakt) te vorm waaronder hulle aan die volgende verkiesing kon deelneem.<sup>128</sup>

#### 6.4 'n Besoek aan Portugees-Oos-Afrika

Ten spyte van die probleme wat die S.A.P. in die gesig gestaar het, het Reitz steeds geleentheid gemaak om reise te onderneem. Of dit was as gevolg van 'n fatalistiese houding van wat moet gebeur moet gebeur, of bloot omdat hy nie in daardie stadium werklik besef het wat in Suid-Afrika aan die gebeur was nie, is nie duidelik nie. Hy het egter nie sy gunsteling tydverdryf agterweë laat bly nie.

Die eerste van sy reise na die 1922 stakings aan die Witwatersrand was 'n besoek aan Portugees-Oos-Afrika in Junie 1922 op uitnodiging van die goewerneur van die gebied, Manuel de Brito Camacho (1862-1934). Een van die aktiwiteite wat vir hom gereël was, was 'n olifantjag, iets waarna hy nie besonder uitgesien het nie. Volgens hom het hy tydens die Duits-Oos-Afrika veldtog begin om wilde diere wat onnodig gejag word, jammer te kry. Hy was van mening dat die mens slegs vir voedsel moes jag.<sup>129</sup> Hierdie gevoel oor die sinlose jag van diere is 'n tema wat gereeld in *No outspan* na vore kom. Met tyd het dit 'n al hoe belangriker oorweging in sy lewe geraak en saam met sy liefde vir die natuur, het dit waarskynlik aanleiding gegee tot sy latere betrokkenheid by natuurbewaring.

Aangesien hy egter graag wou sien hoe Portugees-Oos-Afrika lyk en boonop 'n geleentheid gesoek het om uit Suid-Afrika weg te kom na die onaangename gebeure aan die Rand,<sup>130</sup> het hy Camacho se uitnodiging aanvaar. Die beloofde jagtog het wel plaasgevind, maar dit was, tot Reitz se groot verligting, nie suksesvol nie. Na afloop van die jagtog het 'n voorval

---

<sup>128</sup> J. Barber, *South Africa in the twentieth century*, p. 85.

<sup>129</sup> D. Reitz, *No outspan*, pp. 53-54.

<sup>130</sup> *Ibid.*, p. 54.



egter plaasgevind wat Reitz genoegsaam geamuseer het om in *No Outspan* weer te gee. 'n Muscat donkiehings wat die vorige jaar van sy eienaar weggehardloop het, is deur een van die Askari's gevang. Die hings het wild saam met 'n trop Sebras geleef en was nie goed versorg nie. Sy pels was gekoek met modder, stof, klitsgras en grassade en hy was oortrek van littekens en kneusplekke soos hy deur die Sebras geskop is. Vir Reitz het hy soos 'n muskusbees gelyk met sy gekoekte hare. Die donkie het egter 'n onboetvaardige glinster in sy oë gehad, amper asof hy wou sê dat hy die tyd van sy lewe gehad het en dat hy dit weer sou doen indien hy die geleentheid sou kry.<sup>131</sup>

Alhoewel Reitz dit waarskynlik nie so bedoel het nie, kan daar sekere ooreenkomste tussen hom en die donkie gesien word. Beide van hulle was hardkoppig en sou hulle deur niks laat onderkry nie. Albei van hulle was baie erg oor die ongerepte natuur en het daarvan gehou om daarin te "verdwyn". Die werk waaraan hulle onderwerp is, is gesien as 'n juk om die nek en nie een van hulle sou skroom om daarvan weg te breek nie.

Terug in Pretoria was Reitz weer onderwerp aan sy ministeriële sleurwerk. Augustus 1922 het egter aan hom geleentheid gegee om na Sekhukhune-land te gaan om daar aan grondvraagstukke aandag te gee. Soos met sy ander reise spandeer hy verskeie bladsye in *No outspan* om die geskiedenis van die Bapedi en Sekhukhune te beskryf, maar slegs 'n enkele paragraaf oor sy eie bedrywighede. Uit dié paragraaf blyk dit dat opmetings wat in vroeë jare gedoen is, foutief was. Bakens is verkeerdelik opgerig of verwyder, waterregte het oorvleuel en 'n groot aantal probleme het hieruit gespruit. Die verwagting was dat Reitz dit sommer daar en dan sou oplos, maar hy het slegs in die skadu van 'n soetdoringboom gesit en getuienis afneem terwyl deputasies hulle eise en teeneise ingestel het. Later het hy egter 'n wetsontwerp by die parlement ingedien wat 'n mate van orde in die chaos geskep het.<sup>132</sup>

---

<sup>131</sup> D. Reitz, *No outspan*, pp. 54-55.

<sup>132</sup> *Ibid.*, pp. 56-59.



Op 2 Maart 1923 is Reitz se saai ministeriële lewe opgekikker met sy jongste seun, Claude Michael,<sup>133</sup> se geboorte in Muizenberg. 1923 was egter ook 'n jaar waarin Smuts se aansien 'n algehele laagtepunt bereik het en 'n drastiese sukses was nodig om vertroue in hom en die regering te herstel.<sup>134</sup> Die aktiwiteit waarop hulle gefokus het om dit te doen, was egter tot mislukking gedoem. Smuts was gretig om die Unie se grense uit te brei en het gehoop om Suid-Rhodesië te oortuig om as 'n vyfde provinsie by die Unie aan te sluit. Vandat Europeërs dié gebied beset het, is dit deur die Brits Suid-Afrikaanse Maatskappy geadministreer. Die Maatskappy se oorheersing van die gebied sou egter teen die einde van 1924 tot 'n einde kom en die inwoners moes 'n besluit oor hulle toekoms neem. Tradisioneel was daar noue ekonomiese en kulturele bande tussen Suid-Rhodesië en Suid-Afrika en Smuts het gepoog om hulle te oortuig om hulle lot by die Unie in te gooi. Sy terme was uiters gunstig – addisionele verteenwoordiging asook 'n spesiale finansiële subsidie.<sup>135</sup>

Om steun vir die nouer samewerking tussen Suid-Afrika en Rhodesië te werf, het Reitz en Smuts Natal en Zoeloeland in die winter van 1923 besoek. Hulle voorstelle het egter groot teenstand plaaslik en in Rhodesië gekry. Die Suid-Afrikaanse beesboere was van mening dat die Rhodesiërs met hulle goedkoop grond en goedkoop arbeid die markte sou oorheers.<sup>136</sup> Die opposisie was boonop bevrees om 'n hele land se swart bevolking by dié van die Unie te voeg. Hulle het die wit inwoners van Suid-Rhodesië as imperialiste gebrandmerk wat die Britse verbintenis en Smuts se posisie sou versterk.<sup>137</sup> Die grootste teenstand het egter van die Rhodesiërs self gekom. Hulle was gekant teen die nasionalistiese beweging in die Unie en was nie bereid om by die Suid-Afrikaanse ras- en taalkwessies betrek te word nie.<sup>138</sup> Tydens 'n referendum om te besluit oor insluiting by Suid-Afrika of selfregering binne die Britse Ryk, het die kiesers in Suid-Rhodesië met 'n

---

<sup>133</sup> N.A. Bosch Reitz en F.G.L.O. van Kretschmar, *The Bosch Reitz Genealogy c.1510-1991*, p. 76.

<sup>134</sup> R. Lacour-Gayet, *A history of South Africa*, p. 265.

<sup>135</sup> J. Barber, *South Africa in the twentieth century*, p. 84.

<sup>136</sup> D. Reitz, *No outspan*, p. 60.

<sup>137</sup> J. Barber, *South Africa in the twentieth century*, p. 84.

<sup>138</sup> D. Reitz, *No outspan*, p. 60.



groot meerderheid ten gunste van laasgenoemde opsie gestem.<sup>139</sup> Smuts se idee van 'n groter Suid-Afrika is gevolglik verwerp en die S.A.P. se posisie in Suid-Afrika het nog verder versleg.

Na afloop van hierdie verenigingspogings is Reitz en Smuts na Zoeloeland waar Smuts die moontlikheid van 'n hawe in Sodwanabaai wou ondersoek. Hulle is vergesel deur sir George Buchanan, 'n siviele ingenieur, en 'n troep berede polisie.<sup>140</sup> Buchanan het Suid-Afrika op versoek van die Unieregering besoek om 'n verslag oor die vervoerprobleme, veral in verband met hawens, uit te bring. Hy het op die ou end drie verslae aan die regering voorgelê wat gehandel het oor haweadministrasie en –beheer, algemene finansiële vrae, handel en akkommodasie vir skepe en die verwagte ontwikkeling van die handel.<sup>141</sup> Terwyl Buchanan sy ondersoek gedoen het, het Reitz-hulle visgevang, die omgewing verken en vir die pot gejag. Volgens Reitz was dit die eerste werklike vakansie wat Smuts in baie jare beleef het en kon hulle vergeet van hulle politieke probleme. Buchanan se verslag het nie veel aftrek gekry nie en het diep weggesteek geraak in 'n vakkie van 'n lessenaar in Pretoria.<sup>142</sup>

Die merkwaardigste deel van hierdie reis was Reitz se bespiegeling oor tsetse vlieë. Hulle perde is volgens Reitz deur die Zoeloelandse tsetse vlieg, 'n subspesie van die *Pallidipes* wat nie slapende siekte by mense veroorsaak nie, gesteek. Hulle het egter met hulle tog voortgegaan aangesien 'n perd wat deur 'n tsetse vlieg gesteek is nog vir weke kon lewe voordat die gif aktief raak. Volgens Reitz was daar selfs 'n geloof dat dit nie aktief raak voordat die eerste reëns val nie. Reitz meld verder dat die vlieë, om een of ander onverklaarbare rede, nie eenvormig versprei is nie, maar dat hulle in stroke voorgekom het. Die plaaslike inwoners kon die stroke baie duidelik aandui en het daarin geslaag om met beeste te boer ten spyte van die vlieë se teistering. Hy was van mening dat die vlieë nie net van wild afhanklik was nie,

---

<sup>139</sup> R. Lacour-Gayet, *A history of South Africa*, p. 265.

<sup>140</sup> D. Reitz, *No outspan*, pp. 60-61.

<sup>141</sup> C.J. Beyers (hoofred.) en J.L. Basson (red.), *Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek V*, p. 108.

<sup>142</sup> D. Reitz, *No outspan*, pp. 61-62.

maar dat een of ander soort plant, wat tot in daardie stadium nog nie ontdek was nie, noodsaaklik was vir hulle oorlewing - 'n opinie wat volgens hom nie baie gewild in Zoeloeland was nie.<sup>143</sup> In latere jare, tydens sy tydperk as Minister van Landbou, het Reitz groot hoeveelhede geld in sy departementele begroting opsygesit in 'n poging om van hierdie pes ontslae te raak.<sup>144</sup>

Bogenoemde stelling oor die tsetse vlieë was nie die enigste wat Reitz gemaak het wat opspraak sou kon wek nie. In 'n beskrywing van die Zoeloe nasie, meld hy, uiters neerhalend, dat "... the Zulu, for all his fierce qualities, is an overgrown child..."<sup>145</sup> Dit toon 'n paternalistiese houding wat algemeen van die tydperk waarbinne Reitz geleef het, was. Witmense, veral Afrikaners, het van die standpunt uitgegaan dat swartmense hulle minderes is en so behandel moes word. Reitz het egter, waarskynlik heeltemal onbewustelik, besef dat sy optrede nie op alle plekke aanvaarbaar was nie. Tydens 'n huldigingseremonie wat vir Reitz en Smuts tydens hulle besoek aan Natal gehou is, het Mankulumane, die eertydse hoof raadgewer van Getswayo en Dinuzulu en, toe Reitz hom ontmoet het, Solomon, koning van die Usutu, hulle tereggewys oor die wyse waarop Dinuzulu tronk toe gestuur is na die Bambata rebellie in 1906. Mankulumane het hulle vertel dat die wittes Dinuzulu mislei het en dat hy as gevolg daarvan aan 'n gebroke hart gesterf het. Volgens Reitz was hulle almal beïndruk met wat Mankulumane gesê het en dat party van hulle selfs 'n bietjie skaam was daarvoor.<sup>146</sup>

## 6.5 Die Krugerwildtuin

In Augustus 1923 het Reitz die Sabie Wildreservaat op uitnodiging van James Stevenson-Hamilton, hoofbewaarder van die reservaat, gaan besoek. Hy is vergesels deur die Sekretaris van Lande, sy privaatsekretaris, asook verskeie lede van die Uitvoerende Komitee van die Provinsiale Raad wat onder meer

---

<sup>143</sup> D. Reitz, *No outspan*, pp. 61 en 62.

<sup>144</sup> *Ibid.*, p. 224.

<sup>145</sup> *Ibid.*, p. 65.

<sup>146</sup> *Ibid.*, pp. 65-67.



ook sy broer Hjalmar ingesluit het. Die besoek, wat 'n week lank geduur het, het afgespring by Komatipoort en het 'n toer in twee groot muilwaens en 'n bokkie aan Saliji, Benede-Sabie en Tshokwane behels.<sup>147</sup>

Volgens Reitz was die doel van die besoek om te gaan ondersoek instel na die vestiging van 'n wildreservaat wat sou verhoed dat al die groot wild in die gebied uitgewis word. Die Sabierivier-area is in 1898 deur Paul Kruger as 'n reservaat geproklameer en jag was daar verbode, maar dit was nie in 'n wet vervat nie. Reitz was bevrees dat die gebied onder politieke druk en as gevolg van die gebrek aan wetgewing weer oopgestel kon word. Die skaapboere van die hoëveld het juis geagiteer dat hulle toegelaat moet word om dié gebied vir winterweiding te gebruik en dit sou vereis dat die wild uitgeskiet sou moes word. Soortgelyke pogings van hulle in die verlede om dele van die reservaat oop te stel, was suksesvol. Vir Reitz was dit gevolglik belangrik vir iemand om standpunt teen hulle in te neem voordat dit te laat was.<sup>148</sup> Hulle dreigemente dat hy die pyn en lyding sou ervaar wat 'n kabinetsminister te beurt sou val as hy nie gehoor gee aan stemgeregtigde burgers nie, het hom geensins van koers laat verander nie. Hy was van mening dat aksie nodig was om Paul Kruger se droom vir die vestiging van 'n wildtuin te bewaarheid en sou sy bes doen om te sien dat dit realiseer.<sup>149</sup>

Tydens hierdie ondersoek was een van die grootste probleme wat hy ondervind het dat meer as 'n derde van die grond in privaat besit was en dat die eienaars daarvan graag die wild daarop wou skiet. Sy besoek het dit dus ook ten doel gehad om die moontlikheid te ondersoek om kroongrond buite die reservaat te gee aan die boere in ruil vir hulle plase.<sup>150</sup>

Dat sy onderhandelinge met die boere nie maklik was nie, is duidelik. 'n Petisie is deur boere vanuit die Barberton-distrik aan hom oorhandig waarin

---

<sup>147</sup> J. Stevenson-Hamilton, *South African Eden: From Sabi Game Reserve to Kruger National Park*, pp. 178-179

<sup>148</sup> D. Reitz, *No outspan*, p. 69.

<sup>149</sup> *Ibid.*, pp. 70-71.

<sup>150</sup> *Ibid.*, p. 71.

hulle geëis het dat 2 000 swartes en hulle vee van grond wat aan die boere se grond gegrens het, verwyder moet word. Op 'n vraag van Reitz waarheen hy hulle moet verwyder, was die antwoord dat daar noord van die Sabierivier in die Pelgrimsrus-distrik 'n gepaste stuk staatsgrond was. Dit het Reitz maak lag aangesien hy in daardie stadium reeds 'n ander afvaardiging, wat grond gehad het wat aan die genoemde staatsgrond gegrens het, te woord gestaan het. Hierdie boere het 'n gerug gehoor dat daardie spesifieke stuk grond in 'n swart reservaat verander sou word en hulle het daarop aangedring dat dit eerder gedoen moes word op die stuk grond in die Barberton-distrik soos aangedui in die voorafgenoemde petisie. Reitz se opmerking hieroor was dat om beide die afvaardigings se wense waar te maak, hy die swartes soos "...Mohammed's coffin..." tussen hemel en aarde sou moes laat hang.<sup>151</sup>

Terug in Pretoria het hy stappe begin neem om die Sabie-reservaat in 'n wildtuin te verander. Dit het ingesluit die opstel van 'n wetsontwerp<sup>152</sup> en ordonnansies vir die Park, die opmeting van plase, die onteiening van alle grond in privaat besit in die wildtuin en om grond buite die wildtuin se grense te vind om te ruil vir dit wat in privaat besit binne in die wildtuin oorgebly het.<sup>153</sup> Vanweë die 1924 algemene verkiesing en die oornome van die regering deur die Arbeiders- en Nasionale Party pakt was hy egter nie bevoorreg om die taak klaar te maak nie en is dit aan sy opvolger oorgelaat. In latere jare het dit aan hom plesier verskaf om te dink dat hy gehelp het om die fundamente van dié nuwe wildtuin te lê. Sy besoeke aan die Laeveld het hom ook 'n liefde vir die gebied laat ontwikkel wat sy lewe toenemend beïnvloed het.<sup>154</sup>

Voordat Reitz se ministeriële termyn geëindig het, het hy ook geleentheid gehad om sy gesag op ander gebiede vir natuurbewaringsdoeleindes te laat geld. In 1924 het hy die Ndumu Natuurreseervaat, 'n gebied van 9 712 hektaar

---

<sup>151</sup> J. Stevenson-Hamilton, *The Low-veld: Its wild life and its people*, pp. 252-253. Hierdie is waarskynlik 'n verwysing na die bygeloof wat in Europa bestaan het dat Mohammed se kis tussen reuse magnete in die lug gehang het.

<sup>152</sup> D. Reitz, *No outspan*, p. 71.

<sup>153</sup> J. Stevenson-Hamilton, *South African Eden*, pp. 180 en 217.

<sup>154</sup> D. Reitz, *No outspan*, p. 71.

in die Ingwavuma-distrik van Natal op die Portugese grens, wat vol seekoeie, inyala en talryke kleinwild was, geproklameer.<sup>155</sup> Hy het die reservaat geopen met die woorde: "I've done my duty to God and the hippo". Kritiek oor die proklamasie van die reservaat was dat indien Reitz in daardie stadium die AmaThonga wat tot 1963 in die Ndumu gebly het, daarby ingesluit het, sou die sosiale onrus wat in latere jare voorgekom het, nie plaasgevind het nie.<sup>156</sup>

Op 'n soortgelyke wyse het Reitz ook stappe gedoen om die olifantbevolking in die gebied naby aan die Sondagsriviervallei in die Oos-Kaap, wat bekend staan as die Addowoud, te beskerm. Hy het die woud waarin hulle gewoon het tot 'n reservaat laat verklaar om te verhoed dat die paar oorblywende olifante daar ook geskiet word.<sup>157</sup>

## 6.6 Die 1924-verkiesing

Die ekonomiese droogte wat in die vroeë 1920's geheers het, het nie in 1923 afgeneem nie. Alhoewel die salarisse van geskoolde wit werkers so hoog soos in enige ander land was, was die nasionale inkomste katastrofies laag. Werkloosheid het toegeneem, die boere het teen 'n drie jaar lange droogte en vallende pryse geveg en handel was traag. Plattelandse Afrikaners het die dorpe ingestroom en al hoe meer by industrieë en georganiseerde arbeid betrokke geraak. Hulle tradisionele rasse standpunte het die arbeiders se ekonomiese senuweeagtigheid begin versterk.<sup>158</sup>

Die heersende omstandighede het 'n gulde geleentheid geskep vir die Nasionale- en Arbeiderspartye om bande te versterk en 'n ooreenkoms is tussen hulle aangegaan om saam aan die volgende verkiesing deel te neem. Hulle is verenig deur 'n wedersydse vyandigheid teen die S.A.P.-regering,

---

<sup>155</sup> SAB, S.P. 140, Offisiële jaarboek van die Unie en van Basoetoeland, Betsjoeanaland-protectoraat en Swaziland, no. 22, 1941, p. 34.

<sup>156</sup> P. Dutton, Ndumu is sick and needs help, *African Wildlife*, vol. 57, no. 2, herfs 2003, p. 11.

<sup>157</sup> D. Reitz, *No outspan*, p. 68.

<sup>158</sup> F. Troup, *South Africa*, pp. 240.

asook 'n vasberadenheid om wit belange teen swartes te beskerm. Hertzog en kol. F.H.P. Creswell, die Arbeiderspartyleier, het op vier hoofpunte ooreengekom. (1.) Die regering en sy kapitalistiese bondgenote was besig om die land te ruïneer. (2.) Die pakt vennote sou hulle afsonderlike identiteite behou maar 'n verkiesingsooreenkoms sluit. (3.) Die N.P. sou op sake wat nodig was vir die vooruitgang van die land fokus en nie op afskeiding van die Britse Ryk aandring nie. (4.) Wanneer in regering sou die Pakt 'n program van sosiale en ekonomiese verandering om wit belange te hervorm, implementeer.

Vir die S.A.P.-regering het sake stelselmatig versleg. Alhoewel hulle nog 'n verdere twee jaar van regeer oorgehad het, was hulle posisie in die parlement uiters onseker. Die bevolking was oor die algemeen ontevrede en die party se teenstanders het as gevolg van die vorige paar jaar se gebeure, vermenigvuldig. Hulle het die een tussenverkiesing na die ander verloor en voor die winter van daardie jaar het hulle meerderheid van 24 tot agt geval.<sup>159</sup> Die S.A.P. se gewildheid was op sy laagste punt ooit. Reitz het egter eers gedurende die 1923/1924 parlamentsitting besef hoeveel die politieke situasie Smuts en die ander ministers verontrus het. Dit was vir hom duidelik dat die einde vir hulle in sig was.<sup>160</sup>

Hewige teenstand in die parlement, asook die verlies van die Wakkerstroom kiesafdeling tydens 'n tussenverkiesing in April 1924, het Smuts laat besluit om die algemene verkiesing van 1926 met twee jaar te vervroeg.<sup>161</sup> Hy was daarvan oortuig dat hy sy posisie sou kon versterk, aangesien hy die poging van die opposisie leiers om saam te werk as belaglik beskou het.<sup>162</sup> Dié stap het vir groot drama in die Volksraad gesorg. Terwyl die Sappe die besluit betreur het, is dit met 'n groot gejuig deur die Nasionaliste begroet. Hertzog en sy ondersteuners het geweet dat die stryd wat hulle vir so lank gevoer het, uiteindelik gewen was. Reitz het Smuts se optrede daaraan toegeskryf dat die

---

<sup>159</sup> J. Barber, *South Africa in the twentieth century*, p. 85.

<sup>160</sup> D. Reitz, *No outspan*, p. 72.

<sup>161</sup> B.M. Schoeman, *Parlementêre verkiesings in Suid-Afrika 1910-1976*, p. 104.

<sup>162</sup> D. W. Krüger, *The making of a nation*, p. 134.



S.A.P. se lede siek en sat van al die beledigings wat hulle as 'n minderheidsregering moes verduur, was. Hulle wou die keuse van wie moes regeer eerder in die volk se hande laat. Die uiteinde van Smuts se besluit was 'n verkiesingsveldtog gekenmerk deur bittere oor en weer beskuldigings tussen die twee partye.<sup>163</sup>

Reitz kon in latere jare nie meer onthou wat die strydpunte van die verkiesing was nie, maar in agternakennis probeer hy verklaar hoekom dit plaasgevind het.<sup>164</sup> Hy skryf dat buitestaanders mag dink dat die nougesetheid van die Suid-Afrikaanse politiek die gevolg was van haat tussen Afrikaans- en Engelssprekendes, maar dat dit glad nie die geval was nie. Hy erken dat daar altyd heethoofde was wat probleme veroorsaak het oor ras of taalgebruik, maar dat daar in realiteit baie min slegte gevoelens was tussen hierdie twee dele van die samelewing. Hulle het glo vrylik gemeng en ondertrou en het heel goed oor die weg gekom as predikante en politici hulle uitgelos het. Sedert 1902 het die twee rasse nie 'n enkele skoot geskiet of 'n hou na mekaar geslaan nie. Die 1914 rebellie was 'n vete tussen die Afrikaners en die 1922 Randse stakings was 'n arbeidstwis sonder enige rasse ondertone.<sup>165</sup>

Suid-Afrika se probleme kon volgens hom veel eerder toegeskryf word aan die moeilike sielkundige samestelling van die Afrikaanssprekende gemeenskap. Vir amper drie eeue lank het hulle as individue in die binneland rondgeswerf, verwyder van enige gesag. Elke man het sy eie wette gemaak en tot in die stadium wat hy *No outspan* geskryf het, was hulle teen dissipline en orde gekant. So gou as wat hulle 'n leier of regering aangestel het, het hulle begin om hulle eie handewerk te ondermyn. Die Afrikaner se geskiedenis was een van afstigting en onderlinge bakleiery. Selfs tydens die Groot Trek het daar kleinlike verdelings en ongure jaloesie voorgekom en onder die twee republieke was daar konstante burgerlike onrus met opponerende kommando's wat mekaar rondgejaag het. Hy vergelyk die

---

<sup>163</sup> D. Reitz, *No outspan*, p. 72.

<sup>164</sup> *Ibid.*, p. 73.

<sup>165</sup> *Ibid.*, pp. 72-73.



Afrikaner met die Iere. As hulle nie 'n gemeenskaplike vyand het nie, draai hulle teen mekaar.

Tot sy krediet verontskuldig Reitz hom nie aan bogenoemde stellings nie. Hy beskryf homself as net so sleg soos die res. Hy het genl. Hertzog en sy ondersteuners met dieselfde minagting bejeën as wat 'n Skotse stam hulle bure sou benader. Hy het die verkiesingstryd met 'n diepe lojaliteit vir genl. Smuts, sy leenvors, aangepak.<sup>166</sup> Op 22 Mei 1924 het hy tydens 'n twee uur lange toespraak in Somerset-Oos<sup>167</sup> vir die "siekies" van die Nasionale Party gepreek. Behalwe dat hy die nasionaliste "...rassehaters, rassedwepers, rewolusionêres [en] rebelle..." genoem het, het hy verklaar dat daar nie 'n enkele Nasionale Parlements lid was wat nie sy setel te danke gehad het aan die uitbuiting van rassehaat en republikaanse nie. Tot groot verontwaardiging van dele van sy gehoor het hy boonop genl. Hertzog en mnr. Attie Fourie swart gesmeer. Die verrigtinge is voor die einde van die vergadering heeltemal ontwrig toe nasionalisties gesinde lede van die gehoor uitgestap het.<sup>168</sup>

Tydens 'n vergadering met gekleurde kiesers op 27 April het hy met sy standpunte oor die N.P. voortgegaan. Hy het aan die gehoor gesê dat indien die Nasionale Party sou wen, genl. Hertzog sy beleid van segregasie sou uitvoer. Hy het ook klem op die nywerheids-segregasie politiek van kol. Creswell gelê. Volgens hom sou die implementering daarvan tot die uitsluiting van swartes van die myne en ander werkkringe lei. Sy toespraak is afgesluit met 'n beroep op die gekleurde kiesers om die Pakt-partye teen te staan en te oorwin.<sup>169</sup>

Reitz se veldtog het oor die hele Unie gestrek, vanaf Kaapstad na Johannesburg, die Noord-, Oos-, Wes- en Sentraal-Transvaal, Kimberley, Port Elizabeth en Somerset-Oos, deur die Boland, Middellande en tot in die

---

<sup>166</sup> D. Reitz, *No outspan*, p. 73.

<sup>167</sup> *Die Burger*, 24/05/1924, Kol. Reitz gaan help. Vertroue in mnr. Fourie, p. 5.

<sup>168</sup> *Die Burger*, 30/05/1924, Somerset. Min. Reitz blaas vuur aan. "Medisynemeester genees...", p. 5.

<sup>169</sup> *Die Burger*, 28/04/1924, Port Elizabeth Sentraal. Kol. Reitz spreek Naturelle toe, p. 5.

Kalahari. Dit was 'n patroon wat ook deur die res van Reitz se kollegas in die kabinet gevolg is en wat 'n goeie aanduiding gee van hoe ernstig die S.A.P. die verkiesing opgeneem het.<sup>170</sup> In 'n poging om S.A.P.-kandidate in ander kiesafdelings met hulle verkiesingsveldtogte te help, het Reitz honderde kilometers afgelê. Dit het slegte paaie, ongemak en wilde vergaderings, lang ure van toesprake, dag na dag, weke aanmekeer en onder die kruisvuur van krete, beledigings en vroeë behels en het 'n sterk gestel vereis.<sup>171</sup>

Soos in 1921 het Reitz die S.A.P. in Port Elizabeth Sentraal verteenwoordig. Anders as in 1921 is hy hierdie keer teengestaan deur R.L. Weir van die A.P.<sup>172</sup> Die feit dat net twee kandidate aan die verkiesing in Port Elizabeth Sentraal deelgeneem het, was vir Smuts 'n groot verligting. Hy was bevrees dat indien daar 'n driehoekige geveg sou wees, Reitz nie so goed sou vaar nie.<sup>173</sup> Reitz het egter ook aanvanklik uit eie geledere teenstand gekry. 'n Mnr. C.F. Kayser het daarop aangedring om as die amptelike S.A.P.-kandidaat vir dié kiesafdeling erken te word,<sup>174</sup> maar hy is uiteindelik nie benoem nie.

Reitz se afwesigheid uit Port Elizabeth het natuurlik 'n leemte in sy eie wyk veroorsaak, maar gelukkig kon hy op Leila staatmaak om namens hom politieke vergaderings te hou. Verskeie politieke ontleders was dan ook van mening dat Reitz se oorwinning in Port Elizabeth aan Leila se onverskrokke reklamewerk toegeskryf kon word en dat sy die eintlike oorwinnaar daar was.<sup>175</sup> Die gevoel is egter nie deur almal gedeel nie. *Die Burger* het geïmpliseer dat sy nie geweet het waarvan sy praat nie. Volgens die spesiale verteenwoordiger van *Die Burger* was hy in noue kontak met alle dele van die bevolking in Port Elizabeth en was nie een van hulle van plan om weer vir die S.A.P. te stem nie. Hulle was van mening dat die S.A.P. die land in die grond

---

<sup>170</sup> D. Reitz, *No outspan*, pp. 75-76.

<sup>171</sup> *Ibid.*, p. 73.

<sup>172</sup> B.M. Schoeman, *Parlementêre verkiesings in Suid-Afrika 1910-1976*, p. 138.

<sup>173</sup> SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 214, privaat briewe 1924 (R-W), no. 107, J.C. Smuts - sir E. Walton, 13/05/1924.

<sup>174</sup> *Die Burger*, 25/04/1924, Sappe kry rusie. Teenstand vir Min. Reitz, p. 5.

<sup>175</sup> A. Cunningham, Deneys en Leila Reitz, *Parktown and Westcliff Heritage Trust*, no. 27, p. 4.

in bestuur het en sou nie toelaat dat dit verder plaasvind nie.<sup>176</sup> Leila se toesprake is gevolglik deur 'n aanhoudende gelag en vrolikheid onderbreek.<sup>177</sup> Deur hulle optrede het die gehoor getoon dat hulle beskuldigings wat teen Hertzog en die N.P. en A.P. gemaak is as louere bangmakery en goedkoop kaf beskou het. Die koerant het die opinie gehuldig dat as die inwoners van Port Elizabeth nog verdere bewys nodig gehad het van "...die magteloosheid, die stokflouheid van die S.A.P. ...", dan het hierdie vergaderings dit aan hulle getoon.<sup>178</sup>

*Die Burger* het hom nie net tot Leila beperk nie en verskeie aanvalle is ook op Reitz gedoen. 'n Toespraak waarin hy gesê het dat 90% van die lede van die S.A.P. hulle plig tydens die Anglo-Boereoorlog gedoen het, terwyl 90% van die lede van die N.P. hulle plig versuim het, het tot ernstige kritiek aanleiding gegee. Volgens *Die Burger* het Reitz nie die politiek ernstig opgeneem nie en het hy altyd nuwe en vreemde standpunte gehuldig. Hy kon glo bogpraatjies verkoop met 'n geleerde en oortuigde gesig en het dan waarskynlik later gelag oor hoe hy sy gehoor aan die neus rondgelei het. Hy het glo veral nie 'n hoë dunk van die kiesers in Port Elizabeth gehad nie, aangesien hy sy poetse spesiaal vir hulle gehou het. Indien hy hulle ernstig opgeneem het, sou hy beter en meer wetenskaplike argumente aan hulle voorgesit het. Die koerant sluit die berig af deur te sê dat hulle glo die kiesers in Port Elizabeth het meer verstand as om hom te glo, maar dat hy dit klaarblyklik nie besef nie. Die koerant het ook sarkasties gevra of die feit dat Port Elizabeth Reitz as hulle afgevaardigde in die Volksraad verkies het, hom daardie lae dunk van die kiesers se intellek gegee het.<sup>179</sup>

Die uiteinde van die verkiesing wat op 17 Junie 1924 plaasgevind het, was dat Reitz vir Weir met 1 044 stemme geklop het.<sup>180</sup> Die S.A.P. kon egter slegs 53 setels verower teenoor die 63 van die N.P. en die 18 van die A.P., met een

---

<sup>176</sup> *Die Burger*, 10/06/1924, Die stryd aan die Baai. Die kanse van die "pact". Mevr. Min. Reitz se merkwaardige ontdekking, p. 3.

<sup>177</sup> *Die Burger*, 11/06/1924, Port Elizabeth. Sprekers steun Min. Reitz. 'n Swak vergadering, p. 8.

<sup>178</sup> *Die Burger*, 13/06/1924, Briewe uit die Baai. Kol. Reitz se versterking. 'n Politieke sirkus, p. 5.

<sup>179</sup> *Die Burger*, 22/11/1923, Sy eie nes bevuil, p. 4.

<sup>180</sup> B.M. Schoeman, *Parlementêre verkiesings in Suid-Afrika 1910-1976*, p. 138.

onafhanklike. Smuts, wat nie hierdie terugslag verwag het nie, was verplig om te bedank en Hertzog het 'n nuwe regering saamgestel. In sy kabinet het hy die losse verkiesingsooreenkoms tussen die N.P. en die A.P. eerbiedig deur drie van die poste aan die A.P. te gee. Hertzog se voorspelling van wanneer die N.P. aan bewind sou kom, is hierdeur bewaarheid.<sup>181</sup> Dit was in teenstelling met 'n verklaring van Reitz op 22 November 1923 dat hy van mening was dat daar nie 'n algemene verkiesing voor die einde van 1925 sou wees nie.<sup>182</sup>

Die uitslag van die verkiesing was ramspoedig vir die S.A.P. en alhoewel Reitz gelukkig genoeg was om sy setel te behou, was hy bevrees dat die land gedoem was. Sy vrese is egter gou besweer toe hy besef het dat 'n party wat baie uitgesproke is terwyl hulle in opposisie is, meer nugter dink wanneer hulle met die verantwoordelikheid van mag te doen kry. Hy moes op die ou end aan homself erken dat die oornamendeur die nasionaliste geen rewolusionêre veranderinge tot gevolg gehad het nie.<sup>183</sup>

Die Pakt-regering se oorwinning in die verkiesing moes egter seer gemaak het en Reitz het verskeie argumente gebruik om dit te rasionaliseer. Tydens die S.A.P. Vroueparty se jaarlikse basaar op Robertson op 13 Junie 1925 het hy gesê dat hy aanvanklik gedink het dat die S.A.P. so te sê dood was, maar dat dit nie waar was nie en dat daar nog baie steun vir die party was. Hy skryf dit daaraan toe dat die party by sy beginsels gehou het ongeag die opoffering wat vereis is. Volgens hom was die S.A.P. die enigste party wat alle dele van die bevolking, ongeag ras, geloof of nasionaliteit, ingesluit het. Hulle moed was nie gebreek omdat hulle die verkiesing verloor het nie en hulle beginsels het net so sterk as in die verlede gestaan. Reitz was verder van mening dat die sterkte van 'n party nie van sy aantal lede in die Volksraad afgehang het nie, maar wel van die aantal en die kwaliteit van sy ondersteuners. Dit in ag geneem, was die S.A.P. wat sy ledetal aanbetref die sterkste party in die land. Hulle was ook verreweg die sterkste ten opsigte van die kwaliteit van

---

<sup>181</sup> B.M. Schoeman, *Parlementêre verkiesings in Suid-Afrika 1910-1976*, pp. 104-105.

<sup>182</sup> *Die Burger*, 23/11/1923, Ontbinding van die Parlement. Verklaring van Min. Reitz, p. 2.

<sup>183</sup> D. Reitz, *No outspan*, pp. 75-76.



hulle lede. Dit was gelukkig dat dit so was want hulle het in onderstebo tye geleef en dit was alleen die S.A.P. wat opgetree het as 'n rem teen al die sonderlinge en belaglike wetgewing wat die Regeringspartye ingedien het.<sup>184</sup>

### **6.7 Die Ryks Parlementêre Vereniging se besoek aan Suid-Afrika in 1924**

Teen die einde van die 1924-parlementsitting het Reitz 'n aangename verrassing gekry toe hy aangewys is as deel van 'n Suid-Afrikaanse delegasie om lede van die Ryks Parlementêre Vereniging op hulle toer deur Suid-Afrika te vergesel.<sup>185</sup> Die ander lede van die Suid-Afrikaanse afvaardiging was E.G. Jansen, Speaker van die huis en president van die Suid-Afrikaanse tak van die Ryks Parlementêre Vereniging, Reitz se vader, senator F.W. Reitz, wat die N.P. verteenwoordig het en senator P. Whiteside, die A.P. verteenwoordiger. Die 31 besoekers, afkomstig uit Brittanje, Kanada, Australië en Nieu-Seeland, onder leiding van J.H. Thomas (sekretaris van die Statebond), is vergesel deur sir Howard d'Egville (sekretaris van die Britse tak van die Ryks Parlementêre Vereniging), W.A. Gale (eresekretaris van die Australiese tak van die Ryks Parlementêre Vereniging) en E.H. Marsh (privaatsekretaris van die Sekretaris van die Kolonies).<sup>186</sup>

Die Ryks Parlementêre Vereniging was 'n organisasie wat elke paar jaar bymekaargekom het om 'n ander land te besoek. Die doel hiervan was om die land wat besoek word, te leer ken en om sake wat vir die Britse Ryk van belang was, te bespreek. Die kommunikasie tussen verskillende lande se lede is normaalweg gedoen aan die hand van reise, dinees en gesprekke. Die grootste voordeel van die organisasie was dat lede voorkeur behandeling gekry het in die lande wat hulle besoek het, soos byvoorbeeld spesiale

---

<sup>184</sup> *Die Burger*, 16/06/1925, "Kwaliteit-mense". Die monster op Robertson. Sappe kry troos, p. 7.

<sup>185</sup> D. Reitz, *No outspan*, p. 76.

<sup>186</sup> SAB, GES, 1975, 32/33, Booklet: Empire Parliamentary Association: visit to SA 30 August – 31 October 1924, Cape Town, 1924, p. 5.

tariewe wanneer hulle gereis het. Hulle kon boonop enige onderwerp aanraak wat hulle wou.<sup>187</sup>

Die Vereniging se besoek aan Suid-Afrika het plaasgevind vanaf 30 Augustus tot 31 Oktober 1924,<sup>188</sup> maar Reitz kon hulle slegs vanaf 6 tot 21 en 28 tot 30 September en vanaf 1 tot 19 Oktober vergesel, aangesien Leila ongesteld was en hy haar moes bystaan.<sup>189</sup> Die toer het die hele Suid-Afrika asook dele van Rhodesië ingesluit. Dit het in Durban begin en in Kaapstad geëindig en daar is omtrent nie 'n dorp wat nie tussenin besoek is nie. In Natal is onder meer die Howickvalle, die steenkoolmaatskappye by Wasbank en Harrismith en die slagvelde by Wagon Hill en Spioenkop besoek. Dit was in Reitz se aard om die besoekers van die aangrypende bykans hand-tot-hand geveg te vertel waarin hy op Spioenkop betrokke was en wat 'n paar jaar later in sy *Commando* te lese sou wees. In Bloemfontein is die Glen Landbou Kollege en die Modderrivier Waterwerke geïnspekteer, in Oos-Londen die hawe en in King Williamstown die botaniese tuine. In Alice die Lovedale Native College, terwyl plaaslike industrieë, die marine parade en 'n slangpark in Port Elizabeth besoek is. 'n Volstruisplaas en die Kammanassie waterwêreld het in Oudtshoorn aan die beurt gekom en die inheemse woude in George en Knysna. In Graaff-Reinet het skaap- en beesboere die besoekers onthaal. In Bulawayo en die Matopos het hulle Cecil John Rhodes se graf besoek, waarna hulle na die Zimbabwe ruïnes en die Victoria waterval is. Terug in Suid-Afrika het hulle in Mafeking, Johannesburg en Cullinan myne besoek. In Pretoria het hulle staatsinstellings soos die Uniegebou en die Munt besoek, waarna hulle via Nelspruit na Lourenço Marques (Portugees Oos Afrika) is. Hierna is hulle deur die Wes-Transvaal tot in Kimberley waar hulle onder meer 'n besoek aan die Magersfontein slagveld afgelê het. Om die reis af te sluit, is die geselskap na die Paarl, Stellenbosch, Franschhoek, Simonstad en

---

<sup>187</sup> SAB, GG, 1362, 40/39, Empire Parliamentary Association (SA Branch) (Kaapstad, 1913). Membership rules of EPA (SA Branch) as at 18 July 1913, pp. 6-8.

<sup>188</sup> SAB, GES, 1975, 32/33, Booklet: Empire Parliamentary Association: visit to SA 30 August – 31 October 1924, Cape Town, 1924, p. 31.

<sup>189</sup> TAB, PM, 1/2/237, 62 (Vol. I), Empire Parliamentary Association, Rijks Parlementaire Vereniging (Unie van Zuid Afrika Tak), Dertiende Jaarlikse Rapport 1924-1925, p. 7.

Kaapstad, vanwaar die buitelandse delegasies weer na hulle eie lande terugkeer het.<sup>190</sup>

Reitz, wat 'n spoorwegwa met die Verenigde Koninkryk afgevaardigdes gedeel het,<sup>191</sup> beskryf dit as 'n dolle gejaag van een bestemming na die volgende. Hy was jammer dat die toer per trein afgelê is, aangesien hulle daarmee die geleentheid ontnem is om tussen wilde diere te beweeg en meer afgeleë plekke te besoek. Die reis is gekenmerk deur ontmoetings met burgemeesters en raadslede en groot hoeveelhede munisipale dinees en burgerlike funksies waar hulle na lang toesprake moes sit en luister. Ten spyte hiervan was die geselskap waarin hulle bevind het, interessant en kon hulle die lang tye op die trein verkort deur middel van gesprekke, debatte en lesings.<sup>192</sup>

Vir Reitz was een van die uitstaande kenmerke van die besoek sy vader se deelname daaraan. Na afloop van die Anglo-Boereoorlog en in die daaropvolgende twintig jaar het hy maar min van sy vader gesien en hierdie toer sou hom geleentheid gee om die ou bande weer te versterk. Volgens Deneys het F.W. Reitz gou die sentrale figuur van die reis geword en hy het met trots opgemerk hoe die buitelandse besoekers na sy vader en dié se wye kennis opsien. Hy gaan verder voort om sy vader se vele deugde te beskryf en brei uit oor sy taalvermoëns en sy digkuns.<sup>193</sup> Uit die manier waarmee Deneys sy vader beskryf, kan die afleiding gemaak word dat hy groot respek en bewondering vir hom gehad het. Al het hulle aan verskillende politieke partye behoort, het dit nie veroorsaak dat hulle nie meer vir mekaar omgee het nie.

Volgens Deneys het sy vader uitblink tydens die debatte en lesings en kon hy homself goed handhaaf in enige gesprek wat gevoer is. Hy het 'n

---

<sup>190</sup> SAB, GES, 1975, 32/33, Booklet: Empire Parliamentary Association: visit to SA 30 August – 31 October 1924. Cape Town, 1924, pp. 31-85.

<sup>191</sup> TAB, PM, 1/2/237, 62 (Vol. I), Empire Parliamentary Association, Rijks Parlementaire Vereniging (Unie van Zuid Afrika Tak), Dertiende Jaarlikse Rapport 1924-1925, p. 7.

<sup>192</sup> D. Reitz, *No outspan*, p. 82.

<sup>193</sup> *Ibid.*, pp. 76-77.



geweldige goeie algemene kennis gehad en kon met gesag praat oor Suid-Afrika se geskiedenis en sy ekonomiese toestande. Hy het boonop 'n goeie sin vir humor gehad en kon sy eie waarnemings afrond met gevatte stories. So kon hy byvoorbeeld 'n duidelike beeld van Paul Kruger en sy tye skets: sy fisiese krag, rowwe persoonlikheid, maar ook sy eenvoudige lewensbenadering. Op 'n soortgelyke wyse het hy ook oor Joseph Chamberlain, koloniale sekretaris, gepraat en dit het tot 'n ongemaklike argument tussen die lede van die delegasie gelei. Daarop het F.W. Reitz aan die besoekers vertel dat daar in dieselfde tydperk 'n tweede Chamberlain in Suid-Afrika was. Dié Chamberlain, wat as gevolg van 'n hoesstroop wat hy vervaardig het bekendheid verwerf het, is gereeld met Joseph Chamberlain verwar. So het een van die ouer burgers klaarblyklik aan Paul Kruger gesê dat Chamberlain se politiek maar sleg was, maar dat sy hoesmedisyne baie goed was. Die uiteinde van die storie was dat die situasie tussen die afgevaardigdes ontlont is.<sup>194</sup>

Toe dit Reitz se beurt word om 'n praatjie te lewer, het hy oor die verhouding tussen wit en swart in Suid-Afrika gepraat. Hy het glo op die onderwerp besluit omdat die meerderheid van die Britse afgevaardigdes meer wou weet van die swart bevolking en hulle kulture. Hy het die indruk gekry dat hulle na Suid-Afrika gekom het met die vooropgestelde idee dat die plaaslike administrasie te hard en onderdrukkend was. Hy was van mening dat daar van die Britte was wat geglo het dat die gemiddelde Suid-Afrikaner met 'n sambok rondloop en enige swarte wat binne sy bereik kom, slaan. Volgens hom was buitelanders nie daarvan bewus dat die klein Europese gemeenskap in Suid-Afrika meer as 8 000 000 swartes, insluitende die Zoeloes, die mees veglustige barbare in Afrika, suksesvol bestuur nie en dat daar vir meer as 'n generasie al ononderbroke vrede heers nie.

Hy het sy praatjie begin deur te meld dat die burgers met die uitbreek van die Anglo-Boereoorlog hulle vrouens en kinders, hulle vee en hulle gesaaides in die hande van hulle swart bediendes gelaat het en dat hy nie van 'n enkele

---

<sup>194</sup> D. Reitz, *No outspan*, pp. 82-83.





vooral geweet het waar daardie vertrouwe geskend is nie. As 'n boer sy plaas moes verlaat, het hulle nie 'n oomblik getwyfel om dit in beheer van hulle swart werkers te laat nie. Op 'n persoonlike noot het hy vertel dat hy en sy vrou, wanneer hulle die parlamentsitting in Kaapstad moes bywoon, hulle twee seuns in die sorg van hulle Zoeloe bediendes gelaat het. Geen kwaad is hulle ooit aangedoen nie.

Hy het verder ook gemeld dat duisende swartes van Rhodesië en die protektorate en selfs so ver as Njassaland die Unie jaarliks ingestroom het op soek na werk, iets wat nie sou gebeur het as hulle sleg behandel is nie. Een van die Britse Arbeidersparty lede het daarop aan Reitz gesê dat dit alles goed en wel was, maar dat hulle swartes nog steeds stemreg en sosiale gelykheid weier. Hierop het Reitz geantwoord dat selfs beskaafde nasies soos die Duitsers, Italianers en Russe nie daarin kon slaag om stemreg suksesvol te implementeer nie en as dit die geval was, wat sou die nut daarvan wees om dit vir swartes te gee wat, uit die aard van sake, die waarde daarvan nog minder verstaan. Hy het ook gesê dat die Britte nog nooit, in enige van die gebiede wat hulle bestuur het, aan swartes stemreg of sosiale gelykheid gegee het nie. Of hulle enigsins met hom saamgestem het, weet hy nie, maar van hulle het na die tyd aan hom gesê dat hulle die vraagstuk nou uit 'n ander hoek bekyk.<sup>195</sup>

## 6.8 *Prokureursfirma*

In November of Desember 1924 het Reitz na Johannesburg verhuis om 'n bestaan as prokureur en joernalis daar te gaan maak.<sup>196</sup> Dit was 'n ideaal wat hy reeds sedert Desember 1918 gekoester het,<sup>197</sup> maar nie kon uitvoer nie. Hy het sy nuwe lewe afgeskop deur saam met Sydney Jacobson en Charles Effune in 'n prokureurspraktyk in te gaan, maar was, as gevolg van sy

---

<sup>195</sup> D. Reitz, *No outspan*, pp. 80-81.

<sup>196</sup> *Ibid.*, p. 88.

<sup>197</sup> SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 204, privaat briewe 1918 (H-W), no. 55, E.F.C. Lane - J.C. Smuts, 17 Desember 1918.

betrokkenheid by die politiek, maar min daarmee gemoed.<sup>198</sup> In 1928 het A.L. Cohn gemeld dat Reitz 'n senior vennoot in 'n goeie Joodse firma was en dat hy gou self half-Joods sou wees as hy beter na sy kliënte omsien<sup>199</sup> en meer aandag aan sy praktyk gee. Dié prokureurspraktyk, asook die afstaan van sy pos as minister, het egter aan Reitz kans gegee om te fokus op aktiwiteite wat vir hom van belang was, soos om in Afrika rond te reis.<sup>200</sup> Hy het dan ook deeglik gebruik gemaak daarvan en het in die periode van 1924 tot 1929 verskeie uitgebreide privaat- en sakereise onderneem.

Die eerste hiervan was na Swaziland om daar 'n ondersoek na grondtoekennings deur Umbandine, die Swazi koning, vanaf 1878 to 1891, te doen. Soos in al die beskrywings wat hy oor sy reise gedoen het, is hierdie een gevul met die geskiedenis van die Swazi asook verskeie staaltjies van die mense en die omgewing. Die werk wat hy verrig het, word in die kleinste moontlike besonderhede beskryf en hy sluit sy oorsig daarvan af met 'n enkele sin waarin hy meld dat Umbandine se toegewings deur arbitrasie beëindig is en dat dit 'n aangename uitstappie se einde beteken het.<sup>201</sup>

Ander besoeke wat hy in hierdie jare onderneem het, was onder meer na Suidwes-Afrika, die Kaokoveld, Suid-Rhodesië, Elizabethville in die Belgiese Kongo en Angola.<sup>202</sup> Die meeste van hierdie besoeke was amptelik van aard, maar 'n paar van hulle is onderneem bloot om sy eie avontuurlus te versadig.

## 6.9 'n Besoek aan Suidwes-Afrika

Vroeg in 1925 is Reitz na Suidwes-Afrika, 'n gebied wat hy in 1915 tydens die Suid-Afrikaanse veldtog daar leer ken het. Hy het aanvanklik samesprekinge

---

<sup>198</sup> Persoonlike mededeling: Michael en Helen Reitz, Klein Constantiastraat 29, Constantia, 02/05/2005.

<sup>199</sup> SAB, A1, Smuts-versameling, vol. 288, privaat briewe – Addisionele volume 1950 (H-P), no. 118, J.C. Smuts – R. Broom (1924-1938), J.C. Smuts – A.L. Cohn (1908-1938), J.C. Smuts – T.J. Haarhoff (1932-1948), 7/11/1928.

<sup>200</sup> J.S.M. Simpson, *South Africa Fights*, p. 44.

<sup>201</sup> D. Reitz, *No outspan*, pp. 88-91.

<sup>202</sup> *Ibid.*, pp. 91-96, 100-117 en 118-129.



met regeringsamptenare in Windhoek gevoer waarna hy na Rehoboth is om 'n verslag saam te stel oor die beweerde ontdekking van goud in die gebied. Vanaf Rehoboth is hy na Goodhouse waar hy die joernale en rekeningboeke van 'n groot sitrusplaas moes oudit. Die temperature was egter gedurende die dag so hoog dat hy sy dae in die lou water van die Oranjerivier deurgebring het en slegs in die aande na donker aan sy werk aandag gegee het. Tydens sy terugreis na Windhoek het Reitz, vir slegs die tweede keer in sy lewe, Boesmans teëgekom. Hy beskryf hulle as 'n "...yellow-skinned pygmy race standing about four-foot six, and they have tremendously developed hindquarters which serve them like the camel's hump from which to draw on in lean periods." Hy gee verder ook 'n beskrywing van die miniatuur pyl en boë wat hulle, addisioneel tot hulle normale wapens, met hulle saamdra. Hierdie minuskule wapentjies was klaarblyklik deur die Duitsers verbied, aangesien hulle gebruik is om kortafstand aanvalle op polisiemanne en soldate te loods. Volgens Reitz het die Boesmans hierdie pyl en boë op dieselfde wyse gebruik as wat 'n rampokker 'n outomatiese pistool addisioneel tot 'n groter wapen sou dra.<sup>203</sup> Alhoewel sy beskrywings van die mense en volke wat hy teëgekom het redelik akkuraat was, sal die manier waarop hy die Boesmans beskryf het nie goed in die hedendaagse samelewing afgaan nie. Sy woorde moet egter gesien word in lig van die tyd en die politieke waardes waarin dit geskryf is. Dit kan nie aan hedendaagse standarde gemeet word nie, al was daardie standarde hoe verkeerd.

Toeval speel 'n redelike groot rol in Reitz se boeke. Tydens sy terugreis na Windhoek het 'n gebeurtenis plaasgevind wat dit duidelik illustreer. Hy het 'n gesprek gehoor tussen 'n polisieman en 'n vriend van hom oor die Anglo-Boereoorlog. Volgens die polisieman was hy aan die einde van die oorlog in 'n blokhuis in Springbok waar twee van sy makkers deur die skietgate doodgeskiet is. Na afloop van sy storie het Reitz aan hom gesê dat hy die skerpskutter onder bespreking was. Die polisieman was 'n joviale ler wat geen kwade gevoelens teenoor Reitz gekoester het nie en hulle het later

---

<sup>203</sup> D. Reitz, *No outspan*, pp. 91-95.



saam 'n drankie daarop gaan drink.<sup>204</sup> Of hierdie staaltjie van Reitz sommer net so aanvaar moet word, is te betwyfel. Die toevalligheid is darem heeltemal te groot dat dit waar kon wees.

In Walvisbaai het Reitz 'n ou jagter raakgeloop wie se praatjies hom op 'n baie lang tog sou stuur. Die jagter het tyd in die Kaokoveld deurgebring en sy stories van groot wild en vreemde stamme het vir Reitz vreeslik aanloklik geklink. Die gedagte dat daar 'n deel van Afrika was wat nog deur Europeërs onaangetas was, het Reitz se verbeelding aangegryp en hy het besluit om die gebied vir homself te gaan ondersoek.<sup>205</sup>

In sy voorlopige navrae oor die Kaokoveld het hy geleer dat dié feitlik onbekende gebied onder die Kunenerivier en tussen die Etoshapanne en die see geleë was. Geen wit nedersetters, handelaars of sendelinge het in die gebied voorgekom nie, hoofsaaklik omdat die swart inwoners daarvan baie oorlogsugtig was. Hy is gewaarsku dat hy sy lewe in gevaar sou stel indien hy die gebied sou ingaan en dat hy dit op sy eie verantwoordelikheid sou doen. Dit het hom net nog meer vasberade gemaak om 'n besoek daar te gaan aflê. Volgens hom het wreedaardige en krygshaftige swartes gewoonlik heel vriendelik geraak as hulle reg hanteer is en het dit hom nie afgeskrik nie. Sy voorgenome reis moes volgens hom egter wag vir 'n lang en vervelige parlamentsitting om klaar te maak. Die voortslepende toesprake en debatte het aan hom oorgenoeg geleentheid gegee om te sit en droom van afgeleë lande en olifante wat soos goederetreine oor die heuwels verdwyn.<sup>206</sup> Hy het ook dié tyd gebruik om verdere navorsing oor die Kaokoveld te doen en het uitgevind dat die gebied wel by tye deur witmense besoek is. Voorbeelde hiervan was die bekende reisiger en skrywer Lawrence G. Green, wat dit in die sewentigerjare van die vorige eeu besoek het en die Dr. Georg Hartmann, 'n geoloog in diens van die Suidwes-Afrika Maatskappy wat die gebied in

---

<sup>204</sup> D. Reitz, *No outspan*, p. 95.

<sup>205</sup> *Ibid.*, p. 96.

<sup>206</sup> *Ibid.*, p. 96.



1894 en 1900 besoek het. Verskeie Duitse soldate was ook in die gebied aktief, byvoorbeeld luite. Helm en Volkmann.<sup>207</sup>

Die gebied het ook betekenis vir Suid-Afrikaners gehad in 'n stukkie geskiedenis wat volgens Reitz amper onopgeteken verbygegaan het.<sup>208</sup> 'n Groep van sowat 500 tot 600 mense het Pretoria tussen 1874 en 1880 verlaat en tot in Suidwes-Afrika en Angola getrek. Hulle is aangedryf deur die "trekgees" wat sy oorsprong reeds in die 1690's in die Kaapkolonie onder die veeboere gehad het. Hierdie "Dorslandtrekkers" was egter ook ongelukkig oor die sekulêre hervormings wat Thomas Francois Burgers, liberale president van die Z.A.R., wou maak.<sup>209</sup> Hulle het teen 1879 die Kaokoveld ingetrek, maar kon ook nie hier rus kry nie en is deur die Kunene na Angola en vandaar verder na die noorde.<sup>210</sup> Die trek self het op 'n byna volslae ramp uitgeloop. Tussen 250 en 300 van die trekkers het tydens die trek omgekom of na die Transvaal teruggekeer.<sup>211</sup> Reitz het die nasate van hierdie groep trekkers bewonder vir hulle onoorwinlike gees. Hulle het langer in Afrika as die Israeliete in die woestyn rondgetrek terwyl hulle hulle taal en rasse vooroordele behou het.<sup>212</sup>

Na afloop van die 1925 parlamentsitting het Reitz sy voorbereidings afgehandel en op sy reis na die onbekende Kaokoveld vertrek. Aangesien hy nie geweet het wat om te verwag nie, het hy besluit om lig te reis. As voedsel het hy geneem die helfte van 'n vark, 'n sak aartappels en uie, 'n sak koringmeel en sout, koffie, tee en suiker. Sy toerusting het bestaan uit 'n geweer, 'n slaapsak en spaar klere. Verder het hy beoog om van die land te leef. Hy het sy tog in Windhoek met 'n motor begin en oor Otyitambi tot by die Khairos watergat en van daar tot by Otyitundua gereis. Die moeilike omstandighede het hom egter gou laat besef dat 'n motor nie die regte vervoermiddel in die ruwe omstandighede was nie. 'n Oplossing vir die

---

<sup>207</sup> D. Reitz, *No outspan*, pp. 96-97; A. Schoeman, *Skeleton Coast*, pp. 119 en 122.

<sup>208</sup> D. Reitz, *No outspan*, p. 97.

<sup>209</sup> H. Giliomee en B. Mbenga (reds.), *Nuwe geskiedenis van Suid-Afrika*, p. 195.

<sup>210</sup> D. Reitz, *No outspan*, pp. 97-99.

<sup>211</sup> H. Giliomee en B. Mbenga (reds.), *Nuwe geskiedenis van Suid-Afrika*, p. 195.

<sup>212</sup> D. Reitz, *No outspan*, pp. 126-127.



probleem het hom voorgedoen toe hy 'n ou man, sy vrou en seun, die Van der Merwe's, wat in die Kaokoveld met skape en beeste geboer het, raakgeloop het en dié aan hom 'n ligte kar met 'n span donkies geleen het. Van der Merwe, senior, was as 14-jarige seun, deel van die 1874-trek en hy kon aan Reitz vertel wat die trekkers op hulle tog deurgemaak het. Uit bekommernis oor die tog wat Reitz wou onderneem, het die jonger Van der Merwe, Daniel, besluit om Reitz op sy tog te vergesel. Dit was volgens Reitz die grootste geluk wat hom tydens die reis getref het, aangesien hy nie op sy eie sou kon oorleef het nie.<sup>213</sup>

Teen 1 Augustus 1925 was hulle by Kamanjab. Van daar is hulle na Ubombo, Gauko-Otawi en toe Owatjana. Van hier af is hulle deur die wildste omgewing wat Reitz ooit in Afrika gesien het met 'n groot hoeveelheid rowwe berge, tot by Gangisema - 'n gebied wat, volgens hom, nog nooit deur 'n witman besoek is nie. Nadat hulle tien dae hier deurgebring het, is hulle na Zwartbooisdrif, die naaste deurgaansbare punt van die Kunenerivier. Die pad na Zwartbooisdrif was volgens Reitz die slegste roete wat hy ooit bewandel het, selfs tydens die Anglo-Boereoorlog. Hulle het na agt ure hulle bestemming bereik, maar volgens Reitz het die rotsbesaaide pad amper hulle harte gebreek. Hulle het vir meer as 'n week langs die Kunenerivier gekamp voordat hulle weer die pad terug huis toe aangepak het.<sup>214</sup> Sy ontvangs in Johannesburg was 'n warm een. Sy seun Jan, toe vyf jaar oud, het hom met hulle weersiens 'n drukkie gegee en gesê: "Daddy, all the time you was gone I thought of you a little bit every day". Vir Reitz was daar geen groter verwelkoming as daardie paar woorde nie.<sup>215</sup>

Soos met al sy ander reise het Reitz hierdie een gebruik om meer van die omgewing en die mense in die gebied te leer. Sodoende het hy te doen gekry met die Toppenaar Hottentotte en die Herero hoofmanne Langman, Herman<sup>216</sup> en Oorlog.<sup>217</sup> Hy brei uit oor hulle geskiedenis, kulture en gebruike

---

<sup>213</sup> D. Reitz, *No outspan*, pp. 100-102.

<sup>214</sup> *Ibid.*, p. 101-117.

<sup>215</sup> *Ibid.*, p. 117.

<sup>216</sup> *Ibid.*, p. 103.



en die hoofstukke wat daaroor handel, is uiters boeiend. Hy gaan egter veel verder en beskryf die omgewing asook die groot hoeveelhede wilde diere wat hulle teëgekome het. Sy beskrywing van die diere wys, met die uitsondering van een, sy bewondering van hulle. Krokodille kon hy nooit verdra nie en hy het dit sy roeping gemaak om elkeen wat hy teëkom, te skiet.<sup>218</sup> Hy het dit egter nooit vervelig gevind om na grootwild te kyk nie en het slegs vir voedsel gejag.<sup>219</sup> Van sy stories oor sy jagtogte het egter stertjies bygekry. So vertel hy byvoorbeeld hoe hy by Ubombo sewe tarentale se koppe met een patroon afgeskiet het.<sup>220</sup>

### **6.10 'n Besoek aan Suid-Rhodesië**

Na skaars twee weke terug in Johannesburg is Reitz na Suid-Rhodesië om sir Abe Bailey, multimiljoenêr myneienaar, se eiendomme daar te gaan inspekteer. Hy het die meerderheid van sy tyd op Bailey se plase in die Matopos in die suide en Sinoia en die Mazoë deurgebring, maar moes soms na Bulawayo of Salisbury terugkeer om sy voorrade aan te vul. In vergelyking met wat hy in die Kaokoveld deurgemaak het, was hierdie reis weelderig en die dele wat hy besoek het goed bekend. Alhoewel hy dit interessant gevind het, het dit geen uitdaging ingehou nie en word die indruk geskep dat hy dit maar bra vervelig gevind het.<sup>221</sup>

Met die betaling wat hy by Bailey ontvang het, het hy Elizabethville in die Belgiese Kongo op eie onkoste gaan besoek. Na twee weke daar het hy 'n Portugees, Cabral, 'n amptenaar van Robert Williams & Co., die Britse maatskappy wat besig was om 'n spoorlyn vanaf Lobitobaai na Elizabethville te bou, ontmoet. Cabral het beoog om met 'n ou Ford-motor, wat Reitz 'n museumstuk genoem het en 'n vragmotor wat nie veel beter was nie, goedere

---

<sup>217</sup> D. Reitz, *No outspan*, p. 110.

<sup>218</sup> *Ibid.*, p. 115.

<sup>219</sup> *Ibid.*, pp. 102-103.

<sup>220</sup> *Ibid.*, p. 106.

<sup>221</sup> *Ibid.*, p. 118.



na die weskus van Angola te vervoer. Toe hy Reitz nooi om hom te vergesel, kon Reitz nie die geleentheid laat verbygaan nie en hy het, teen alle waarskuwings in dat die reënseisoen op hande was en dat hulle stapelgek was om die reis aan te pak, onmiddellik daartoe ingestem.<sup>222</sup>

Die voorspellings oor die ongeleë tyd van die reis het hulle gou ingehaal. By Chilongo het Cabral koors opgedoen en is hulle geforseer om hulle tog vir verskeie dae te onderbreek. Die koors sou Cabral die hele roete bybly en later het die vragmotorbestuurder en sy helpers dit ook almal opgedoen. Tydens hul verblyf in Chilongo het die ongeluk Reitz verder gery toe al sy geld gesteel is. Gelukkig kon hy dit deur die toetrede van die bestuurder van die herberg waarin hy gebly het, weer terugkry. Gedurende die res van hulle reis het die twee voertuie waarin hulle gery het, asook die weersomstandighede, vir hulle groot probleme veroorsaak. Die Ford se verkoeler het gelek en moes elke twintig minute met broodwortelpap gelap word. Die pad wat hulle gevolg het, was 'n voetpad deur die woud wat meeste van die tyd onder sewe sentimeter water was. Dit het aanhoudend gereën, hulle klere het verrot en hulle skoene was groen van die skimmel.<sup>223</sup> Die blydschap van die inwoners van hulle eindbestemming by Gamacupa vir wie die goedere op die vragmotor bestem was, het die reis egter die moeite werd gemaak. Ten spyte van sy ontberinge gedurende hierdie 1 300 kilometer lange rit het Reitz aan die einde daarvan gesê dat dit redelik moeilik was as gevolg van al die reën, maar dat dit in droë toestande nie juis merkwaardig sou wees nie.<sup>224</sup>

Vanaf Gamacupa is Reitz na Benguela en vandaar na Lobitobaai waar hy vir 'n paar dae by die Britse konsul gebly het. In minder as 'n week kon hy 'n skip kry wat suidwaarts gevaar het en teen Januarie 1926 was hy weer tuis.<sup>225</sup>

---

<sup>222</sup> D. Reitz, *No outspan*, pp. 118-119.

<sup>223</sup> *Ibid.*, pp. 119-124.

<sup>224</sup> *Ibid.*, p. 127.

<sup>225</sup> *Ibid.*, pp. 128-129.



## 6.11 *Nasionale Parke*

Aan die begin van 1926 het Reitz die parlamentsitting in Kaapstad bygewoon waar sake soos normaal voortgegaan het. Die Natte het die Sappe beskuldig dat hulle imperialiste en verraaiers van die een ware saak was. Die Sappe het op hulle beurt weer die Natte beskuldig van rassisme en dat hulle die Afrikaanse sentiment misbruik om stemme te werf. Volgens Reitz het die tipe argumente reeds sedert 1912 voorgekom en sou dit waarskynlik vir nog 'n generasie aanhou voordat hulle die sinloosheid daarvan beseef.<sup>226</sup>

Ten spyte van die twis tussen die Sappe en die Natte en Reitz se konstante aanvalle op hulle, was Reitz bevriend met van sy opponente. Een van hulle, die Minister van Lande, Piet Grobler, het Reitz versoek om 'n ondersoek na die bontebok, 'n skaars boksoort wat op die rant van uitwissing gestaan het, te loods. Beide van hulle was in die beskerming van wild in Suid-Afrika geïnteresseerd en dit was waarskynlik as gevolg hiervan wat die versoek gerig is. Reitz het die taak met blydschap aanvaar en onmiddellik daaraan begin aandag gee.<sup>227</sup>

Die bontebok is 'n groot witgesig, witpens bok met 'n sjokoladekleur rug en sye met liervormige horings. Hulle het in die verlede in hulle duisende in die kusstreek van die Kaapprovinsie voorgekom, maar vanweë onoordeelkundige jagtery asook die feit dat die bontebok uitsterf as hy sy weiveld met mak diere soos skape moet deel, het hulle begin om te verdwyn. Na 'n deeglike ondersoek het Reitz bevind dat daar slegs sowat 70 bontebokke in die Unie oor was en dat indien iets nie gou gedoen sou word nie, hulle sou uitsterf. Die gevolg was dat 'n stuk grond in die Bredasdorp-distrik beskikbaar gestel is vir die bontebok. Sestien diere is in die gebied vrygelaat en teen die tyd wat *No outspan* geskryf is, was daar volgens Reitz reeds meer as 200 van die diere in die gebied.<sup>228</sup>

---

<sup>226</sup> D. Reitz, *No outspan*, p. 130.

<sup>227</sup> *Ibid.*, p. 130.

<sup>228</sup> *Ibid.*, 130-131.



Tydens die 1926 parlamentsitting het Grobler, tot Reitz se groot blydschap, die Nasionale Parkewetsontwerp vir 'n tweede voorlesing ingedien. Goedkeuring van die wetsontwerp sou die Sabie Wildreservaat uiteindelik in die Kruger Nasionale Park verander.<sup>229</sup> Die Krugerwildtuin se ontstaan het 'n lang aanloop gehad. Reeds in 1898 is 'n streek in die oostelike Transvaal bekend as die Sabie-wildreservaat afgesonder vir die behoud van verskillende vorms van tipiese Suid-Afrikaanse fauna en flora. Na die Anglo-Boereoorlog is die streek opnuut tot 'n wildreservaat geproklameer en 'n ander stuk grond, die Shingwedzi, is daaraan toegevoeg. Dit het gestrek vanaf Komatipoort noordwaarts, langs die grens van Mosambiek (Portugees-Oos-Afrika), tot aan die Limpoporivier, in die noordoostelike hoek van die Transvaal, 'n afstand van 320 kilometer. Die gebied is gemiddeld sowat 60 kilometer breed en die totale oppervlak daarvan nagenoeg 21 000 vierkante kilometer.<sup>230</sup> Die grense van die wildtuin omsluit 'n groot verskeidenheid plantegroei wat nêrens anders in die wêreld voorkom nie, asook olifante, leeus, seekoeie, kameelperde, elande, sebras, koedoes, wildebeeste, waterbokke en so meer<sup>231</sup> - die ideale terrein vir so 'n wildtuin.

Reitz se belangstelling in die daarstelling van 'n nasionale wildtuin het, sedert hy in 1924 sy portefeulje as Minister van Lande afgestaan het, geensins verminder nie. Dit was 'n saak na aan sy hart en hy het daarby betrokke probeer bly. So het hy byvoorbeeld vroeg in 1926 'n vergadering van die Kruger Nasionale Parkkomitee in Kaapstad toegesprek. Sy boodskap aan die komitee was dat hy kontak gehad het met 'n afvaardiging van 200 skaapboere wat redelik ontsteld was oor die idee dat die Sabie Wildreservaat in 'n nasionale park sou verander. Hy het hulle gevolglik versoek dat hulle die saak so gou as moontlik moet deurvoer.<sup>232</sup> Die indiening van die wetsontwerp het dus met sy eie doelwitte ooreengestem.

---

<sup>229</sup> D. Reitz, *No outspan*, p. 131.

<sup>230</sup> SAB, S.P. 140, *Offisiële jaarboek van die Unie en van Basoetoeland, Betsjoeanaland-protectoraat en Swaziland*, no. 22, 1941, pp. 35-36.

<sup>231</sup> D. Reitz, *No outspan*, p. 132.

<sup>232</sup> J. Stevenson-Hamilton, *South African Eden*, p. 210.

Die in werking trede van die Wet op Nasionale Parke (No 56 van 1926) op 15 September 1926<sup>233</sup> het verskeie veranderinge in benadering ten opsigte van nasionale parke in Suid-Afrika tot gevolg gehad. Alhoewel nasionale parke onder die algemene toesig van die Minister van Lande geplaas is, is dit nie beskou as 'n staatsdepartement nie. Dit is onder beheer van 'n Nasionale Raad van Trusteas geplaas wat die belange van die staat, provinsie en privaat wildbewaringsinstansies moes verteenwoordig. Die mandaat van die Raad was om alle aspekte van die Suid-Afrikaanse nasionale parke beleid te beheer, bestuur en te bewaar.<sup>234</sup> Hierdie opdrag het vir Reitz beteken dat hulle 'n heenkome moes skep waar al die diere in vrede kon leef. Volgens hom wou hulle jag en wilddiefstal in die gebied stopsit en dit oopstel vir die publiek sodat hulle kon leer van die skoonheid van die natuur in Suid-Afrika.<sup>235</sup>

Alhoewel die Nasionale Party in beheer van die regering was, is die Raad saamgestel uit lede van beide die Nasionale en Suid-Afrikaanse Partye asook individue wat kennis oor wild en die Laeveld gehad het.<sup>236</sup> Die Raad het bestaan uit die voorsitter senator W.J.C. (Jack) Brebner (vertroueling van genl. Hertzog), sir Abe Bailey (Transvaalse mynmagnaat en grondeienaar), Reitz, Oswald Pirow (kabinetsminister vanaf 1929 tot 1933 en 1938 tot 1939), H.B. Papenfus (lid van die S.A.P. en vir baie jare voorsitter van die Witwatersrand tak van die Transvaal Wildbewaringsorganisasie), dr. Gustav Preller (redakteur van *Ons Vaderland* en staatshistorikus), Robert Hockley (skaapboer en S.A.P. lid van die parlement vir Fort Beaufort in die Oos-Kaap), Arthur Charter (verteenwoordiger van die Transvaalse Provinsiale Administrasie en sekretaris), dr. A.K. Haagner (verteenwoordiger van die Wild Life Protection Society of South Africa) en William Campbell ('n ryk Natalse en Oos-Transvaalse grondeienaar).<sup>237</sup> Op 1 Februarie van die

---

<sup>233</sup> SAB URU, 859, 3116, Proklamasie vir inwerkingstelling van Wet op Nasionale Parke (no 56 van 1926).

<sup>234</sup> J. Carruthers, *The Kruger National Park: A social and political history*, p. 68.

<sup>235</sup> D. Reitz, *No outspan*, p. 132.

<sup>236</sup> J. Carruthers, *The Kruger National Park*, pp. 68-69.

<sup>237</sup> SAB, URU, 856, 2970, Constitution of a Board of Trustees; J. Carruthers, *The Kruger National Park*, pp. 68-69; J. Stevenson-Hamilton, *South African Eden*, pp. 217-218.



daaropvolgende jaar het Paul Selby, 'n myningenieur en wildfotograaf, Alwin Haagner as lid van die Raad vervang.<sup>238</sup> Dit was 'n goed gebalanseerde Raad wat aanvanklik saamgestel is sonder enige politieke party verbintnisse.<sup>239</sup> Dit het egter met tyd verander en om lid van die Raad te wees, het later 'n politieke beloning geraak.<sup>240</sup>

Vir Reitz het sy betrokkenheid by die Raad van Trustees groot vreugde verskaf. Dit het aan hom die geleentheid gegee om die Laeveld gereeld te besoek en sodoende het hy al hoe meer onder die gebied se bekoring gekom.<sup>241</sup> Die Raad het met die sluiting van die parlement in 1926 hulle eerste vergadering gehou en aandag aan hulle werksaamhede begin gee. Daar was baie om te doen. In die park was daar geen paaie of brûe nie en die enigste manier van toegang was per voet of pakdonkie. As eerste besluit van die komitee sou hulle in groepe van twee na verskillende dele van die park gaan om voorbereiding te doen vir die uitleg van paaie, die bou van ruskampe en die voorsiening van brûe om riviere te kruis.<sup>242</sup>

Reitz en Paul Selby is die gebied by die Krokodilrivier langs die oostelike grens van die park toegeken. Selby, 'n Amerikaner van geboorte, was volgens Reitz 'n goeie en logiese keuse om op die Raad te dien. Hy het baie van sy vakansies in die Laeveld deurgebring deur die diere te bestudeer en foto's te neem. Met Reitz se aankoms in die park het hy gevind dat Selby reeds 'n geskikte plek gevind het waar die rivier gekruis kon word. Sketse vir 'n brug was ook al gemaak en 'n pad na Sabie uitgemerk. Aangesien daar nie veel vir hom was om te doen nie, het Reitz sy tyd benut deur na die diere te kyk en te ontspan. Hy het ook vir Selby gehelp om foto's in die wildtuin te neem en baie van hulle tyd is daaraan gewy. Volgens Reitz het Selby se

---

<sup>238</sup> SAB, URU, 881, 347, Paul Selby replaces Alwin Haagner as member of Board of Trustees.

<sup>239</sup> J. Stevenson-Hamilton, *South African Eden*, p. 218.

<sup>240</sup> J. Carruthers, *The Kruger National Park*, p. 69.

<sup>241</sup> D. Reitz, *No outspan*, p. 131.

<sup>242</sup> *Ibid.*, pp. 131-132.



studies groot aftrek gekry en kon hy as gevolg van sy betrokkenheid daarby in Selby se glorie deel.<sup>243</sup>

Reitz eien die krediet vir die ontwikkeling van hierdie gedeelte van die Krugerpark aan hom en Selby toe. In latere jare het hy daarvan gehou om te dink dat hulle werk goeie resultate opgelewer het. Hierdie was sy eerste ekspedisie na die park, maar hy het daarna nog baie onderneem. Met tyd het sy kennis van die natuur verbreed. Hy het geleer om spoor te sny en selfs ietwat van 'n leeujaagter geword. Toenemend het hy ook 'n aanhanger van die Laeveld geword.<sup>244</sup>

Reitz het vir baie jare deel van die Nasionale Parkeraad gebly en was op 10 Desember 1932 betrokke toe besluit is om die noordelike deel van die Krugerwildtuin ook vir besoekers oop te stel. Dit was moontlik nadat 'n betonstraatweg deur die Letabarivier gebou en toegang moontlik gemaak is.<sup>245</sup>

Reitz se verbintenis met die Krugerwildtuin het egter nie net vreugde in sy lewe veroorsaak nie. Op 3 Maart 1937 het J.S. Marwick van die Dominiumparty in die Volksraad versoek dat 'n geregtelike kommissie van ondersoek ingestel word na aanleiding van ongerymdhede wat na bewering gepleeg is met die toekenning van tenders in die Krugerwildtuin. Marwick het 'n brief voorgelê wat F.C. Sturrock, Minister sonder Portefeulje, in Januarie 1933 aan die bestuurder van 'n seilmaatskappy gestuur het. In die brief meld hy dat Reitz aan hom 'n lys gewys het met die name van maatskappye wat getender het om tente aan die Kruger Nasionale Park te verskaf. Reitz se verduideliking hiervan was dat Sturrock hom genader het met 'n klagte dat die seil maatskappy beweer hulle is onregverdig behandel deur die Nasionale Parkeraad. Reitz het die saak ondersoek en 'n paar dae later aan Sturrock gesê dat die betrokke maatskappy nie eens getender het nie. 'n Feit wat klaarblyklik later verkeerd bewys is, aangesien die maatskappy wel getender

---

<sup>243</sup> D. Reitz, *No outspan*, pp. 132-133.

<sup>244</sup> *Ibid.*, pp. 133-134.

<sup>245</sup> *Die Burger*, 10/12/1932, Kruger-wildtuin brei na noorde uit. Beton-straatweg oorbrug nou die Letabarivier. Baie nuwe aantreklikhede. Nasionale Parkeraad lê ander roetes deur wildtuin aan, p. 2.



het. Hulle tender was egter nie vir die Nasionale Parkeraad aanvaarbaar nie en die hele tender is geskrap. Volgens Reitz was Marwick se klagte in elk geval nie geldig nie, aangesien hulle met kwotasies gewerk het, en nie tenders nie. Hy het ook verder gegaan en die Dominiumparty daarvan beskuldig dat hulle voorgee dat hulle voorstanders van Britse ideale en skoon spel is, maar dat hulle nie weet wat dit beteken nie. Veral kol. Stallard, wat Reitz as 'n vriend beskou het, se optrede in die saak was vir hom baie teleurstellend. Van Marwick het hy dit verwag, maar hy was verstom en teleurgesteld dat Stallard so iets sou toelaat. Hy sou verkies het as Stallard hom in 'n persoonlike hoedanigheid sou kom sien om die saak te bespreek. Hy het redelik driftig oor die bewering dat hy die seël van geheime tenders gebreek het, geraak, aangesien nie net sy reputasie nie, maar ook die van die land, daardeur onder verdenking geplaas is. Hy het die Huis sy woord gegee dat hy niks verder met die hele saak te doen gehad het nie, dat hy niks met die toekenning van die kontrak te doen gehad het nie en dat hy nie sy vriend se besigheid probeer bevoordeel het nie. Hy het sy betoog soos volg afgesluit: "And now Mr. Speaker, I want to say something which may sound unctuous, but which is not intended to be unctuous. I may be unconventional and sometimes indiscreet in my ways, but in matters of financial integrity and business morality I am the son of my father. I have never done a dishonest thing financially or commercially in my life. My conscience is clear. I have given the House my whole version with regard to this contract." Ten spyte van hierdie versekering het die Eerste Minister ingestem dat 'n kommissie van ondersoek na die saak geloods word.<sup>246</sup>

In April 1937 is Reitz en Sturrock deur 'n geregtelike kommissie van ondersoek op aanklagte van onreëlmatigheid met die tender vrygespreek. Die kommissie het hulle verduidelikings aanvaar en bevind dat nie een van hulle aan finansiële knoeiery skuldig was nie.<sup>247</sup>

---

<sup>246</sup> SAB, SRP1/3/55, Union of South Africa, Debates of the House of Assembly, Fifth Session – Seventh Parliament, 8th January to 17 May 1937, vol. 28, kols. 2666-2673.

<sup>247</sup> *The Times*, 24/04/1937, S. African Judicial Inquiry. Two Ministers exonerated p. 11.



## **6.12 Slotbeskouing**

Die eerste helfte van die 1920's was vir Reitz 'n uiterste opwindende paar jaar. Hy het sy toetrede tot die Suid-Afrikaanse politiek gemaak en die grondslag is gelê vir die rigting wat hy tot kort voor sy dood sou inslaan. Hy is, grootliks deur middel van sy amp as minister, die geleentheid gegee om te reis en sake wat hom geïnteresseer het, te ondersoek. Maar dit was nie al nie. Op 'n persoonlike vlak het hy hom tot 'n huwelik begeef en met 'n gesin van sy eie begin.